

Економічні науки

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП



МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ



МАУП

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 1(17)

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2008

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)я43
М43

Редакційна колегія

Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — головний редактор
Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора
Савєвич І. Г., канд. філол. наук — відповідальний редактор
Чирков В. М. — відповідальний редактор за випуск

Економічні науки

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф., Дахно І. І., д-р екон. наук, проф., Баєва О. В., д-р біол. наук, проф., Шостак Л. Б., д-р екон. наук, проф., Поляков О. М., д-р екон. наук, проф., Радзівський О. І., д-р екон. наук, Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф., Криклій А. С., д-р екон. наук, проф., Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф.

Політичні науки

Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф., Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф., Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., Горбатенко В. П., д-р політ. наук, проф., Кирилюк Ф. М., д-р філос. наук, проф., Бідзюра І. П., д-р політ. наук, проф., Варзар І. М., д-р політ. наук, проф., Храмов В. О., д-р політ. наук, проф., Шуба О. В., д-р політ. наук, проф.

Психологічні науки

Балл Г. А., д-р психол. наук, проф., Охременко О. Р., д-р психол. наук, Ложкін Г. В., д-р психол. наук, проф., Приходько Ю. О., д-р психол. наук, проф., Чуприков А. П., д-р мед. наук, проф., Онишук Л. А., д-р пед. наук

Юридичні науки

Бабкін В. Д., д-р юрид. наук, проф., Коваленко В. В., д-р юрид. наук, проф., Марчук В. М., д-р юрид. наук, проф., Стеценко С. Г., д-р юрид. наук, проф., Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф., Корнієнко М. І., канд. юрид. наук, проф.

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

М43 Наукові праці МАУП / Редкол.: М. Ф. Головатий (голов. ред.) та ін. — К. : МАУП, 2001.
— Вип. 1. —
ISBN 966-608-120-2

К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008. — Вип. 1(17). — 348 с.: іл. — Бібліогр. в кінці ст. — ISBN 978-966-608-847-8

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку економіки, політології, психології і права.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник “Наукові праці МАУП” зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України (свідоцтво від 11.04.02 за № 6048, серія КВ) як наукове видання, в якому висвітлюються результати наукових досліджень в галузях економіки, політології, соціології, психології, права, матеріалів наукових конференцій.

Вищою атестаційною комісією України “Наукові праці МАУП” визнано як фахове видання з економічних і психологічних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/6 від 14 червня 2007 р.).

ББК 65.9(4УКР)я43+88я43

ISBN 966-608-120-2
ISBN 978-966-608-847-8

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2008
© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ	6	Ле Чунг Киен Моделі боротьби з корупцією: мижнародний досвід	53
Мойсеєнко І. П. Оцінювання конкурентоспроможності інтелектуального потенціалу підприємства	6	Корінчевська І. А. Вплив чинників довкілля на здоров'я населення України	59
Онищук Л. А. Інформаційно-технологічне забезпечення у вищій школі	11	Вітавська Г. П. Розвиток в Україні закладів соціального обслуговування	63
Солопенко Р. І. Методика економічного обґрунтування управлінських рішень в системі операційного менеджменту авіаційного підприємства	16	Севальнева Е. И. Совершенствование схемы принятия решений по кредитованию малых предприятий	69
Коваль О. В., Соболев В. А. Національна система загальної середньої освіти як складова механізму державного управління якістю освіти в Україні	22	Мельник П. П. Економічний прогноз і якість зерна озимої пшениці в зоні Степу України	73
Мовчан В. В., Якименко Д. В. Стратегический менеджмент и стратегическое планирование	26	Ютовец С. О. Еволюція вітчизняної системи управління охороною здоров'я	79
Білоус А. О., Гуріна О. В. Використання результатів педагогічних вимірювань у роботі органів державного управління шкільною освітою: міжнародний і вітчизняний досвід	30	Ангелін Г. Д., Гринь О. О. Особенности глобализации мировой финансовой системы	86
Шепель О. Г. Початковий етап створення в Україні системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації державних службовців	37	Рябенко І. М., Белік Р. О., Гречухін О. В. Архітектура автоматизованої системи підтримки прийняття рішень управління потокорозподілом систем подачі й розподілу води	93
Солопенко С. Р. Механізм формування і прийняття управлінських рішень в системі маркетингового менеджменту авіаційного підприємства	41	ПОЛІТИЧНІ НАУКИ	98
Рябенко І. М., Карпенко М. Ю., Рябенко Т. М., Свиридов С. О. Узгодження критеріїв автоматизованого управління СПРВ у штатних ситуаціях на тривалому інтервалі часу	46	Головатий М. Ф. Національна свідомість як засаднича умова формування державності	98
Халамендик В. Д. Кафедра педагогіки початкової освіти Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського: досвід управління	49	Бідзюра І. П. Політологічні роздуми у контексті тріади “парламентаризм — громадянське суспільство — правова держава”	105
		Недюха М. П., Пащенко Ю. Г. Правова культура українського суспільства: спроба ідентифікації	110

УДК 331.101.262

І. П. МОЙСЕЄНКО

Львівський інститут МАУП

ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 1(17), с. 6–10

Розглядаються еволюція методів оцінювання конкурентоспроможності та сучасні критерії оцінювання конкурентних переваг на основі елементів інтелектуального капіталу підприємства і ключових компетенцій. Запропонований метод оцінювання конкурентоспроможності інтелектуального потенціалу поєднує критеріальні та експертні методи, дані про внутрішнє та зовнішнє середовища підприємства.

В умовах постіндустріального суспільства особливого значення набувають внутрішні інтелектуальні ресурси підприємства, які формують конкурентні переваги та забезпечують конкурентоспроможність підприємства. До внутрішніх факторів, що визначають конкурентоспроможність підприємства, належать елементи його інтелектуального потенціалу [1].

Конкурентоспроможність потенціалу підприємства можна визначити як комплексну порівняльну характеристику потенціалу, яка відбиває ступінь переваги сукупності індикаторів якості використання ресурсів та організації взаємозв'язків між ними, що визначають ефективність потенціалу на певному ринку в певний проміжок часу, щодо сукупності індикаторів підприємств-аналогів [2].

Ресурсна концепція, яка передбачає визначення та оцінювання елементної бази інтелектуального капіталу підприємства, розглядає інтелектуальний потенціал підприємства як сукупність його інтелектуальних активів [3].

Проблематика інтелектуальних активів розглядається різними напрямками економічної науки. Розвиваючи теорію конкурентних переваг і концепцію ключової компетенції в контексті ресурсної теорії фірми, дослідники теорії управління пропонують визначати ключову компетенцію як взаємопов'язаний набір навичок, здібностей і технологій, який утворює унікальність компанії у певній галузі або сфері та може застосовуватись у багатьох видах бізнесу і галузях [4].

При розгляді реального оцінювання потенціалу розвитку підприємства і прийняття управлінських рішень, спрямованих на формування, примноження й покращення використання потенціалу підприємства, застосовують економічні та соціальні критерії оцінювання [2; 6].

Таким чином, проблема оцінювання конкурентоспроможності інтелектуальних активів та їх потенціалу полягає в ідентифікації елементів оцінювання та у визначенні критеріїв оцінювання.

У 80-х роках XX ст. М. Портер сформулював нові підходи до оцінювання конкурентних сил і

конкурентних переваг та запропонував оцінювати конкурентоспроможність за такими напрямками порівняння:

- нові конкуренти поза галузю;
- споживачі продукту;
- постачальники підприємства;
- товари-замінники;
- конкуренти всередині галузі.

Крім цього, М. Портер сформулював принципово новий підхід до визначення об'єкта конкурентної боротьби, тобто ввів поняття ланцюга формування цінностей для споживача. Практично це передбачало поділ діяльності на бізнес-процеси.

Трохи пізніше, на початку 90-х років, почалось активне формування інформаційної економіки. Принципово змінились об'єкти конкурентної боротьби (товари і послуги), шляхи їх виходу на ринок, виникли нові інформаційні та управлінські технології. Внаслідок цього виникли нові підходи до оцінювання конкурентних переваг і формування стратегій.

Були сформульовані принципи конкурентної боротьби інформаційної економіки, які передбачали визначення: “ключових компетенцій” виробника, базової функціональності продукту і стратегічної архітектури виробника в якості об'єктів конкуренції (принципи Г. Хемела і К. Прахалада) [7].

Наступні дослідження з питань конкуренції довели необхідність доповнення принципів Г. Хемела і К. Прахалада новими: принципом якісного виробництва, лідерства з продукту, близькості до споживачів.

Еволюція поглядів на конкурентоспроможність пов'язана з появою нових умов конкуренції в епоху глобалізації економік та інформатизації суспільного життя, що привело до появи такого поняття, як “бізнес-екосистема” (Джеймс Ф. Мур). Стратегії розвитку в бізнес-екосистемі передбачали використання таких принципів, як кооперація, співпраця з постачальниками і споживачами, обмін досвідом з виробниками, відмова від непримирної конкуренції.

Критерії оцінювання конкурентоспроможності потенціалу підприємства відображають сучасне розуміння об'єктів конкуренції, розробки стратегій діяльності та використання внутрішніх можливостей підприємства, що входять в його інтелектуальний потенціал.

У нашому дослідженні використовуємо сучасні підходи до оцінювання конкурентоспромож-

ності підприємства та розроблення методики оцінювання інтелектуального потенціалу на основі ресурсного методу аналізу.

У загальному вигляді процес оцінювання конкурентоспроможності інтелектуального потенціалу підприємства складається з наступних етапів:

- 1) визначення мети оцінювання конкурентоспроможності (обґрунтування потреб у зовнішніх інвестиційних ресурсах, виявлення резервів економічного зростання, інші цілі поточного управління);
- 2) вибір групи підприємств-конкурентів з урахуванням можливостей отримання первинної інформації необхідної для оцінювання конкурентоспроможності;
- 3) визначення груп ключових показників конкурентоспроможності, які підлягають оцінюванню (групування доцільно здійснювати за складовими потенціалу підприємства: показники маркетингового потенціалу, виробничого, фінансового, інноваційного, кадрового, організаційної структури управління та ін.);
- 4) розрахунок одиничних, групових та інтегральних показників конкурентоспроможності для кожного підприємства;
- 5) обґрунтування висновку про рівень конкурентоспроможності об'єкта оцінювання та розробка заходів, спрямованих на поліпшення або утримання конкурентних позицій.

Комплексний характер поняття конкурентоспроможності потенціалу зумовлює необхідність обґрунтування системи індикаторів (критеріїв), які можуть розглядатися як ключові показники конкурентоспроможності та охоплюють найважливіші аспекти якості та ефективності використання потенціалу підприємства.

Для оцінювання конкурентоспроможності потенціалу інтелектуальних ресурсів підприємства можуть бути використані відомі в економічній теорії методи дослідження потенціалів [2; 6].

Метод набору конкурентоспроможних елементів забезпечує поетапне дослідження конкурентоспроможності потенціалу підприємства починаючи з порівняльного оцінювання найвагоміших складових: конкурентоспроможність продукції, конкурентоспроможність системи управління, конкурентоспроможність техніко-технологічної бази та ін.

Різні співвідношення доходів і ресурсів (капіталу, праці, часу) при порівнянні з аналогічними

стандартами, які визначаються критеріально-експертним способом, дають можливість оцінити конкурентоспроможність потенціалу підприємства. Така оцінка формується на підставі використання низки показників і стандартів (нормативів, еталонів), за умови досягнення яких підприємство стає конкурентоспроможним. Існує безліч методів розробки таких стандартів. Серед них переважають експертні (бальні) методи оцінювання. Стандарти конкурентоспроможності інтелектуального потенціалу підприємства можна поділити на дві групи показників: економічні та соціальні [2; 6].

Зазначимо, що конкурентоспроможність потенціалу підприємства оцінюється щонайменше за п'ятьма економічними стандартами: за ефек-

тивністю використання матеріальних та інформаційних ресурсів, економічного простору, часу, технології, за рівнем доходів. Виходячи з цих індикаторів можна вибрати належну методику оцінювання.

Сучасні підходи до оцінювання ефективності діяльності підприємств передбачають врахування не тільки фінансових показників, а й параметрів розвитку персоналу та бізнес-процесів на основі методик BSC [9]. З використанням цих методик можна ідентифікувати такі елементи інтелектуального потенціалу підприємства, як управлінські компетенції та конкурентні переваги, а також визначити алгоритм їх експертного оцінювання.

Конкурентні переваги та управлінські компетенції, які їх визначають, подано в табл. 1.

Таблиця 1

Конкурентні переваги і ключові компетенції, які їх визначають

Конкурентні переваги	Управлінські компетенції
Мінімізація витрат	Знання методів мінімізації собівартості
Диференціація виробництва	Аналітичні розрахунки з управління витратами
Концентрація зусиль на боротьбі за споживачів	Знання про потреби споживача
Поділ діяльності на бізнес-процеси	Мотивація персоналу
Визначення ключових компетенцій виробника	Самореалізація персоналу
Стратегічна архітектура виробника	Готовність персоналу до інновацій
Базові функціональності продукту	Навички кооперації
Якісне виробництво	Наявність аналітичних розрахунків з фінансів
Лідерство з продукту	Наявність аналітичних розрахунків з маркетингу
Орієнтація на споживачів	Наявність аналітичних розрахунків з комунікацій
Кооперація	Комунікативність персоналу
Співпраця з постачальниками і споживачами	Самоорганізованість персоналу
Обмін досвідом з виробниками	Лідерські навички
Відмова від непримиренної конкуренції	Синергетичні стратегії
Ключові компетенції продаж	Організація продаж
Ефективне використання інтелектуальних активів	Система управління знаннями

Для врахування внутрішніх характеристик функціонування підприємства і визначення його конкурентних переваг на основі управлінських компетенцій пропонується наступний алгоритм методу оцінювання конкурентоспроможності інтелектуального потенціалу підприємства.

1. Формується перелік індикаторів, які є базовими при визначенні конкурентоспроможності ключових компетенцій, що оцінюються.

Такими індикаторами зазвичай є показники і характеристики інтелектуального потенціалу підприємства, наприклад, кількісні показники оцінки управлінських компетенцій (табл. 2).

Таблиця 2

Кількісні показники оцінки управлінських компетенцій

Найменування групи показників	Одиничні показники групи
Показники використання часу	Перетворення знань і формування нових знань
	Ріст/відновлення зовнішньої структури формування ринкових активів
	Час обслуговування внутрішньої структури
	Підвищення рівня компетентності
	Час, витрачений на навчання та одержання нових знань
Показники виконання функціональних обов'язків	Класифікація посадових функцій і тайм-менеджмент їх виконання
	Класифікація видів діяльності за різними напрямками діяльності (визначення бізнес-процесів)
Показники управління персоналом	Ріст/відновлення персоналу
	Витрати на навчання й одержання нових знань
	Система оцінювання персоналу в балах
	Зміни рівня компетентності
	Обсяг прибутку на кожного управлінця

Наведені показники можуть бути змінені та доповнені залежно від особливостей оцінюваних підприємств. Крім того, можливе їх групування за структурними елементами потенціалу. У цьому разі спочатку дається кількісна оцінка індивідуальним показникам, що входять до складу групи, а потім обчислюються інтегральні групові показники. На їх основі, залежно від методу оцінювання конкурентоспроможності, можна розраховувати загальний показник конкурентоспроможності потенціалу підприємства або шляхом порівняння з показниками підприємств-конкурентів давати пряму оцінку рівня конкурентоспроможності за кожним напрямком.

2. Конкурентоспроможність управління оцінюється на основі кількісних параметрів одним із методів, описаних у праці [8].

3. Досліджуються внутрішні характеристики і зв'язки за допомогою якісних показників оцінки управління та інтелектуальних активів підприємства на основі методів регресійного і кореляційного аналізу, а також механізмів нечіткої логіки. При цьому можливі такі цілі аналізу: визначення управлінських компетенцій і характеристик елементів інтелектуального капіталу підприємства, що формують конкурентні переваги; визначення ключових компетенцій для підтримки конкурентних переваг.

Таким чином, сформувати в сучасних умовах повну інформацію про стан активів і пасивів підприємства практично неможливо без наявності

інформації про інтелектуальні активи та ефективне їх використання.

Еволюція поглядів на конкурентоспроможність пов'язана з появою нових умов конкуренції в економіці знань. Узагальнення теорії та практики оцінювання конкурентоспроможності підприємства дало змогу навести типологію методів оцінювання конкурентоспроможності, еволюцію методів оцінювання конкурентоспроможності та критерії оцінювання конкурентоспроможності потенціалу.

Метод набору конкурентоспроможних елементів забезпечує поетапне дослідження конкурентоспроможності потенціалу підприємства. На цьому твердженні ґрунтується запропонований метод оцінювання конкурентоспроможності інтелектуального потенціалу підприємства. Цей метод поєднує критеріальні методи (що мають за інформаційну базу кількісні значення ключових показників) та експертні методи (що використовують дані фахівців). Алгоритм методу поєднує дані про внутрішнє та зовнішнє середовища підприємства та відображає поелементний склад і характеристики інтелектуального потенціалу підприємства. Отже, можна стверджувати, що цей метод містить системні характеристики конкурентоспроможності підприємства.



Література

1. Абрамов В. Л. Эффективность использования интеллектуальных ресурсов как показатель конкурентных преимуществ фирмы. — <http://www.koism.rags.ru/science/actions/intell/01.doc>
2. Краснокутська Н. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. посіб. — К.: ЦНУ, 2005. — 352 с.
3. Мойсеєнко І. П. Формування інтелектуального потенціалу підприємства // Обліково-аналітичні системи суб'єктів господарської діяльності в Україні: 36. ст. / За ред. В. Є. Швеця. — Л.: Інтереко, 2005. — С. 117–122.
4. Мойсеєнко І. П. Ключові компетенції у трансформаційному управлінні // Збірник науково-технічних праць (Львів). — 2005. — Вип. 15.2. — С. 233–239.
5. Прахалад К. К., Хэмел Г. Стержневые компетенции корпорации // Стратегический процесс: Пер. с англ. / Под ред. Ю. Н. Каптуревского. — СПб.: Питер, 2001. — С. 112–123.
6. Репін І. М. Підприємницький потенціал: методологія оцінки та управління // Вісн. Української академії державного управління при Президентові України. — 1998. — № 2.
7. Федонін О. С., Репін І. М., Олексюк О. І. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2004. — 312 с.
8. Юринєць О. В. Сучасні підходи до оцінювання конкурентоспроможності підприємства // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку (Львів). — 2004. — № 517. — С. 178–184.
9. www.SCORECARD.ru

Розглянута еволюція методів оцінювання конкурентоспроможності та сучасні критерії оцінювання конкурентних переваг на основі елементів інтелектуального капіталу підприємства та ключових компетенцій. Запропонований метод оцінювання конкурентоспроможності інтелектуального потенціалу поєднує критеріальні та експертні методи, дані про внутрішнє та зовнішнє середовища підприємства.

Рассмотрена эволюция методов оценивания конкурентоспособности и современные критерии оценивания конкурентных преимуществ на основе элементов интеллектуального капитала предприятия и ключевых компетенций. Предложенный метод оценивания конкурентоспособности интеллектуального потенциала совмещает критеріальные и экспертные методы оценивания, данные о внешней и внутренней среде предприятия.

The evolution of competitiveness evaluation methods & modern criteria of competitiveness advantages on the basis of elements of intellectual enterprises capital & key competences is described. The suggested method of competitiveness of intellectual potential is offered, which combines criteria & expert methods, data about inner & other surroundings of the enterprise.

Надійшла 7 червня 2007 р.

ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 1(17), с. 11–15

Розглядаються теоретичні та прикладні аспекти інформаційно-технологічного забезпечення у вищій школі. Наведено результат аналізу сутності понять “інформатизація освіти”, “педагогічні технології” та класифікацію останніх. З’ясовано причини, що уповільнюють реалізацію основних завдань інформатизації” вищої освіти; функції, структурні складові та істотні ознаки технології навчання як дидактичної системи.

Глобальна раціоналізація інтелектуальної діяльності зумовлює необхідність використання нових інформаційних технологій у вищій школі, підвищення якості підготовки спеціалістів, які відповідатимуть вимогам постіндустріального суспільства. Ця проблема буде актуальною у найближчі два десятиліття, а її розв’язання, очевидно, буде довгостроковим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання цієї проблеми, засвідчив, що між потенційними і реальними можливостями інформатизації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах існує значний розрив. Він зумовлений об’єктивно існуючою суперечністю між необхідністю інформатизації навчального процесу шляхом упровадження сучасних інформаційних технологій навчання і можливістю їх використання науково-педагогічними працівниками у межах традиційних моделей навчання.

Означена суперечність допомогла визначити мету, сформулювати цілі й проблему дослідження. Мета дослідження — розкрити теоретичні та прикладні аспекти інформаційно-технологічного забезпечення у вищій школі, які в межах традиційних моделей навчання можуть активно використовуватися науково-педагогічними працівниками. Завдання дослідження: проаналізувати проблему інформаційного забезпечення навчального процесу у вищій школі; визначити роль і місце нових технологій навчання, що пов’язані з оптимальною побудовою та реалізацією навчаль-

ного процесу з гарантованим досягненням дидактичних цілей.

Поняття “технологія” було застосоване вперше у 1970 р. на конференції ЮНЕСКО. Автор доповіді “Вчитися, щоб жити” охарактеризував його як рушійну силу модернізації освітнього процесу, сукупність способів і засобів зв’язку (спілкування) між людьми, який виникає в результаті інформаційної революції та використовується в дидактиці. Російські вчені (М. Я. Віленський, П. І. Образцов, О. І. Уман) розглядають технологію навчання як педагогічну діяльність, яка порівняно з традиційною моделлю має вищу ступінь ефективності, надійності, гарантує результат і спрямовується на реалізацію науково обгрунтованого проекту дидактичного процесу [2].

У педагогічній науці та практиці немає однозначного визначення поняття “технологія навчання”. Представники одних підходів цю дефініцію розглядають як засіб гарантованого досягнення дидактичних цілей, стверджуючи, що технологія завжди існує у будь-якому навчальному процесі та сприяє розвитку класичної дидактики. Представники інших підходів переконані, що технологія навчання займає проміжне положення між наукою і практикою, наукою і мистецтвом, а окремі представники пов’язують її з проектуванням навчального процесу і визначають як спосіб реалізації змісту освіти, передбачений навчальними предметами. Цей спосіб являє собою систему форм, методів і засобів навчання, що забезпечує ефективне досягнення освітніх цілей.

Аналіз поняття “технологія навчання” показав, що в сучасній педагогіці відсутні загальні підходи до його тлумачення. Технологія навчання за своєю суттю поділяється на етапи:

- попереднє проектування педагогічного процесу з його наступною реалізацією у педагогічній практиці;
- цілепокладання — об’єктивний контроль за якістю досягнення дидактичних цілей; структурна і змістовна цілісність технології навчання;
- вибір оптимальних методів, форм і засобів, зумовлених визначеними і закономірними зв’язками всіх елементів технології навчання;
- наявність оперативного зв’язку, який дає змогу коригувати навчально-виховний процес.

Представники різних наукових підходів, які долучалися до розробки цієї проблеми, дійшли висновку, що технологія навчання пов’язана з оптимальною побудовою та реалізацією навчального процесу з гарантованим досягненням дидактичних цілей. У цьому контексті технологія навчання (як процес) являє собою цілісну дидактичну систему, що дає можливість ефективно вирішувати педагогічні завдання; сукупність методико-організаційних дій науково-педагогічних працівників, спрямованих на оптимізацію навчального процесу за допомогою технічних та інформаційних засобів навчання. Технологія навчання (як результат) — це науковий проект (опис, модель) дидактичного процесу, дотримання якого гарантує успіх педагогічним діям.

Наведемо структурні складові технології навчання як дидактичної системи:

- дидактичні цілі і завдання;
- зміст навчання;
- засоби педагогічної взаємодії (методи навчання);
- організація навчального процесу (форми навчання);
- засоби навчання;
- дії студентів, науково-педагогічних працівників, результати їхньої спільної роботи.

Істотними ознаками технологій навчання є діагностичне цілетворення, результативність, економічність, алгоритмічність, проєктивність, візуалізація, керованість, коригованість та ін. Діагностичне цілетворення і результативність гарантують досягнення цілей та ефективність навчального процесу; економічність виражає якість технології, що забезпечує резерв навчального часу, оптимі-

зацію праці науково-педагогічних працівників, а внаслідок цього — досягнення запланованих дидактичних результатів; алгоритмічність, проєктивність, керованість відображають різні боки ідеї реалізації технології навчання в педагогічній практиці; коригованість забезпечує технології навчання постійний оперативний зворотний зв’язок; візуалізація — розв’язання проблем, пов’язаних з використанням аудіовізуальної, електронно-обчислювальної та іншої техніки.

Технологія навчання виконує описову, пояснювальну і проєктивну функції. Описова функція розкриває істотні аспекти практичної реалізації; пояснювальна — визначає, наскільки ефективними є різні компоненти навчання (наприклад, встановлює ефективність різноманітних методів та їх оптимальні комбінації); проєктивна — здійснюється при описанні навчального процесу на всіх рівнях.

Основні складові характеристики технології навчання: системність, науковість, інтегративність, ефективність, якість і мотивованість навчання, новизна, алгоритмічність, інформаційність, можливість тиражування, перенесення в інші умови та ін. Узагальненою інваріантною ознакою технології навчання, що відображає її сутність, є відповідність дидактичним законам і закономірностям, завдяки яким забезпечується досягнення кінцевих результатів (С. Смирнов).

У педагогічній науці не існує однозначної класифікації педагогічних технологій. Так, за О. Я. Савельєвим класифікувати існуючі технології можна за спрямованістю дії (особистісно-розвивальна і професійно-зорієнтована та ін.); цілями навчання (отримання знань, формування вмінь і професійних якостей особистості та ін.); предметним середовищем (гуманітарне, соціально-економічне, природознавче, технічне, спеціальні науки); технічними засобами, що використовуються (аудіовізуальні, інформаційні, телекомунікаційні та ін.); характером організації навчально-виховного процесу (індивідуальні, колективні, змішані). Г. К. Селевко виокремлює класи технологій за істотними та інструментально значущими властивостями, зокрема за рівнем використання загальнопедагогічних, частковометодичних (предметних) і локальних (модульних властивостей); науковою концепцією засвоєння: асоціативно-рефлекторні, біхевіористичні, гештальттехнології, інтеріоризаторські та розвивальні; орієнтацією на особистісні структури: інформаційні (формування знань, умінь і навичок), операційні (формування способів розумо-

вих дій), емоційно-художні та емоційно-моральні (формування сфери естетичних і моральних відносин); технологією саморозвитку (формування самокерованих механізмів особистості); евристичні (розвиток творчих здібностей) і прикладні (формування дієво-практичної сфери); організаційними формами: класно-урочні та альтернативні, академічні і клубні, індивідуальні і групові, колективний спосіб навчання і диференційоване навчання; за пріоритетним методом; догматичні (репродуктивні), пояснювально-ілюстративні, діалогічні, ігрові, проблемні (пошукові) форми, програмоване навчання, розвивальне навчання, саморозвивальне навчання, інформаційні (комп'ютерні) і творчі; за напрямом модернізації існуючої традиційної системи навчання — на основі гуманізації та демократизації відносин, активізації та інтенсифікації діяльності студентів, ефективності та організації управління, методичної та дидактичної реконструкції матеріалу, альтернативні, природовідповідні, цілісні технології авторських шкіл; за категорією суб'єктів освітньої діяльності: компенсуючі, вікомологічні, масова технологія, технологія роботи з проблемними та обдарованими суб'єктами освітньої діяльності.

У практиці вищої школи широко використовуються технології, назви яких походять від дидактичних теорій, на яких вони базуються. Це технології проблемного, концентрованого, модульного, розвивального, диференційованого, контекстного та ігрового навчання (Д. В. Чернишевський); технології трансформованих знань, навичок і вмінь, проблемного, програмованого, різнорівневого, адаптивного та модульного навчання (Є. Н. Шиянов, І. Б. Котова); асоціативно-рефлекторного навчання, поетапного формування розумових дій, проблемного, розвивального, програмованого, контекстного і модульного навчання (П. І. Образцов).

У цьому контексті варто з'ясувати, чим різняться поняття “технологія навчання” і “методика навчання”. По-перше, методика навчання відповідає на питання “Яким шляхом можна досягти бажаних результатів у навчанні”, а технологія — “Як зробити, щоб успіх був гарантованим”. По-друге, технологія має яскраво виражений персоналізований характер і за своїми ознаками близька до поняття “авторська методика навчання”. Якщо поняття “методика навчання” виражає лише процедуру використання комплексу методів і прийомів навчання, то поняття “технологія навчання” залучає до себе кваліфікованого викладача, який має забезпечити ефективність реалізації будь-якого дидактичного завдання.

Для того щоб з'ясувати, чи організована діяльність викладача на технологічному рівні, можна застосувати такі критерії:

- наявність чітко визначеної мети (коректне використання понять, операцій, способів діяльності суб'єктів навчання та діагностики отриманих результатів);
- систематизація матеріалу, що вивчається, подання його у формі пізнавальних, творчих і практичних занять;
- забезпечення причинно-наслідкових і логічних зв'язків, поетапності дій суб'єктів освітньої діяльності у процесі засвоєння навчального матеріалу;
- визначення оптимальних способів взаємодії учасників навчального процесу на кожному етапі пізнання;
- використання науково-педагогічними працівниками оптимальних засобів навчання;
- мотиваційне забезпечення діяльності студентів і викладача, що ґрунтується на реалізації їхніх особистісних і професійних функцій (вільний вибір, креативність, змагальність, життєвий і професійний сенс);
- визначення меж алгоритмічної та креативної діяльності, допустимий відступ від загальноприйнятих у педагогіці канонів.

Використання цих критеріїв в освітній практиці є яскравим свідченням того, що технологія навчання тісно пов'язана з педагогічною майстерністю, яка в педагогіці розглядається як вищий рівень оволодіння технологією (йдеться про її операційний компонент, специфічний інструментарій для організації та забезпечення педагогічної діяльності).

Поняття “технологія навчання” у педагогіці категорично не протиставляється поняттю “методика навчання”, оскільки технологія є вищим ступенем розвитку методики навчання. Її персоналізація супроводжується розробкою таких складових, як цілепокладання, прогнозування, вибір оптимальних форм, методів і засобів навчання, організація взаємодії учасників навчального процесу, оцінювання, контролю та коригування знань, навичок і вмінь.

Респонденти, які брали участь в опитуванні, зазначили, що спрямованість змісту і форм навчального процесу на пріоритет особистісно-розвивальних і професійно-зорієнтованих технологій навчання визначає стратегію розвитку вищої школи, розвиток і саморозвиток особистості спеціаліста, спроможного виходити за межі нормативної діяльності та долучатися до реалізації

інноваційних процесів. Соціальне замовлення суспільства саме на такого спеціаліста формує вимоги до технологій навчання. Найзначущими вимогами визнано особистісні якості студентів, уміння оптимально реалізувати дидактичні принципи, спрямованість на активізацію пізнавальної діяльності студентів.

Концепція нової інформаційної технології базується на принципах інтегрованості, гнучкості та інформативності, на широкому застосуванні комп'ютерної та іншої інформаційної техніки (засоби зв'язку, телекомунікаційні, локальні, сітьові та ін.). Комп'ютерна технологія навчання охоплює технічне, програмне і навчальне забезпечення. Проблеми, пов'язані з використанням комп'ютерів у навчальному процесі та розробкою комп'ютерних технологій, досить активно вивчають О. Ващук, Ю. Горошко, М. Головань, Р. Гуревич, В. Дровозюк, М. Жалдак, О. Жильцов, Ю. Жук, І. Забара, В. Латинський, Ю. Машбиць, Н. Морзе, Т. Олійник та ін.

На думку В. М. Глушко, який уперше використав цей термін, до інформаційних технологій належать процеси, пов'язані з переробкою інформації. З цієї точки зору будь-яка методика чи технологія навчання є інформаційною технологією, оскільки навчання — це процес передавання інформації на рівні “викладач-студент”, “студент-викладач”.

Аналіз літературних джерел свідчить, що у педагогіці немає однозначного тлумачення поняття “інформаційні технології”, але є два підходи щодо його визначення. Згідно з першим підходом поняття “педагогічні технології” (процес навчання) розглядається як дидактичний процес, організований з використанням сукупності принципово нових засобів і методів обробки даних (методів навчання), що впроваджуються у систему навчання і являють собою цілеспрямоване створення, передавання, збереження та відображення інформаційних продуктів (даних, знань, ідей) з найменшими затратами і відповідно до закономірностей пізнавальної діяльності студентів. Згідно з другим підходом передбачається створення певного технічного середовища, в якому основне місце займають інформаційні засоби, що використовуються (специфічні програмно-технічні засоби).

Як впливає з результатів проведеного дослідження, досить часто науковці і практичні фахівці використовують такі синонімічні поняття, як “нові інформаційні технології”, “технології комп'ютерного навчання”, “комп'ютерні педагогічні технології” та ін. Термін “комп'ютерні тех-

нології” витісняється поняттям “інформаційні технології”. Це пояснюється тим, що комп'ютерні технології характеризуються наявністю компонентів, що входять до їх складу, і тим середовищем, де вони впроваджуються, зокрема технічним (видом техніки, що використовується для вирішення основних завдань), програмним (набором програмних засобів); предметним (змістом конкретної предметної галузі науки, техніки, знання), технологічним (інструкціями, порядком використання, оцінкою ефективності та ін.).

В основу класифікації інформаційних технологій, пріоритетними засобами навчання яких є педагогічні програмні продукти, В. Г. Домрачев, І. В. Ретинська поклали їх дидактичну спрямованість. Відповідно до цього підходу інформаційні технології вирізняються за способом отримання знань, ступенем інтелектуалізації, цілями навчання, характером управління пізнавальною діяльністю користувачів комп'ютерної навчальної програми. За способом отримання знань вчені пропонують розрізняти декларативні й процедурні способи. Декларативні технології (комп'ютеризовані підручники, навчальні бази даних, тестові програми) зорієнтовані на подання та перевірку знань у вигляді фрагментів інформації. Процедурні технології (технології, пакети прикладних програм, тренажери, лабораторні практикуми, ігрові програми) будуються на основі різних моделей, які дають змогу отримати предметні знання з певної галузі. За ступенем інтелектуалізації інформаційні технології навчання поділяються на два види: системи програмованого навчання та інтелектуальні навчальні системи. Залежно від технічних можливостей закладу освіти системи програмованого навчання забезпечують студентів інформацією (текстовою, графічною, відео) та здійснюють контроль за її засвоєнням. Інтелектуальні навчальні системи характеризуються такими особливостями, як адаптація до знань і особливостей користувача, гнучкість процесу навчання, вибір оптимального навчального впливу, визначення причин допущення помилок. За цілями навчання інформаційні технології поділяються на два види: навчання навичкам використання конкретних методів у практичній діяльності; отримання та систематизація різних фактичних даних, навчання аналізу інформації, її систематизація, творчості, методиці проведення дослідження. За характером управління пізнавальною діяльністю студентів у процесі роботи з педагогічними продуктами вони є лінійні та розгалужені інформаційні технології.

Вивчення проблеми інформаційно-технологічного забезпечення у вищій школі дало можливість дійти таких висновків:

1. Проблема забезпечення навчального процесу на інформаційному рівні завжди знаходиться в центрі уваги педагогічної громадськості. Найбільший внесок в її розробку зробили А. Т. Ашерів, Т. Л. Богданова, В. П. Безпалько, М. І. Жалдак, М. В. Кларин, Н. В. Кузьміна, В. О. Сластенін, С. О. Смирнов, Л. Андерсен, Дж. Блок, Б. Блум, Т. Гілберт, Р. Мейджор та ін.

2. Інформатизація освіти розглядається вченими і практиками як один із важливих засобів реалізації нової державної освітньої парадигми, в рамках якої відбувається зміщення орієнтирів з прагматичних вузькоспеціалізованих цілей на здобуття фундаментальних міжпредметних знань.

3. Інформатизація освіти передбачає використання у навчальному процесі нових технологій навчання — комплексу навчально-методичних матеріалів, технічних та інструментальних засобів комп'ютерної техніки навчального призначення, а також системи наукових знань про роль і місце засобів комп'ютерної техніки у навчальному процесі, форм і методів їх застосування з метою вдосконалення праці науково-педагогічних працівників і студентів.



Література

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої школи: Курс лекцій. Модульне навчання: Навч. посіб. для студ. — К.: ІСДО, 1993. — 220 с.

2. Виленский М. Я., Образцов П. И., Уман А. И. Технологии профессионально-ориентированного обучения в высшей школе: Учеб. пособие / Под ред. В. А. Сластенина. — М.: Пед. об-во России, 2005. — 189 с.

3. Дистанционное образование // Проблемы информатизации высшей школы. — 1995. — № 3.

4. Матрос Д. Ш., Полев Д. М., Мельникова Н. Н. Управление качеством образования на основе новых информационных технологий и образовательного мониторинга. — М.: Пед. об-во России, 2001.

5. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: Учеб. пособие для студ. пед. вузов и системы повышения квалификации пед. кадров / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева, А. Е. Петров; Под ред. Е. С. Полат. — М.: Издат. центр "Академия", 2001. — 272 с.

6. Пехота О. М. Що таке педагогічна технологія? // Завуч. — 2002. — № 2.

7. Подласый И. П. Где помогут технологии? // Школьные технологии. — 2003. — № 3. — С. 10.

8. Постановка Верховної Ради України "Про затвердження завдань Національної програми інформатизації на 1999–2001 роки" // ВВР України. — 1999. — № 37. — С. 756–769.

9. Российская педагогическая энциклопедия: В 2 т. / Гл. ред. В. В. Давыдов. — М.: Большая рос. энцикл., 1993.

10. Сидоренко О. Л. Комп'ютерні навчальні технології в управлінні самостійною діяльністю студентів // Педагогічні науки: 36. наук. пр. — Ч. 1. — Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка. — С. 483–489.

11. Теория и методика систем интенсивного обучения: Учеб. пособие / Под общ. ред. А. А. Золотарева. — М., 1993. — Ч. 1. — 66 с.

12. Харламов И. Ф. Педагогика. — М.: Высш. шк., 1990. — 576 с.

13. Чошанов М. А. Дидактическое конструирование гибкой технологии обучения // Педагогика. — 1997. — № 2. — С. 21–29.

Проаналізовано проблему інформаційного забезпечення навчального процесу у вищій школі. Розглянуто теоретичні та прикладні аспекти інформаційно-технологічного забезпечення, які в межах традиційних моделей навчання можуть активно використовуватися науково-педагогічними працівниками. Визначено роль і місце нових технологій навчання.

Проанализирована проблема информационного обеспечения учебного процесса в высшей школе. Рассмотрены теоретические и практические аспекты информационно-технологического обеспечения, которые в пределах традиционных моделей обучения могут активно использоваться научно-педагогическими работниками. Определены роль и место новых технологий обучения.

The problem of the informative providing of educational process at high school is analysed; the theoretical and applied aspects of the informatively technological providing, which within the limits of traditional models of studies can be actively used by researchers and pedagogical workers, are exposed; defined the role and place of new technologies of studies, related to the optimal construction and realization of educational process, assured achievement of didactics aims.

Надійшла 21 червня 2007 р.

МЕТОДИКА ЕКОНОМІЧНОГО ОБҐРУНТУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В СИСТЕМІ ОПЕРАЦІЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ АВІАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 1(17), с. 16–21

Розглядається питання необхідності економічного обґрунтування управлінських рішень, пов'язаних з менеджментом операційної системи авіаційного підприємства. Їх впровадження в операційну систему авіаційного підприємства сприятиме отриманню максимального прибутку, якщо використовуватиметься статистичне економіко-математичне моделювання на базі автоматизованої системи управління (АСУ) авіаційним підприємством.

Підвищення ефективності виробництва продукції (надання послуг) — одне з основних завдань розвитку економіки на сучасному етапі будівництва незалежної України. Необхідною умовою їх вирішення є вдосконалення прийняття управлінських рішень, передусім економічно обґрунтованих. Під виробництвом здебільше розуміють випуск продукції в результаті переробки сировини. Операційні (виробничі) системи мають ширше призначення, оскільки охоплюють не тільки виробництво продукції, а й надають послуги клієнтам (замовникам).

Уявлення операційної системи підприємства як складної управлінської системи, в якій техніко-економічні процеси відображаються у вигляді руху і перетворення інформації, дає найбільшу перспективу в отриманні ефективних результатів у рамках економічного обґрунтування управлінських рішень, пов'язаних з менеджментом операційної системи підприємства.

Менеджмент операційної системи підприємства є центральною ланкою управління у сфері виробництва товарів (надання послуг) шляхом переробки необхідних ресурсів усіх видів (вхідні системи X_i і C) і виробництва товарів (послуг) (вихідні системи Y_j). Функції операційного менеджменту можна поділити на технологічні та управлінські. Технологічна функція пов'язана з технологічною діяльністю, вона не має прямого

відношення до управлінської функції. До управлінської функції належить прийняття рішення щодо використання матеріальних, фінансових і людських ресурсів. На відміну від працівників виробництва, які не мають відношення до управління і виконують тільки виробничо-технологічну функцію, в обов'язки менеджера входить вирішення не тільки управлінських завдань, а й виробничих:

- з планування (стратегічного, перспективного, поточного і оперативного) — реалізація виробничих процесів з урахуванням їх розвитку на прогностичний період (на 10 і більше років), п'ятирічну перспективу, поточну — річну перспективу та оперативну — поквартальну-помісячну реалізацію планів за всіма видами робіт, ресурсів і організаційних заходів, необхідних для отримання запланованого прибутку;
- з організаційних питань — організаційні заходи щодо реалізації інвестиційних та інноваційних прогнозів з урахуванням особливостей управління інноваційною системою в менеджменті операційної системи підприємства, управління підготовкою і забезпечення оновленого підприємства;
- з координаційних питань — координаційні заходи щодо організації управління оновленою операційною системою в сис-

темі менеджменту інноваційного персоналу, а також щодо економічного обґрунтування управлінських рішень в умовах подолання підприємством економічних ризиків, небезпеки кризових явищ і ситуацій;

- з мотиваційних питань — мотиваційні заходи щодо врахування матеріально-соціально-психологічних особливостей людини (винагорода, задоволеність роботою, сприятливі умови праці, високий статус на підприємстві, пристойна зарплата, можливість службового росту, зручна система відпусток, заслужене шанування з боку колег; інший бік мотивацій — заслужені покарання працівників у різній формі);
- контрольні заходи менеджера щодо своєчасного виявлення небезпеки економічних ризиків, різних конфліктів на підприємстві та їх своєчасного усунення, а також щодо відхилення від існуючих нормативів Держстандарту якості продукції та ліквідації цих негараздів.

У системі операційного менеджменту управлінське рішення — це процес, що реалізується операційним менеджером, причому забезпечується виконання ним завдання у фактичній чи прогнозованій ситуації. Управлінське рішення операційного менеджменту передбачає певні дії суб'єкта управління (менеджера, який вибирає оптимальний варіант управлінського рішення) та об'єкта управління (окремих працівників, або персоналу, які виконують це рішення).

Управлінське рішення є комплексним процесом, який охоплює правовий, соціальний, психологічний та інші аспекти суб'єкта управління. У правовому, соціальному, психологічному та інших аспектах суб'єкт управління дає розпорядження на виконання управлінських рішень і несе повну відповідальність за їх своєчасне виконання і кінцевий результат отримання прибутку. Щоб прийняти економічно обґрунтоване управлінське рішення, необхідно мати достовірну техніко-економічну інформацію, завдяки чому можна вибрати серед можливих варіантів такий, що найбільше наближений до оптимального.

Процес прийняття управлінських рішень відображає послідовність їх прийняття та впровадження. Це насамперед вибір мети та оцінювання ситуації; визначення і прогнозування розвитку ситуації; формування управлінських проблем; визначення управлінських обмежень; вибір управлінських стратегій; вибір методу розв'язання управлінських проблем; пошук оптимальних

варіантів і визначення критеріїв управлінських рішень; оцінювання, вибір оптимального варіанта, узгодження, прийняття, доведення до впровадження управлінського рішення, визначення техніко-економічної оцінки результатів від впровадження управлінського рішення.

У процесі прийняття управлінських рішень, базуючись на їх економічному обґрунтуванні в операційному менеджменті у ситуаціях надзвичайної складності, можна отримати об'єктивні результати за допомогою економіко-математичного моделювання. Це єдиний спосіб проаналізувати варіанти перспективних рішень і визначити потенційні наслідки альтернативних управлінських рішень, завдяки чому їх можна об'єктивно порівняти і вибрати найкращий варіант.

Створення стратегічного менеджменту економічного обґрунтування управлінських рішень в менеджменті операційних систем передбачає врахування найсуттєвіших особливостей стратегії операційної системи підприємства в системі планування виробничої діяльності, в системі матеріально-технічного забезпечення та управління збутом продукції, в системі матеріально-технічних запасів в операційній інфраструктурі підприємства (управління ремонтними, інструментальними, енергетичними, транспортними і складськими господарствами), а також в управлінні якістю продукції (послуг) та управлінні конкурентною стратегією операційної системи підприємства в умовах подолання економічних ризиків і небезпеки кризових явищ та ситуацій.

Аналізуючи особливості економічної стратегії операційної системи підприємства, менеджер операційної системи підприємства може визначити основні етапи формування стратегічного менеджменту економічного обґрунтування управлінських рішень. Знаючи завдання і цілі, сильні і слабкі сторони операційної системи підприємства, менеджер аналізує та оцінює зовнішнє середовище; аналізує, оцінює, вибирає і реалізує стратегічну альтернативу управлінських рішень. На першому етапі він визначає завдання і цілі щодо конкурентозахищеної продукції, її якості й прибутку за підрозділами, фінансування; на другому — створення стратегії отримання прибутку, оцінюючи існуюче позитивне і негативне становище систем управління, діяльність персоналу, виробництво продукції, стан ринку, техніку і обладнання, принцип розподілу прибутку, фінансову та операційну системи; дослідження та розробку структури капіталу, податкової системи та ін.; оцінює стратегічні можливості та економічні ри-

зики у сферах соціальних, політичних, економічних, юридичних, технічних; на третьому — вибір методів дослідження (емпіричні, моделювання та ін.). Аналіз зовнішнього середовища — це майбутній контроль зовнішніх факторів, відпрацьованих у стратегічному прогнозі для майбутньої реалізації завдань і цілей, оцінювання економічних ризиків і небезпек кризових явищ та небезпек конкурентного середовища.

Процедура менеджерських стратегічних досліджень така: в операційній стратегії пошук можливостей виробництва продукції порівняно з конкурентами, товарів на замовлення чи стандартизованої; можливі потужності й технології; постійний чи змінний виробничий ритм; сезонна чи несезонна продукція; доступ до ресурсів; матеріально-технічні запаси споживання; стратегія операційної інфраструктури; стратегія інноваційного проектування процесу виробництва продукції; управління контролем якості. У фінансовій стратегії операційної системи менеджер досліджує: фінансові можливості в управлінській структурі фінансових відносин; визначення потреб у фінансових ресурсах; основні види фінансування; джерела фінансів та особливості їх отримання (зовнішнє, акціонерне, довгострокове фінансування, кредити під заставу обладнання, відсоткова ставка, фінансування за допомогою облігацій, акцій та ін.); оборотний капітал і його вартість; кредитні лінії; фінансовий контроль; стан ринку капіталу.

У маркетинговому дослідженні стратегії функціонування операційної системи розглядається стан товарного ринку і конкурентний захист продукції, її асортимент та якість; ринки збуту, канали реалізації продукції; пропозиції щодо реалізації продукції; стан маркетингово-комунікаційної системи (реклама, управління стимулюванням збуту, паблік рилейшнз, виставкова діяльність, можливість створення іміджу операційної системи).

Одна з необхідних систем функціонування операційного менеджменту — система управління матеріально-технічним забезпеченням і збутом продукції. Вона значною мірою відображає початкову стадію технологічного процесу — виробництво і постачання необхідних матеріалів, запасів сировини і напівфабрикатів — вхідні інформаційного процесу (X_i і C_i), перетворені операційною системою на її вихідні — готову продукцію (Y_i). До функцій матеріально-технічного забезпечення входить своєчасна доставка в операційну систему підприємства усіх видів ресурсів (сировини, матеріалів, комплектуючих виробів, технологіч-

ного обладнання, інструментів, транспортних засобів, палива, тепло- та електроенергії, води та ін.) в обсягах, необхідних для нормального функціонування операційного процесу з виробництва продукції. На вибір форми постачання ресурсів можуть впливати різні фактори. Залежно від цих факторів операційна система забезпечує себе ресурсами через товарно-сировинні біржі, аукціони, різні посередницькі структури, створює власне виробництво комплектуючих виробів та ін. На великих підприємствах забезпеченням ресурсів опікується управління (відділи) матеріально-технічного забезпечення. При формуванні управлінської структури матеріально-технічного забезпечення необхідно враховувати основні управлінські функції: здійснення маркетингових досліджень ринку постачальників усіх видів ресурсів, встановлення найпривабливіших цін, прийнятих схем постачання, стабільність цін та умов постачання ресурсів, стратегічне (перспективне, поточне) прогнозування потреб в усіх видах ресурсів; своєчасна підготовка заявок на необхідні ресурси та подання їх у планові служби управління, контроль за реалізацією планів забезпечення ресурсами (укладення необхідних контрактів та ін.); управління прийняттям, розміщенням, зберіганням, забезпеченням ресурсами робочих місць; разом з технічними, планово-економічними, фінансовими управліннями проведення економічного обґрунтування норм запасів і контроль за їх станом; розроблення управлінських заходів щодо економії усіх видів ресурсів; управління оперативним обліком надходження усіх видів ресурсів, проведення економічного аналізу використання ресурсів для поліпшення процесу їх використання; управління контролем якості усіх видів ресурсів та строків виконання їх замовлень.

Управління збутовою діяльністю операційної системи і післяреалізаційним обслуговуванням покупців (замовників) виготовленої продукції здійснюється управлінською структурою збутової діяльності. У ринкових умовах господарювання збут продукції для підприємства має вирішальне значення, оскільки існує жорстка конкуренція у сфері збуту виробленої продукції. Управлінська структура служби збуту залежить від масштабів виробництва, обсягів збутової діяльності, кількості та інтенсивності обслуговування покупців та ін. Стратегія збутової діяльності базується на досягненні конкурентних переваг підприємства і створенні свого ділового іміджу. Для цього передусім необхідно розробити систему маркетингово-комунікаційного менеджменту в операційній

системі підприємства. Для успішної реалізації продукції недостатньо запропонувати високоякісну продукцію за привабливою ціною на товарному ринку. Потрібно домогтися того, щоб високоякісні властивості продукції підприємства стали відомі багатьом покупцям. Маркетингово-комунікаційний менеджмент підприємства має спрямовувати свої зусилля на інформування покупців на товарному ринку про свою діяльність і пропоновану ним високоякісну продукцію, на розробку операційної системи стратегічного менеджменту попиту та реалізації продукції. Стратегічний менеджмент попиту та реалізації продукції ґрунтується на рекламі як основного засобу управління маркетинговою комунікацією і стимулюванням збуту; на досягненні взаєморозуміння між виробником продукції і суспільством, що формує позитивний імідж виробника (паблік рилейшнз); на управлінні реалізацією продукції, виставковою діяльністю та оцінюванні ефективного здійснення стратегічного прогнозування попиту та реалізації продукції.

Економічне обґрунтування управлінських рішень, пов'язаних з управлінням системою матеріально-технічних запасів споживання в системі операційного менеджменту, зводиться до відповідного виду діяльності: до створення та зберігання оптимального рівня запасів усіх видів ресурсів; забезпечення стратегії своєчасної реалізації продукції (послуг); усунення необхідності безперервних поставок усіх видів ресурсів; можливість доставки продукції споживачеві у будь-який час; забезпечення стабільності виробництва продукції та її реалізації, можливість отримання прибутку за рахунок купівлі ресурсів за нижчою ціною і продажем їх у майбутньому за вищою. Витрати від впровадження управлінських рішень в систему матеріально-технічних запасів споживання залежать від купівельної вартості усіх видів ресурсів, витрат на оформлення замовлень, транспортних витрат, витрат на зберігання матеріально-технічних запасів споживання (на утримання приміщень, на операції з переміщенням запасів та ін.); вартості інвестиційного капіталу, кредитів, вкладених у запаси споживання, податків, страхування та ін; витрат, пов'язаних з дефіцитом тих чи інших ресурсів (втрачений робочий час через відсутність тих чи інших ресурсів; витрати, на прискорення доставки необхідних ресурсів на прискорення доставки готової продукції до замовника, а також витрати, пов'язані зі зменшенням обсягів збуту, із судовими позовами клієнтів, додатковим вкладенням коштів на відновлення відносин та ін.

Економічне обґрунтування управлінських рішень, пов'язаних з їх впровадженням в операційну інфраструктуру операційного менеджменту підприємства (управління ремонтними, інструментальними, енергетичними, транспортними і складськими господарствами), сприяє забезпеченню ефективного функціонування операційної системи підприємства, що полягає у попередженні можливих порушень в управлінні допоміжно-обслуговуючими процесами. Необхідно зазначити, що значні витрати у допоміжних виробництвах операційної інфраструктури можуть бути доцільними лише тоді, коли вони сприяють зниженню собівартості продукції основного виробництва і підвищенню якості основної продукції. Управління ремонтним господарством в сучасній операційній системі передбачає велику кількість ремонтних робіт машин і механізмів, транспортних засобів та іншого обладнання, адже кожне підприємство зацікавлене в тому, щоб обладнання впродовж тривалого часу було в робочому стані. Управлінська структура ремонтного господарства охоплює організаційну службу (матеріально-технічне забезпечення, контроль кількості та якості матеріалів, що надходять, і виконаних ремонтних робіт), економічну (стратегічне прогнозування матеріально-технічного забезпечення ремонтного господарства), технічну (аналіз технічного обладнання), ремонтно-механічну (основний обсяг ремонтних робіт) і склади. Менеджер операційної системи ремонтного господарства розробляє стратегічні системи: прогнозного забезпечення своєчасних попереджувальних ремонтних робіт обладнання; вдосконалення управління ремонтним господарством.

Управління інструментальним забезпеченням операційної системи здійснюється у міру необхідності використання оснащення (вимірювальні інструменти, верстатні та слюсарні знаряддя, штампи, різні допоміжні інструменти, без яких неможливий операційний процес з виробництва продукції), що дорого коштує. В управлінні інструментальним господарством тісно переплітаються технічні та економічні елементи, елементи стратегічного прогнозування при визначенні потреб в універсально-нормативних інструментах, виготовлених на спеціалізованих підприємствах і призначених для виробництва продукції. Менеджер управління інструментальним господарством розробляє стратегічну систему прогнозного забезпечення високоточними інструментальними пристроями, оснащенням, інструментами, які необхідні для нормального функціонування операційної системи підприємства.

Управління енергетичним забезпеченням операційної системи підприємства базується на використанні усіх видів енергоресурсів, які є носіями різних видів енергії (електричної, теплової енергії твердого, рідинного, газоподібного палива та ін.), що забезпечують різні можливості функціонування операційної системи підприємства. Управлінська структура енергетичного забезпечення операційної системи підприємства має п'ять складових: енергосилову службу (підстанції, електростанції та ін.); теплову службу (тепломережі, котельні та ін.); газопостачальну службу (станції постачання кисню, газу та ін.); службу зв'язку (пожежна сигналізація, АТС та ін.); енергоремонтні служби, що виконують різні роботи з електроенергетичним обладнанням. Менеджер (головний енергетик) та його заступники розробляють стратегічний енергетичний план забезпечення потреб усіх необхідних видів енергії для підприємства і вдосконалення управління енергетичним господарством підприємства.

Управління транспортним забезпеченням операційної системи підприємства поєднує всі матеріальні потоки операційної системи, оскільки без транспортного забезпечення операційна система працювати не може. Управління транспортним обслуговуванням здійснює служба транспортного забезпечення підприємства, яка займається внутрішнім і зовнішнім вантажоперевезенням. Менеджер транспортного господарства розробляє стратегічний прогноз вантажопотоку і стратегічний план удосконалення управління транспортним забезпеченням, а також план підвищення ефективності роботи транспортного господарства підприємства.

Основні завдання управління складським господарством в менеджменті операційної системи базуються на виконанні головної функції — ефективного зберігання основних і допоміжних матеріалів. За ступенем користування такі господарства поділяються на склади індивідуального (зберігають продукцію одного підприємства) і колективного користування (оренда площі фізичними та юридичними особами). За розміром склади займають як невелику площу (кілька сотень квадратних метрів), так і гігантську (сотні тисяч квадратних метрів). Менеджер складського господарства операційної системи здійснює стратегічне прогнозування діяльності складським

господарством і займається проблемами ефективності його діяльності.

Економічне обґрунтування управлінських рішень, пов'язаних з якістю продукції (послуг) в системі операційного менеджменту, визначається здатністю персоналу підприємства забезпечити конкурентну захищеність продукції (послуг). Відомо, що економія всіх видів ресурсів поступається місцем якості продукції. Управління системою якості продукції (послуг) в операційній системі здійснює служба управління системою якості продукції (послуг), яка розробляє стратегічне прогнозування якості продукції (послуг) і здійснює реальні заходи щодо досягнення якісних показників конкурентоспроможної продукції.

Для економічного обґрунтування управлінських рішень, пов'язаних з менеджментом операційної системи підприємства, з метою вибору оптимальних варіантів цих управлінських рішень необхідно мати показники управлінської діяльності (достовірну статистичну техніко-економічну інформацію), а також експертні оцінки менеджерів високої фахової підготовки. На основі сформованого масиву достовірної техніко-економічної інформації будується статистична оптимізаційна модель показників економічного обґрунтування управлінських рішень, пов'язаних з менеджментом операційної системи підприємства. Статистична оптимізаційна економіко-математична модель показників економічного обґрунтування управлінських рішень — це набір параметрів, об'єднаних регресійними рівняннями. Внаслідок проведення багатофакторного регресійного аналізу (визначення коефіцієнтів регресії, залишкової дисперсії, відкидання незначних параметрів рівняння регресії, проведення багатоступеневого аналізу та ін.) одержуємо оптимальні значення показників від впровадження управлінських рішень на основі реалізації алгоритмів визначення їх оптимальних варіантів на комп'ютерній техніці за економіко-математичною моделлю (в системі АСУ підприємством). Маючи реальні (прогнозні) природні оцінки прибутку, враховуючи якісні показники продукції (послуг), можна економічно обґрунтувати управлінські рішення, пов'язані з менеджментом операційної системи авіаційного підприємства в умовах подолання ним економічних ризиків і небезпеки кризових явищ і ситуацій.



Література

1. Белінський Л. В., Довгань Л. Є. Менеджмент виробництва та операцій: Підруч. — К., 2005. — 624 с.
2. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством: Навч. посіб. — К.: ЦУЛ, 2003. — 504 с.
3. Виноградський М. Д., Виноградська А. М., Шкапова О. М. Менеджмент в організаціях: Навч. посіб. — К.: Кондор, 2004. — 598 с.
4. Економіка транспорту: Навч. посіб. / За ред. В. Г. Коби. — К.: КДАВТ, КМУЦА, 1999.

Визначена необхідність економічного обґрунтування управлінських рішень, пов'язаних з менеджментом операційної системи авіаційного підприємства. Їх впровадження в операційну систему авіаційного підприємства сприяє отриманню максимального прибутку. При цьому використовується статистичне економіко-математичне моделювання на базі автоматизованої системи управління (АСУ) авіаційним підприємством.

Определена необходимость экономического обоснования управленческих решений, связанных с менеджментом операционной системы авиационного предприятия. Их внедрение в операционную систему авиационного предприятия способствует получению максимальной прибыли. При этом используется статистическое экономико-математическое моделирование на базе автоматизированной системы управления (АСУ) авиационным предприятием.

Certain the necessity of economic ground of administrative decisions, linked from by the management of the operating system of aviation enterprise, with introduction of which in will bring the operating system over of aviation enterprise to the receipt maximal to the income, utillizing a statistical mathematical design on a base automated control the system (TO THE ACE) by an aviation enterprise.

Надійшла 5 липня 2007 р.

О. В. КОВАЛЬ

Служба з питань звернень громадян Секретаріату Президента України, м. Київ

В. А. СОБОЛЬ

Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ

НАЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВА МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 1(17), с. 22–25

Розглядається моніторинг якості загальної середньої освіти (ЗСО) як спеціальна система безперервного і тривалого спостереження та контролю, що забезпечує оцінювання стану утворення й прогнозування на підставі отриманих об'єктивних даних динаміки та основних тенденцій її розвитку.

Розробка методологічних засад функціонування системи моніторингу якості освіти на різних організаційних рівнях і проведення моніторингових досліджень викликають увагу багатьох відомих вітчизняних і зарубіжних учених.

Моніторинг якості ЗСО є спеціальною системою безперервного і тривалого спостереження, контролю, оцінювання стану ЗСО, а також прогнозування на підставі одержаних об'єктивних даних динаміки та основних тенденцій її розвитку. Моніторингові обстеження передбачають застосування методів кількісної діагностики, моделювання, інформаційних систем управління та комп'ютерних технологій, що значно полегшує процедуру аналізу досліджуваних ситуацій і прогнозування подальших змін. Передбачається, що система моніторингу ЗСО в Україні має стати одним з найважливіших елементів системи інформаційного забезпечення. Це передбачає обов'язкове використання результатів проведених досліджень органами державного управління освітою України для прийняття виважених рішень, спрямованих на розвиток освіти в державі та реалізацію пріоритетних напрямів державної освітньої політики, зокрема щодо доступності освіти та поліпшення її якості.

Модернізація системи державного управління ЗСО, що проголошена Національною доктриною розвитку освіти України, означає перехід до програмно-цільового управління освітою, до нормативних та економічних методів, які дають

можливість забезпечити постійне оновлення та розвиток цієї системи, створення єдиної системи освітньої статистики і показників якості освіти, порівняно з міжнародними аналогами. Проте на сьогодні система державного управління ЗСО України, як і багатьох країн колишнього СРСР, перебуває у проміжному стані свого руху від попередніх застарілих способів діяльності до якісно нових. У цій системі досить складно переплетені перспективні, нові тенденції та рудименти старого, наприклад, недостатня цілеспрямованість і реактивний, діючий із запізненням, характер прийняття управлінських рішень, жорсткість побудови управлінських структур, відсутня децентралізація управління, нереалізований регулятивний принцип управління та ін.

Зафіксований у Національній доктрині розвитку освіти тезис про те, що "сучасна система управління сферою освіти розвивається як державно-громадська" [1], передбачає створення відповідного механізму вивчення суспільної думки, впливу громадськості на процеси, що відбуваються у системі ЗСО, та рішення, які приймаються органами державного управління. Громадська і державна складові оновленої системи управління освітою мають бути взаємопов'язані спільними цілями реформування ЗСО, але відрізнятися способами впливу на об'єкт. Механізм державно-громадського управління якістю освіти, як зазначалося, має забезпечити взаємодію "державного і суспільного" в освіті, організаційно оформити та

впорядкувати вплив місцевої громади на сферу ЗСО, сприяти переходу від контролю за якістю відповідно до нормативних документів до державно-громадського управління цією якістю, заснованому на суспільних формах контролю та стимулювання якості ЗСО [2]. Отже, досягненню цієї мети сприяє національна система моніторингу якості ЗСО.

Моніторинг якості ЗСО характеризується досить широким функціональним полем, що пояснюється як складністю самого об'єкта дослідження, так і багатогранністю сфер застосування отриманих результатів. Функції освітнього моніторингу можуть визначатись метою конкретного дослідження і тим, хто виступає його замовником. Саме тому в різних джерелах зустрічаються різні переліки функцій моніторингу освіти, що іноді мають суттєві відмінності. Оскільки ми розглядаємо моніторинг якості ЗСО як інструмент інформаційного забезпечення сфери державно-громадського управління якістю ЗСО, то це дає нам підставу сконцентрувати увагу на тих його функціях, що допомагають регулювати різні напрями діяльності та здійснювати стратегічне планування в освітній галузі. Отже, ми вважаємо, що моніторинг якості ЗСО виконує такі *функції* [3]:

1. *Інформаційна*. Збирання статистичної інформації про результати функціонування системи ЗСО, що дає можливість здійснювати оперативне державне управління, з'ясовувати результативність освітньої системи, її окремих елементів і складових та ефективність державного управління освітою.

2. *Активізуюча*. Залучення до дослідження вчителів, працівників органів державного управління освітою, методистів, адміністрації, батьків підвищує їхній рівень педагогічної культури, відкриває можливості для пошуку нових методик навчання, перебудови навчально-виховного процесу та державно-громадського управління ним з метою поліпшення якості підготовки учнівської молоді.

3. *Формуюча*. Дані щодо окремих показників якості ЗСО (наприклад, засвоєння учнями змісту освіти, ефективність конкретного загального навчального закладу та ін.) повинні використовуватися педагогом, директором школи, працівниками місцевого органу державного управління освітою для організації конкретної роботи з об'єктом дослідження. Ця функція найчастіше реалізується на нижчих рівнях функціонування системи моніторингу якості ЗСО.

4. *Корекційна*. Ця функція тісно пов'язана з попередньою. Відстеження в ході моніторинго-

вих досліджень конкретних недоліків, виявлення причин, що впливають на якість ЗСО в усіх її проявах, фіксація численних несподіваних результатів освітнього процесу передбачають організацію у подальшому відповідної коригуючої діяльності, спрямованої на виправлення ситуації. На відміну від формуючої функції, корекційна проявляється на будь-якому рівні проведення моніторингу якості освіти.

5. *Кваліметрична*. Ця функція передбачає визначення системи індикаторів і критеріїв якості ЗСО, встановлення правил проведення оцінних процедур і застосування певного інструментарію, що використовується для підготовки висновків і рекомендацій про стан ЗСО для системи державного управління якістю ЗСО.

6. *Діагностична*. Для вироблення рекомендації органам державного управління освітою всіх рівнів необхідно не лише визначити кінцеві результати діяльності освітньої системи та зафіксувати наслідки реформ. Головнішим є встановлення причин, виявлення глибинних процесів, що викликають ці зміни, інакше кажучи, необхідне діагностування системи ЗСО та її якості.

7. *Аналітична*. Виявлені проблеми у ЗСО, фактори впливу на її якість, усі отримані дані різнобічно аналізуються, на підставі чого формулюються рекомендації для органів державного управління якістю ЗСО усіх рівнів та уряду України.

8. *Моделююча*. Ця функція дуже тісно пов'язана з аналітичною, оскільки побудова різноманітних моделей ситуацій, моделювання й вивчення впливів суспільно-політичних процесів та інших факторів на систему ЗСО можливі лише після детального аналізу досягнутого стану ЗСО.

9. *Прогностична*. Ця функція передбачає побудову різноманітних моделей майбутнього стану системи ЗСО, її елементів, окремих об'єктів на підставі результатів аналізу та узагальнення отриманої інформації (так званий пошуковий прогноз), а також розробку можливих моделей способів досягнення цього стану (нормативний прогноз).

10. *Управлінська*. Ця функція моніторингу якості освіти може розглядатись як вирішальна з точки зору остаточного застосування інформації, отриманої в ході досліджень, тому що завершальним етапом реалізації моніторингової діяльності є прийняття певних державно-управлінських рішень, спрямованих на усунення небажаних наслідків реформування системи ЗСО, поліпшення якості її функціонування.

Моніторинг може одночасно використовуватись і як засіб проведення соціально-педагогічних досліджень, і як інструмент державно-управлінського впливу на систему ЗСО. Незважаючи на значні можливості моніторингу якості ЗСО і розмаїття форм, ми вважаємо, що його функціонування ґрунтується на таких загальних *принципах* [3]:

- *узгодженості* нормативно-правового, організаційного та науково-методичного забезпечення його складових;
- *об'єктивності* одержання та обробки інформації — максимальне виключення суб'єктивних оцінок, урахування всіх результатів, створення для всіх учасників дослідження рівних умов у процесі перевірки якості підготовки;
- *комплексності* дослідження різноманітних аспектів освітнього процесу, обробки та аналізу одержаних результатів;
- *безперервності* та тривалості спостережень за станом освіти;
- *своєчасності* отримання, обробки та використання об'єктивної інформації про якість ЗСО;
- *перспективності* запланованих моніторингових досліджень, спрямованості їх на розв'язання актуальних завдань розвитку освіти;
- *рефлексивності* — аналіз на всіх рівнях державно-громадського управління якістю ЗСО результатів освітньої діяльності, здійснення самооцінки і самоконтролю;
- *гуманістичної спрямованості* моніторингу якості ЗСО — створення обстановки доброзичливості, довіри, поваги до особистості, максимально сприятливих умов, позитивного емоційного мікроклімату; неможливості використання результатів досліджень для застосування органами державного управління будь-яких карних дій;
- *відкритості та оперативності* — доведення результатів досліджень до відповідних органів управління, громадськості, зацікавлених міжнародних установ.

Реалізація кожного із зазначених принципів функціонування системи моніторингу якості ЗСО на різних рівнях його здійснення має свої особливості, які зумовлені цілями і завданнями конкретного рівня, особливостями та метою проведення окремого дослідження. Але, незважаючи на зовнішні відмінності, що простежуються на

цих рівнях, моніторингова діяльність має здійснюватись у межах системного аналізу всіх складових освітнього процесу і ґрунтуватися на засадах *систематичності, цілісності та комплексності* досліджень. Це пояснюється тим, що освітній процес має цілісний характер, тому спостереження за цим процесом та його оцінювання (тобто моніторинг) передбачає цілісне і всебічне вивчення різних його аспектів, використання комплексу критеріїв та сукупності способів і методів контролю. Варто зазначити, що важливою вимогою моніторингу якості ЗСО є врахування психолого-педагогічних особливостей учнів, умов і конкретних ситуацій проведення обстежень. З цією метою також практикується широке застосування методу анкетування всіх учасників досліджень для з'ясування їхнього ставлення до конкретної проблеми, визначення соціально-економічних умов праці й навчання та ін.

Досить важливим зрушенням, на нашу думку, є те, що останнім часом проблема одержання достовірної, об'єктивної інформації в галузі оцінювання ефективності та якості освітньої діяльності й державного управління нею почала цікавити педагогічну спільноту, громадськість, фахівців, державних службовців сфери освіти різних рівнів, тобто можна говорити про початок формування соціальної бази споживачів цієї інформації.

Враховуючи викладене, можна стверджувати, що на сьогодні актуальними для України є такі стратегічні завдання:

- необхідність оперативного забезпечення уряду, органів державного управління ЗСО всіх рівнів, педагогів, громадськості всіма видами об'єктивної педагогічної інформації, що стосується оцінки сучасного стану національної системи освіти;
- прогнозування перспектив, можливих напрямів розвитку системи ЗСО;
- запровадження систем управління, що ґрунтуватиметься на використанні випереджаючих стратегічних розробок у галузі оцінки якості ЗСО.

Таким чином, створення нового механізму державно-громадського управління якістю ЗСО означає насамперед методологічну переорієнтацію діяльності органів державного управління освітою на досягнення і всебічне забезпечення високої якості освітнього процесу, на формування громадської складової в управлінні та активізацію її діяльності при плануванні та оцінюванні результатів розвитку системи ЗСО на всіх рівнях. Вирішення цього стратегічного завдання перед-

бачає створення спеціальних інституцій моніторингу якості ЗСО, формування інформаційної бази освіти, вдосконалення нормативно-правових документів і приведення їх у відповідність до реформ, подолання консервативності мислення як державних службовців в освітній сфері, так і педагогів, підвищення їхньої компетентності та політичної культури.



Література

1. Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347 // Освіта України. — 2002. — № 33. — С. 4–6.
2. Проект "Региональная система управления качеством образования" / Мегапроект "Развитие образования в России". — www.depedu.yar.ru/megoproj/roject/prog.doc
3. Лукіна Т. О. Основні принципи функціонування системи моніторингу якості загальної середньої освіти // Нові технології навчання. — 2000. — Вип. 25. — С. 24-31.

Модернізація системи державного управління загальної середньої освіти означає перехід до програмно-цільового управління, до нормативних та економічних методів, що забезпечують постійне відновлення й розвиток цієї системи, підвищення якості освітнього процесу й ролі громадської складової в управлінні.

Модернизация системы государственного управления всеобщего среднего образования означает переход к программно-целевому управлению, к нормативным и экономическим методам, обеспечивающим постоянное обновление и развитие этой системы, повышение качества образовательного процесса и роли общественной составляющей в управлении.

Modernization of a control system of the general secondary education means transition to program management, to the normative and economic methods providing continuous updating and development of this system, improvement of quality of educational process and of role of public component in management.

Надійшла 19 липня 2007 р.

В. В. МОВЧАН**Д. В. ЯКИМЕНКО***Межрегиональная Академия управления персоналом, г. Киев*

СТРАТЕГИЧЕСКИЙ МЕНЕДЖМЕНТ И СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 1(17), с. 26–29

Рассматривается стратегическое управление как деятельность, направленная на экономически эффективное достижение перспективных целей предприятия. Предлагаются технологии выработки и реализации оптимальной управленческой стратегии, определяется область стратегических решений.

Большинство авторов определяют стратегическое управление (менеджмент) как деятельность, направленную на экономически эффективное достижение перспективных целей предприятия за счет использования конкурентных преимуществ и адекватного реагирования на изменения внешней среды. Сущность стратегического менеджмента характеризуется специфическими целями и эффективностью, приоритетным учетом внешней среды, а завоевание и удержание конкурентного преимущества рассматриваются как средства достижения стратегически значимых результатов [1; 2; 6; 7; 16; 18].

По оценкам зарубежных экспертов, лишь 5 % предпринимателей разрабатывают и реализуют собственную стратегию, получая при этом прибыль выше средней, остальным такая стратегия недоступна. Для ее выработки и реализации субъекту необходимо обладать достаточной экономической массой или высокой экономической мобильностью. Экономическая масса дает возможность противостоять ударам динамичной и неопределенной внешней среды, неуклонно следовать стратегическому курсу. Экономическая мобильность создает условия для эффективного маневрирования в изменяющейся обстановке, для умелого уклонения от “девятого вала” рыночной стихии и последовательного продвижения к своей цели, используя скрытые возможности внешней среды и скорость продвижения [8; 20; 21; 24].

Представляется, что экономическая масса и мобильность определяются в первую очередь ресурсами предприятия. В различных сферах экономи-

ки они различаются по объему и содержанию. Именно недостаток ресурсов — финансовых, материально-технических, информационных, интеллектуальных — не позволяет экономическим субъектам успешно разрабатывать и реализовывать корпоративную стратегию даже подчас в самых благоприятных внешних условиях.

Роль ресурсов в стратегическом менеджменте принципиально важна не только потому, что без них субъект не достигнет стратегической цели. Ресурсы — это потенциал организации. Их стратегическое значение состоит, во-первых, в заключающихся в них возможностях разрабатывать оптимальную для субъекта стратегию (источник формирования), во-вторых, в принципиально возможном воздействии на внешнюю среду предприятия (характер использования), в-третьих, в специфически стратегической постановке целей субъекта (направления действия) [13; 14; 17; 18].

В большинстве публикаций справедливо указывается, что выработка и реализация стратегии предприятия требуют больших затрат ресурсов. С одной стороны, это позволяет большинству экономических субъектов ставить вопрос о стратегии лишь в теоретическом плане, с другой — именно поэтому совершаются крупные стратегические ошибки. Далеко не все фирмы способны точно избрать стратегически выгодный для себя рынок [9; 22]. Ошибочно оценивая свои потенциальные возможности стабильно действовать в течение длительного времени, они оказываются, по существу, в чужой для них стратегической зоне хозяйствования. Причем в данном случае речь идет не прос-

то об обладании ресурсами или возможностях их приобретения. Огромное значение имеет качество менеджмента, его способность стратегически рационально сочетать эти ресурсы, увязывать их с очевидной компетенцией организации. Отсюда важнейшая характеристика “стратегичности” субъекта — находить адекватную имеющимся ресурсам рыночную нишу и действовать в ней.

Особо следует обратить внимание на организационно-структурный стратегический потенциал предприятия. Элементарная и функциональная оргструктуры большинства экономических субъектов перегружают высшее руководство решением текущих задач, не позволяя в должной степени сосредоточиться на стратегических проблемах организации. Переход к дивизиональной оргструктуре (характерной, например, для крупных коммерческих банков), повышая гибкость и адаптивность организации и создавая возможности концентрации внимания высшего руководства на стратегических вопросах, вместе с тем создает определенные трудности с точки зрения стратегической совместимости отдельных подразделений. Хотя трудности разработки и реализации стратегии есть и в более развитых оргструктурах, общий вывод бесспорен — их стратегический потенциал существенно различается. Поскольку оргструктура предприятия не должна быть более сложной, чем это необходимо исходя из его размера, характера деятельности, технологии и территориального размещения, большинство украинских (да и западных) экономических субъектов функционируют в рамках простых оргструктур. При этом стратегические аспекты функционирования оргструктуры остаются для них в тени, объективно затрудняя разработку и реализацию экономической стратегии.

Обладание стратегическими по сути ресурсами позволяет экономическому субъекту принципиально определить характер их использования во взаимоотношениях с внешней средой предприятия. Определение “приспособление к новым условиям”, которое часто используется для характеристики деятельности успешно развивающихся фирм, представляется не совсем удачным, поскольку создает впечатление пассивной и направленной преимущественно на внутренние изменения экономической стратегии организации. Конечно, приспособляемость к изменяющимся условиям среды может быть основанием для длительной и успешной деятельности предприятия. Однако стратегия означает не столько приспособляемость к изменениям окружения и

осуществление стратегических изменений в организации, сколько активное взаимодействие с внешней средой. Стратегически активное предприятие должно направленно воздействовать на среду, изменяя и приспособлявая ее к реализации стратегии, создавая условия для достижения стратегических целей. В определенном смысле можно утверждать, что это и будут стратегические изменения — важнейшая составляющая реализации стратегии.

Яркой характеристикой любого экономического субъекта является цель его деятельности. Отсутствие четко выраженной цели лишает менеджмент осмысленности. Стратегические цели формулируются на основе миссии организации и отражают долгосрочные экономические интересы субъектов хозяйствования.

При всем разнообразии подходов к определению и структурированию сфер и стратегических целей один тезис остается решающим: для производственных предприятий целевая ориентация так или иначе связана с прибыльностью бизнеса. В условиях формирования рыночной экономики слабость реального сектора хозяйства, преобладающая ориентация бизнеса на сферу обращения, повышенный предпринимательский риск, потребности первоначального накопления капитала обуславливают в качестве наиболее приемлемых для экономических субъектов цели сверхприбыльности. Это сжимает временные рамки управленческого цикла (в краткосрочном периоде сверхприбыль нормальна и типична), текущие интересы ставятся выше перспективных, стратегические цели упрощаются, обедняясь содержанием и “приближаясь” по времени. Более того, высказывается обоснованное мнение, что экономическая политика, генерирующая условия получения сверхприбыли, ограничивает перспективы развития предпринимательского сектора, что для восстановления украинской экономики не обходимо, в числе прочих условий, выравнивание прибыльности ее различных секторов.

Что касается определения временных параметров долгосрочного периода, то здесь целесообразно исходить из теории микроэкономики, а не из продолжительности производственного цикла предприятия: они должны быть достаточны для изменения производственных мощностей организации при условии, что все факторы производства рассматриваются как переменные, а фирмы-конкуренты успевают внедриться в отрасль.

Таким образом, далеко не всякий субъект хозяйственной деятельности в состоянии разраба-

тивать и реализовать собственную стратегию. Субъект стратегического менеджмента не только обладает достаточным потенциалом для формирования стратегии, адекватной внешней и внутренней среде, но и в состоянии использовать свои ресурсы для перестройки внешней среды, безусловного применения ее благоприятных возможностей и предотвращения талящихся угроз, ориентации деятельности на получение достаточной прибыли в долгосрочном периоде.

Многим предприятиям, работающим в рыночной экономике, критическую ситуацию создают трудно прогнозируемая динамика рынка, непрогнозируемость законодательных актов, истощение внутренних ресурсов и рост агрессивности внешней среды, особенно в финансовой сфере [3–5; 10–12]. В этих условиях большое значение имеет продвижение в практику предприятий идей и технологий логистики стратегического управления, объединяющей задачи и текущей деятельности, и развития.

Область стратегических решений обширна: выбор направлений деятельности, приоритета ресурсов, главных долговременных партнеров, организационной формы партнерства, способов развития потенциала, возможностей использования сильных сторон предприятия, снижения отрицательных последствий его слабых сторон, учет возможных угроз внешней среды, разработка конкурентной и инновационной политики.

Стратегический характер приобретают применение ресурсов, их логистика (потoki, распределение, хранение, доставка), функции структурных звеньев, деловые процессы и продуктовые проекты. Важно видеть долговременное развитие как самой производственно-хозяйственной системы предприятия в целом, так и каждого ее элемента. Опыт работы показывает, что сложившейся порядок принятия и реализации стратегических решений не систематизирован должным образом, а специалисты и руководители слабо вооружены методологией и технологией управления. Должна быть система стратегического управления с ее центральной частью (штабом стратегического развития) при руководстве и соответствующими периферийными группами в основных структурных единицах. Назначение системы — своевременно формулировать цели развития, ставить проблемы и задачи, находить способы и организовывать достижение целей. Существующий на каждом предприятии опыт решения стратегических задач необходимо обобщить, закрепить в виде

ноу-хау, т. е. превратить его в своеобразное конкурентное преимущество.

Стратегические решения принимаются и реализуются в несколько этапов: постановка задачи, формирование альтернативных решений, выбор (принятие) решения, его реализация. Для организации этого процесса требуется четкая технология, предусматривающая постановку задач и изучение среды (это суть стратегического анализа), разработку, принятие и реализацию стратегии.

Перед выбором стратегии развития необходимо определить миссию и цели фирмы, а также оценить состояние ее внешней и внутренней среды [19; 23].

Определение миссии — первый шаг к снижению неопределенности представлений о фирме прежде всего у собственников, руководства и персонала, а затем у всех тех, кто имеет и хотел бы (или вынужден) иметь с ней дело. Это инструмент стратегического управления, способ выделения данной фирмы среди конкурентов, способ распознавания фирмы потребителями ее продукции. Неопределенность снимается при постановке целей и разработке стратегии [15]. Можно выделить следующие типы миссий, последовательно раскрывающих роль предприятия в обществе:

- *миссия-предназначение* — узкое, но конкретное понимание и обозначение вида деятельности, характера продукции и услуг, круга их потребителей; первое представление о причине возникновения и смысле существования предприятия;
- *миссия-ориентация* — широкое развернутое представление о системе ценностей, которых придерживаются руководство и персонал фирмы, что хотя бы в самых общих чертах позволяет судить о ее поведении, отношении к потребителям и партнерам;
- *миссия-политика* — концентрация главных целей и более четкое представление о поведении фирмы в ближайший период и на перспективу, т. е. “видение” будущего состояния фирмы.

Среди главных целей выбирается предпочтительная. К главной цели ведут подцели в разрезе бизнес-процессов портфеля продукции фирмы; по каждой функции управления; по стадиям жизненного цикла продукта (НИОКР, производство, реализация, обслуживание потребителей); в разрезе ресурсов (персонал, информация, материально-техническая база, финансы, технология, качество, управление).

Движение к главной цели начинается с последней подцели, причем каждый переход требует осуществления предыдущей.

Наиболее перспективным является направление моделирования деятельности предприятия с позиций системного подхода: интеграция финансов, сбыта и производства в единой модели корпорации; проведение экспериментов не только с моделями планирования деятельности внутри фирмы, но и с моделями внешней среды; включение моделей планирования производства в общую имитационную модель корпорации.



Литература

1. Алексеева М. М. Планирование деятельности фирмы. — М.: Финансы и статистика, 1999. — 212 с.
2. Архипов В. М. Стратегическое планирование на предприятии. — СПб.: Изд-во УЭФ, 1992. — 56 с.
3. Білик М. Д. Управління фінансами державних підприємств. — К.: Знання, КОО, 1999. — 312 с.
4. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента. Т. 1. — К.: Ника-центр, 1999. — 592 с.
5. Бланк И. А. Управление прибылью. — К.: Ника-центр, 1999. — 123 с.
6. Виханский О. С. Стратегическое управление. — М., Изд-во МГУ, 1995. — 360 с.
7. Герасимчук В. Г. Стратегічне управління підприємством. — К.: Вид-во КНЕУ, 2000. — 360 с.
8. Дайль П. Менеджмент: стратегия и тактика. — СПб.: Питер, 1999. — 560 с.
9. Джелла А. Н. Організація й розвиток інформаційного забезпечення стратегічного планування діяльності підприємства // Вестн. ХГЖА. — 2004. — № 5–6. — С. 71–75.
10. Ефремов В. С. Стратегия бизнеса. Концепции и методы планирования. — М.: Финпресса, 1998. — 192 с.
11. Забелин П. В. Основы корпоративного управления концернами. — М.: Приор, 1998. — 176 с.
12. Забродский В. А., Кизим Н. А. Собственность, экономическая безопасность и государство. — Харьков: АО "Бизнес-информ", 1997. — 94 с.
13. Мильнер Б. З. Организация программно-целевого управления. — М.: Наука, 1980. — 376 с.
14. Минор К. Экономика организации. — М.: ИНФРА, 1996. — 160 с.
15. Моисеенко В. В., Яцкевич В. В. Информационная неопределенность и проблема оптимального выбора // Кибернетика и системный анализ. — 1998. — № 4. — С. 152–158.
16. Петров А. Н. Стратегическое планирование развития предприятия. — СПб.: Изд-во УЭФ, 1993. — 108 с.
17. Пономаренко В. С. Методологічний підхід до стратегічного управління корпорацією // Фінанси України. — 1999. — № 4. — С. 14–19.
18. Пономаренко В. С. Стратегічне управління підприємством. — Х.: Основи, 1999. — 629 с.
19. Страхова Л. Организация управления промышленным предприятием (концептуальные положения) // Рос. экон. журн. — 1993. — № 6. — С. 60–70.
20. Таахиро Коно. Стратегия и структура японских предприятий. — М.: Прогресс, 1987. — 384 с.
21. Blackburn J. D., Kevin J. C. LITMUS: A New Product Planning Model // In Marketing Planning Models / Ed. by A. A. Zoltners. — N. Y.: Elsevier North-Holland, 1982. — V. 18. — P. 112–167.
22. Cats-Baril W., Thompson R. Information technology and Management. — USA, 1997. — 512 p.
23. Lreche J.-C., Srinivasan V. STRATPORT: A Decision support system for strategic Planning // Journ. of Management. — 1981. — V. 45. — P. 39–52.
24. Merrills Brenner. Tracking New Products: A Practitioners Guide // Research-Technology Management. — 1994. — November/ December. — P. 22–24.

Найперспективнішим для стратегічного менеджменту є моделювання діяльності підприємства з позицій системного підходу. Стратегічне управління характеризується специфічними цілями та ефективністю, пріоритетним урахуванням зовнішнього середовища. Організація цього процесу потребує чіткої технології, що передбачає формулювання завдань, вивчення середовища, розробку, прийняття і реалізацію стратегії.

Наиболее перспективным для стратегического менеджмента является моделирование деятельности предприятия с позиций системного подхода. Стратегическое управление характеризуется специфическими целями и эффективностью, приоритетным учетом внешней среды. Организация этого процесса требует четкой технологии, предусматривающей постановку задачи, изучение среды, разработку, принятие и реализацию стратегии.

The most perspective for strategic management is modelling activity of the enterprise from positions of the system approach. Strategic management is characterized with the specific purposes and efficiency, priority research of an environment. The organization of this process demands the precise technology providing statement of a problem, studying of environment, development, acceptance and realization of strategy.

Надійшла 16 серпня 2007 р.

А. О. БІЛОУС

О. В. ГУРІНА

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ВИМІРЮВАНЬ У РОБОТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ШКІЛЬНОЮ ОСВІТОЮ: МІЖНАРОДНИЙ І ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 1(17), с. 30–36

Розглядається моніторинг освіти як важливий елемент освітньої системи. Визначаються його функції й завдання, описуються основні етапи історії його розвитку у світі та в Україні.

Завдання оцінювання якості продукції, товарів, різноманітних послуг, освіти, нарешті самого життя людини, поступово стає всеохоплюючим. У сфері освіти це, на нашу думку, пояснюється тим, що в останні десятиліття різко збільшилися масштаби національних освітніх систем, а їх функціонування більше набуло особливостей ринкових систем. Проведені Ф. Г. Кумбсом дослідження стану систем освіти у світі показали необхідність дотримання певних умов: проведення постійного оцінювання результатів і процесу навчання, ефективності функціонування системи освіти у цілому та її окремих компонентів; здійснення комплексного оцінювання стану системи освіти на підставі системного аналізу всіх факторів [13; 15].

Якість освіти є одним з найважливіших показників, за якими визначається ефективність функціонування системи освіти будь-якої держави. Основу моніторингових досліджень, що здійснюються останнім часом у сфері освіти, складають точні масові **педагогічні вимірювання**, що пов'язані з об'єктивним оцінюванням досягнутого учнями і студентами рівня навченості та встановленням його відповідності запланованим результатам і нормам навчання, визначенням рівня викладання, якості, актуальності та повноти змістового наповнення навчальних предметів та ін. Тут **об'єктами моніторингу якості** шкільної освіти є зміст освіти; рівень та якість сформованості знань, умінь і навичок учнів (рівень навчальних досягнень), результати навчально-виховного про-

цесу, засоби, що використовуються для їх досягнення; діяльність навчальних закладів та ін.

Уперше моніторинг був використаний в екології, потім поступово його застосували у виробництві, банківській справі, фінансовій сфері, медицині та ін.

Історія виникнення ідеї оцінювання результатів діяльності навчальних закладів і всієї системи освіти нараховує вже понад 100 років.

Перший етап охоплює 30–50-ті роки минулого століття. Він ознаменувався тим, що американська Асоціація поступу освіти (Progressive Education Association in the United States) під керівництвом Р. Тайлера поступово починає формувати передумови становлення моніторингу освітніх систем як систематичного вивчення досягнутого освітою стану. Проводяться перші порівняльні дослідження рівня когнітивних здібностей учнів експериментальних і традиційних шкіл з метою вивчення ситуації в середній освіті, щоб запровадити суттєві зміни у навчальний процес і систему державного управління школою.

Завдання оцінювання та моніторингу національних освітніх систем поступово займає чільне місце у державній освітній політиці різних країн світу. Проте об'єкти дослідження й цілі, з якими проводилися ці вимірювання та оцінювання, увага до освітніх проблем з боку урядів країн і державних органів управління час від часу змінювалися.

З другої половини 50-х років метод оцінювання як інструмент дослідження системи осві-

ти поширився також в Європі. Після порівняння результатів перших років навчання в експериментальній і традиційній середніх школах проведене Швецькою національною радою освіти у 1952–1959 рр. оцінювання набуло широкого використання в різних країнах не лише при плануванні, а й під час практичного запровадження освітніх реформ. Наприклад, у 1958 р. директор новоствореного Центру порівняльної педагогіки Чиказького університету К. Андерсон запропонував докладно порівнювати національні системи шкільної освіти, використовуючи для цього емпіричні вимірювання вхідних ресурсів і навчальних досягнень учнів [17, 20–21]. Виникає потреба у створенні методологічної бази оцінних досліджень.

Інакше кажучи, вимірювання та оцінювання результатів навчання й результативності системи освіти стають інструментом державної політики і здійснення державного управління освітньою галуззю [3, 25–110]. Так, за наслідками проведеного дослідження рівня викладання математичних і природничих дисциплін у школах уряд США був змушений змінити законодавство щодо визначення суб'єктів, які мають право надавати підтримку державним школам. Відповідно до нового закону 1958 р. “Актом про освіту для національної безпеки” передбачалося, що це повинні робити не лише уряди штатів і місцева влада, а й федеральний уряд та конгрес США [17, 20].

Другий етап в історії розвитку моніторингу охоплює 60–70-ті роки і характеризується виходом цих досліджень на міжнародний рівень. У цей період здійснюється обґрунтування концептуальних засад моніторингу, розробляються системи освітніх індикаторів. Так, починаючи з 1959 р. Міжнародною асоціацією із шкільної успішності (International Education Association) були започатковані міжнародні порівняльні моніторингові дослідження у сфері освіти. З того часу для багатьох країн стали звичними систематичні міжнародні порівняльні дослідження рівня навчальних досягнень з окремих предметів, інформаційно-комунікативної, функціональної грамотності учнів. Ці дослідження проводяться під егідою таких впливових міжнародних організацій, як Інститут освіти ЮНЕСКО, Міжнародна асоціація з оцінювання якості освіти (IAEA), Міжнародна асоціація з оцінювання шкільної успішності (IEA), Міжнародний інститут планування освіти (МІПО), Інститут освіти ЮНЕСКО (Гамбург), Організація економічної співпраці та розвитку (ОЕСР), Міжнародний дитячий фонд

ЮНІСЕФ, Інститут економічного розвитку при Всесвітньому банку. Ці організації діють на правах науково-дослідних, незалежних утворень, які за допомогою офіційних державних органів управління освіти проводять свої дослідження. Вони не є контролюючими установами, їх діяльність ґрунтується на принципах гуманістичної спрямованості; вони не мають право втручатися у навчальний процес і змінювати його, розголошувати інформацію стосовно компетентності викладачів, рівня підготовки окремих учнів.

Наступний якісний стрибок у розвитку методології освітнього оцінювання відбувся на початку 60-х років ХХ ст. у США. Він ознаменувався тим, що ідея систематично проводити на рівні держави оцінювання освітніх процесів втілювалась у створенні під головуванням Р. Тейлора експериментального комітету з проблем вимірювання освітнього розвитку та проведення у 1969 р. першого Національного вимірювання поступу освіти (НВПО, *National Assessment of Educational Progress*) за фінансування уряду США. З 1978 р. це починання закріпилося у законі про періодичне загальнодержавне вимірювання освітнього поступу. Цей проект поступово розвивався і став складовою національної системи моніторингу, а у 1993 р. Департамент освіти США підготував видання “Освіта у США та інших країнах”, де проводиться порівняння 16 показників вхідних ресурсів і досягнень, підрахованих для США і 20 країн — учасниць ОЕСР [17, 24].

Розвиваються також і міжнародні дослідження, спрямовані на порівняння стандартів навчальних досягнень у різних національних системах освіти, запровадження постійного моніторингу стандартів освіти з прогнозуванням подальших перспектив, використання контекстуальної інформації про діяльність освітньої системи і даних щодо вкладених (вхідних) в освіту ресурсів. Після розроблення моделі “входу-виходу” (1967 р.), призначеної для виявлення досягнень освіти у межах економіки окремої країни, у центрі уваги опинилися питання державного управління освітою: адміністративного обліку, застосування його у плануванні бюджету галузі та регулювання вхідних ресурсів у системі освіти [17, 23].

Перше моніторингове порівняльне міжнародне дослідження (FIMS) проводилося ІЕА впродовж 1959–1967 рр. у 13 країнах світу для оцінювання успішності з математики у початковій та середній школі. У ході дослідження інформація збиралася за такими блоками:

- організація школи і диференціація учнів;

- зміст і методи навчання;
- соціальні, економічні й матеріально-технічні характеристики суспільства, школи та родини.

Особливо відзначимо важливість третього блоку, що містив завдання вивчення факторів “підтримки” освіти: фінансової допомоги з боку суспільства і родини у наданні освіти, ставлення суспільства і сім’ї до освіти, а також факторів “витрат” на навчання.

Друге Міжнародне дослідження (SIMS) здійснювалось у кілька етапів у 1976–1989 рр. Воно передбачало вивчення успіхів школярів у засвоєнні математики, природничих наук, англійської та французької мов як іноземних, а також дослідження навчального середовища в межах одного класу. У цьому дослідженні брали участь вже 24 країни.

Багато країн починають організовувати свої національні дослідження відповідно до вимог міжнародних освітніх стандартів. Серед них більшість країн Європи, США, Японія, Корея, Австралія, Нова Зеландія та ін. Значний досвід з організації моніторингових досліджень та використання одержаних результатів для вдосконалення національних систем освіти мають США, Німеччина, Японія та Австралія. Наприклад, у Японії, починаючи з 1947 р., майже кожне десятиліття вживаються заходи щодо реформування системи освіти.

Проте для того, щоб оцінити результати запроваджуваних реформ і знайти шляхи вдосконалення системи освіти, необхідно якісно та об’єктивно оцінити результати успішності учнів, враховуючи всі фактори, що впливають на результати. З метою оцінювання якості підготовки учнів практично кожні три-чотири роки в Японії проводяться масові національні дослідження за міжнародними стандартами. Наприкінці кожного десятиліття організується підсумкове дослідження, за результатами якого уряд Японії визначає цілі й завдання освіти на наступний період. Як наслідок, на сьогодні навчальні досягнення учнів Японії в багатьох галузях знань суттєво більші, ніж у багатьох розвинених країнах.

Різні суспільно-політичні та економічні процеси зумовили те, що із середини 80-х років і дотепер докорінно змінилися погляди і підходи щодо вирішення питання оцінювання результативності та якості освітніх систем, розробки й впровадження міждержавних стандартів освіти.

Третій етап моніторингових досліджень (80–90-ті роки) характеризується підвищенням

інтересу до проблем визначення рентабельності, організації ефективного управління ресурсами, оцінювання продуктивності забезпечення освітніх систем. Якість освіти, зокрема шкільної, стає політичною категорією, оскільки “неналежний і неякісний рівень шкільного навчання було названо загрозою національному добробуту й безпеці” [17, 27].

Популярність і практична користь від цих досліджень поступово зростали: розроблялись і використовувались єдина методологія та єдиний стандартизований інструментарій, визначалась система показників і критеріїв якості й результативності. Саме це й давало можливість порівнювати та узагальнювати одержані результати як на національному рівні, так і міжнародному.

Неабияку роль у цьому відіграло широке поширення спочатку у виробничій, а потім і в гуманітарній сфері систем оцінювання якості та управління (менеджменту) якістю. У розв’язанні цих проблем акценти змістилися у бік підрахунку економічної вигоди, а у центрі уваги відповідно опинилися завдання ефективного державного управління ресурсами і продуктивного забезпечення освітньої галузі, а отже, оцінювання якості навчання. Зазначені питання вирішуються на державному та міжнародному рівнях спеціально створеними компетентними організаціями, комітетами та іншими утвореннями, результати діяльності яких часто стають підґрунтям для проголошення та провадження конкретною країною відповідної державної політики в галузі вдосконалення національної системи освіти. Як приклад можна навести добре відому ситуацію з проголошенням звіту “Нація в небезпеці: Потреба реформування освіти” (1983 р.) Національної Комісії з якості освіти США, в якому американські освітні стандарти були визнані недосконалими, а неякісний рівень шкільного навчання розглядався як загроза національному добробуту й безпеці [17, 27]. Після цього навчальні досягнення учнів стали одним із критеріїв визначення результативності всієї системи шкільної освіти, а також підставою для висновку про ефективність державного управління нею.

Велике значення мали результати Третього Міжнародного моніторингового дослідження стану вивчення математики і природничих наук (TIMSS), яке розпочалось у 1991 р. У ньому брали участь понад 50 країн світу, зокрема Російська Федерація, Литва, Чеська Республіка, Угорщина та ін. Ці дослідження виявилися дуже корисними для всіх країн-учасниць, оскільки дали змогу

порівняти результати з метою вдосконалення законодавства про освіту, пошуку найбільш ефективних структур і методів державного управління шкільною освітою з урахуванням національних традицій та особливостей розвитку.

У рамках TIMSS передбачалось вивчення широкого кола питань, які умовно можна поділити на чотири частини. Усі вони спрямовувались на дослідження освіти на запланованому, реалізованому і досягнутому рівнях, а також на виявлення ступеня їх взаємозв'язку.

Дослідження IEA мають значну практичну користь для країн-учасниць і всієї світової спільноти, оскільки до них завжди залучається широка аудиторія: від урядовців, управлінців, тобто тих, хто розробляє освітню політику, прагне прослідкувати зв'язок між окремими показниками діяльності шкіл та безпосередньо зобов'язаний реалізувати політику держави щодо створення необхідних умов для підтримки високої якості освіти, до педагогів, які бажають використовувати у своїй роботі найдосконаліші інструменти оцінювання успішності та інші показники. Роботи IEA стали методологічними інноваціями для всіх видів оцінювальних оглядів і часто єдиним джерелом емпіричних даних для системного моніторингу в галузі шкільної освіти, який в умовах стрімких освітніх змін, переходу від екстенсивного зростання освітніх систем до їх якісного виміру та необхідності встановлення зворотного зв'язку набуває все більшого значення.

Міжнародні моніторингові дослідження надали поштовх національним у багатьох країнах і допомогли встановити для них власні орієнтири розвитку. Наприклад, в Угорщині у 1980, 1986 та 1991 р. відповідно до методології IEA були проведені циклічні дослідження з метою відстеження якості знань і навичок учнів з читання, математики та комп'ютерної грамотності. Ці дослідження виявилися важливими для угорської педагогічної спільноти і представників системи державного управління освітою, оскільки ознайомили їх із сучасними механізмами зовнішнього оцінювання.

У Російській Федерації у 1997–2000 рр. за методологією IEA проводилося національне масове дослідження (TIMSS-R). За результатами вимірювання якості підготовки випускників середніх шкіл, які вивчали поглиблений курс фізики, Росія увійшла до кращої трійки країн світу. Безпосередня участь Росії у такому дослідженні мала велике значення, оскільки це дало змогу здійснити повномасштабне об'єктивне дослідження національної системи шкільної освіти,

опанувати сучасну технологію порівняльних досліджень у соціальній сфері, що сприяло розвитку національної системи загальної середньої освіти (ЗСО) та її відкриттю для світової громадськості. Участь Росії у міжнародному моніторинговому дослідженні стала початком впровадження серії національних досліджень різних навчальних предметів, кількох проектів з реформування та модернізації державно-громадського управління на регіональному рівні [1; 4–12; 16], проведення моніторингу структури і змісту освіти [26; 27], введення єдиного державного іспиту на засадах зовнішнього тестування [14; 28; 29], заснування всеросійського Центру оцінки якості шкільної освіти при Російській академії освіти та ін.

Четвертий етап в історії моніторингу розпочався наприкінці 90-х років і триває сьогодні. Він характеризується тим, що зараз закладаються передумови початку нового етапу порівняльної педагогіки, а саме спрямованість на політичну підтримку та наукову обґрунтованість досліджень. Освітня політика, вимірювання та оцінювання освіти поступово вийшли на міжнаціональний, міжнародний рівень, що означає необхідність створення спеціального міжнародного банку порівняльної інформації. Крім того, за минулі роки створена методологічна основа для проведення різноманітних досліджень, розроблено нові статистичні методи вимірювань, відпрацьовано ефективні технології.

У 1998 р. завершено чергове міжнародне дослідження MONEE в галузі освіти, яке було проведено Міжнародним дитячим фондом ЮНІСЕФ. Це дослідження під назвою “Освіта для всіх?” проводилося на території 27 країн Східної, Центральної Європи та Балтії, що перебувають зараз у перехідному періоді [18]. Основна мета проекту — проаналізувати соціальні умови життя дітей, їхніх родин і державну політику цих країн. Проведений аналіз результатів дав змогу виявити багато факторів, насамперед економічного характеру, що суттєво впливають на стан системи середньої освіти, рівень освіченості як учнівської, так і студентської молоді, а також визначають рівень доступності освіти для всіх громадян. На підставі наведеної у звіті інформації нами було виконано аналітичне дослідження стану загальної середньої освіти України у порівнянні з іншими постсоціалістичними країнами регіону, результати якого викладено у праці [15].

Вивчення механізмів контролю та оцінювання ефективності діяльності систем середньої освіти європейських країн здійснювалося в рамках між-

народного проекту “Загальна середня освіта”, в якому брали участь 46 країн — членів Ради Європи і який було реалізовано у 1994–1998 рр. Це дослідження було зумовлено насамперед неоднорідністю політичного устрою, принципів управління освітою в європейських країнах. Так, у країнах Західної Європи контроль, оцінювання діяльності навчальних закладів завжди пов’язувалися з намаганням зберегти певну рівновагу між інтересами особистості та інтересами суспільства з деякою перевагою у бік людини.

Отже, *контроль та оцінка* діяльності освітньої галузі є основними *пріоритетами національної політики* цих держав. Проте, незважаючи на позитивні зрушення в цій сфері, не всі проблеми на сьогодні вирішені. У деяких країнах Центральної і Східної Європи, у тому числі в Україні, поки що не створено регулярної, налагодженої, оперативно діючої на всіх рівнях системи оцінювання діяльності окремих освітніх закладів, навчальних досягнень учнів, ефективності запровадження нововведень, якості засобів навчання та інших аспектів функціонування системи ЗСО. Така ситуація пояснюється не лише складнощами у фінансуванні дослідницьких програм, а й переліками минулого устрою, відсутністю ґрунтовних наукових розробок з питань визначення якості ЗСО, недосконалістю нормативно-правової бази, що регулює питання життєдіяльності освітньої галузі, проблемами економічного характеру, консерватизмом мислення керівників та ін. Щоправда, затвердження Кабінетом Міністрів України у серпні 2004 р. постанови про створення системи зовнішнього тестування та моніторингу якості освіти [2; 20; 21] дає підстави сподіватися на успішне вирішення проблеми інформаційного забезпечення системи державного управління освітою, що сприятиме впровадженню ефективного механізму державно-громадського управління якістю ЗСО в Україні.

В Україні з 1998 р. відділом моніторингу якості загальноосвітньої підготовки учнів (нині відділом соціологічних досліджень та моніторингу якості загальної середньої освіти) Науково-методичного центру середньої освіти Міністерства освіти і науки під керівництвом і за участю автора статті започатковано вітчизняні моніторингові дослідження стану ЗСО та різних проблем, що виникають у ній та в системі державного управління ЗСО.

З цієї метою нами розроблено методологічні засади і технологію проведення моніторингових досліджень, спеціальний інструментарій. Уза-

гальнені аналітичні матеріали стали підставою для підготовки політичних рекомендацій уряду, органам державного управління освітою щодо поліпшення шкільної освіти [22–25].

Зазначимо, що необхідність створення в Україні єдиної національної системи моніторингу якості ЗСО частково пов’язана з прагненням нашої держави до вступу до європейського співтовариства. У 1997 р. у Лісабоні було прийнято Конвенцію про визнання кваліфікацій вищої освіти в Європі.

Згідно з цією Конвенцією однією з умов академічного визнання в Європі документів про освіту є наявність у державі прозорості та об’єктивної системи оцінювання якості освіти. Зрозуміло, що цей документ стосується насамперед вищої школи, але проголошення принципу наступності та безперервності в освіті, єдності ідеологічних підходів до побудови оновленої системи освіти України роблять, на наш погляд, питання про створення національної системи моніторингу якості ЗСО не лише актуальним, а й таким, що відповідає логіці подій.

Відсутність на сьогодні суспільних механізмів оцінювання якості ЗСО призвела до того, що результативність та якість системи освіти оцінюються лише представниками самої системи: адміністрацією шкіл і вчителями. Серйозно проаналізувати та оцінити процеси й явища, що відбуваються всередині навчальних закладів, можна лише за допомогою так званого зовнішнього незалежного моніторингу. Він дасть можливість активізувати діяльність органів державного управління ЗСО у різних напрямках, причому центральним серед них буде напрям забезпечення та поліпшення якості ЗСО в усьому розмаїтті його аспектів:

- забезпечити доступність громадськості, різних соціальних груп, суспільних організацій до інформаційних ресурсів системи ЗСО різних рівнів;
- організовувати постійне обговорення результатів якості освіти, своєчасно виявляти проблемні питання реформування освітньої системи;
- з’ясувати вимоги громадськості, учасників навчального процесу і споживачів освітніх послуг до сучасного рівня якості ЗСО та відповідно коригувати державні нормативні документи;
- розробити нормативно-правову базу державно-громадського управління якістю ЗСО.

При цьому зазначимо, що становлення національної системи моніторингу якості ЗСО — це довший тривалий процес, який потребує значних інтелектуальних і матеріальних витрат. Повноцінне функціонування системи моніторингу якості ЗСО дасть можливість систематично одержувати статистичну інформацію, на підставі якої органи управління освітою, уряд України зможуть ефективно розв'язувати проблеми планування системи ЗСО, прогнозувати та відповідним чином спрямовувати діяльність цієї системи, тобто здійснювати управління її якістю на всіх рівнях. Таким чином, *систему моніторингу якості ЗСО ми розглядаємо як структурний елемент, складову системи державного управління якістю ЗСО.*

Міжнародна практика свідчить, що здійснення моніторингу з подальшим аналізом та оцінюванням ситуації є єдиною можливістю способом перевірки того, який рівень підготовки мають випускники навчальних закладів; наскільки зміст освіти відповідає сучасним вимогам суспільства та рівню міжнародних стандартів у галузі освіти; які тенденції спостерігаються у зміні якості підготовки учнів; які чинники впливають на якість навчання та освіченість молоді; яким чином можна покращити негативні явища; які зміни доцільно зробити в освітніх стандартах і вимогах до обов'язкових знань, умінь і навичок учнів виходячи з результатів проведеного аналізу рівня підготовки та запитів суспільства.

Таким чином, складний комплекс проблем, пов'язаних як з перебудовою структури системи ЗСО України, так і з оновленням її змісту, вимагає створення в нашій країні такої інституції, яка б сприяла проведенню адекватної, оперативної та виваженої політики в освітній галузі. Саме інститут моніторингу якості освіти може стати основою для багатоаспектного і систематичного дослідження проблем, що виникають в освітній галузі.



Література

1. Денищева Л. О., Краснянская К. А. Содержание и результаты международной проверки выпускников средней школы, изучавших углубленный курс математики // Школьные технологии. — 1999. — № 3. — С. 199–224.
2. Деякі питання запровадження зовнішнього оцінювання та моніторингу якості освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1095.
3. Качество образования: Основные направления исследования // Перспективы. — 1993. — № 3. — С. 25–110.
4. Ковалёва Г. С. Состояние естественнонаучной подготовки учащихся основной школы России // Школьные технологии. — 1998. — № 1. — С. 34–50.
5. Ковалёва Г. С. Состояние российского образования (по результатам международных исследований) // Проблемы совершенствования содержания общего среднего образования: Материалы Всерос. науч.-практ. конф. — http://www.centeroko.fromru.com/sost_ro.htm#top
6. Ковалёва Г. С. Исследования TIMSS в России // Школьные технологии. — 1999. — № 4. — С. 190–200.
7. Ковалёва Г. С. Подходы к созданию национальной системы качества образования в России // Оценка качества общего среднего образования как фактор развития школы: Материалы науч.-практ. конф. — Самара, 17–18 февр. 2000 г.
8. Ковалёва Г. С. и др. Результаты изучения подготовки выпускников средней школы по физике // Школьные технологии. — 1999. — № 5. — С. 189–206.
9. Ковалёва Г. С., Краснянская К. А. Результаты третьего международного исследования по оценке качества математического и естественнонаучного образования в России // Школьные технологии. — 2001. — № 4. — С. 125–136.
10. Ковалёва Г. С., Краснянская К. А., Лошаков А. А. Результаты изучения математики и естественнонаучной грамотности выпускников средних учебных заведений // Школьные технологии. — 2000. — № 1. — С. 199–223.
11. Красновский Э. А., Коган Т. Л. Качество знаний, умений и навыков как критерий оценки учебных достижений школьников // Сов. педагогика. — 1980. — № 8. — С. 47–52.
12. Краснянская К. А., Минаева С. С., Рослова Л. О. Изучение математической подготовки выпускников начальных школ России // Школьные технологии. — 2000. — № 4. — С. 142–167.
13. Кумбс Ф. Г. Кризис образования в современном мире (системный анализ) / Пер. с англ. С. Л. Володиной и др.; Под ред. Г. Е. Скорова. — М.: Прогресс, 1970. — 261 с.
14. Леонтьева Т. П. Рекомендации по проведению государственной аттестации выпускников школ: Письмо М-ва образования Рос. Федерации от 9 марта 1999 г. № 288/11 // Вестн. образования. — 1999. — № 4. — С. 32–37.
15. Лукіна Т. О. Організація моніторингу загальноосвітньої підготовки учнів на регіональному рівні // Сучасні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: Матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (30 трав. 2001 р.). — К., Вид-во УАДУ, 2001. — С. 353–356.
16. Макарова Т. Д. О некоторых итогах межрегионального тестирования // Стандарты и мониторинг в образовании. — 1999. — № 2. — С. 54–58.
17. Моніторинг стандартів освіти / За ред. А. Тайджма-на, Т. Невілла Послтвейта. — Л.: Літопис, 2003. — 328 с.
18. Образование для всех? Региональный мониторинговый доклад № 5 проекта MONEE / Междунар. центр развития ребенка ЮНИСЕФ. — Atar SA (Швейцария), 1998. — 145 с.
19. Про апробацію навчальної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів у 2002/03 навчальному році: Доп. зап. до колегії М-ва освіти і науки України від 18 лип. 2003 р. № 8/1-19. — <http://www.mon.gov.ua>
20. Про організаційні заходи щодо запровадження зовнішнього оцінювання та моніторингу якості освіти учнів

загальноосвітніх навчальних закладів: Наказ М-ва освіти і науки України від 21 вересня 2004 р. № 745 // Упр. освітою. — 2004. — № 20 (92). — С. 11.

21. Про підсумки парламентських слухань "Про виконання законодавства щодо розвитку загальної середньої освіти в Україні": Постанова Верховної Ради України від 24 жовтня 2002 р. № 210-IV. — <http://www.mon.gov.ua/>

22. Про підсумки моніторингового дослідження якості математичної освіти: Лист Наук.-метод. центру середньої освіти М-ва освіти і науки України від 24 жовтня 2002 р. № 14/18.1-654. — 52 с.

23. Про підсумки моніторингового дослідження якості підручників та рівня навчальних досягнень учнів 2-х класів ЗНЗ: Лист Наук.-метод. центру середньої освіти М-ва освіти і науки України від 18 серпня 2003 р. № 14/18.1-641. — 63 с.

24. Про підсумки моніторингового дослідження якості підручників та рівня навчальних досягнень учнів 3-х класів ЗНЗ: Лист Наук.-метод. центру середньої освіти М-ва освіти і науки України від 12 серпня 2004 р. № 14/18.1-746. — 120 с.

25. Про підсумки моніторингового дослідження якості рекомендованої навчальної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів: Лист Наук.-метод. центру середньої освіти М-ва освіти і науки України від 25 червня 2001 р. № 14/18.1-341. — 149 с.

26. Стратегии реформ системы образования в России: ожидания и реальность: Материалы Междунар. науч.-практ. семинара Совета Европы // Стандарты и мониторинг в образовании. — 2000. — № 1. — С. 3–14.

27. Стратегия модернизации содержания общего образования: Материалы для разработки документов по обновлению общего образования. — М.: М-во образования РФ; Нац. Фонд подготовки кадров, 2001. — <http://www.informika.ru/text/school/strateg>

28. Тестирование и реформа системы качества образования: почему одно без другого невозможно. — <http://www.examen.ru>

29. Федеральная система тестирования: проект концепции // Первое сентября. — 2000. — № 11. — С. 6.

Якість освіти є одним з найважливіших показників, що визначають ефективність функціонування системи освіти держави. Для розв'язання комплексу проблем у сфері освіти доцільно створити спеціальну установу, яка б здійснювала моніторинг якості освіти.

Качество образования является одним из важнейших показателей, определяющих эффективность функционирования системы образования государства. Для решения комплекса проблем в сфере образования целесообразно создать специальное учреждение, которое занималось бы мониторингом качества образования.

Quality of education is one of the major parameters, determining efficiency of functioning of an education system of the state. For the decision of a complex of problems in sphere of education it is expedient to create the special establishment engaged in monitoring of quality of education.

Надійшла 30 серпня 2007 р.

О. Г. ШЕПЕЛЬ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП СТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ, ПЕРЕПІДГОТОВКИ І ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 1(17), с. 37–40

Розглядається процес створення в Україні системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації державних службовців на початковому етапі — 1994–2000 рр. Наводяться базові умови та послідовність дій держави щодо забезпечення високого рівня кваліфікації державних службовців (у тому числі працівників соціальної сфери), висвітлюються тенденції цього процесу, основні проблеми і перспективи його подальшого розвитку.

Теорія і практика державного управління, підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації державних службовців для всіх сфер діяльності вимагають від них знань основних закономірностей, принципів і тенденцій, що притаманні роботі з кадрами в різних країнах світу.

За наявності різних тенденцій, підходів і моделей у підготовці державних службовців, що склалися в різних країнах, існують певні загальні засади побудови відповідних систем кадрового забезпечення державної служби. Система навчання залежить від типу державної служби — кар'єрної чи контрактної. Крім того, навчальні системи залежать від політики відбору і прийому кадрів, ступеня політизації адміністрацій та ін. Але загальною засадою в більшості країн є велика увага з боку держави до підготовки кадрів державних службовців [3].

Важливість посилення політики підготовки кадрів, урізноманітнення форм навчання, розширення діалогу між споживачами й організаторами підготовки персоналу, достатнього фінансового забезпечення навчання, зв'язку між підготовкою і просуванням по службі неодноразово підтверджувалася на міжнародних форумах з проблем навчання державних службовців.

Зазначені проблеми широко досліджували Г. Райт [3], В. І. Луговий [1; 4], П. Назимко [2], В. Г. Яцуба і В. М. Князев [4]. Для розв'язання цих проблем було видано низку нормативних актів

Президента України і Кабінету Міністрів України. Водночас ще недостатньо досліджено питання підготовки державних службовців для роботи в різних галузях державного управління, зокрема у соціальній сфері.

Таким чином, спробуємо в цій статті дослідити початковий етап формування в Україні системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації державних службовців, з'ясувати вихідні умови та послідовність дій держави щодо забезпечення високого рівня їхньої кваліфікації, визначити тенденції цього процесу, основні проблеми і перспективи, що зумовили його подальший розвиток.

У 90-х роках Україна розпочала радикальне реформування системи соціального захисту населення. Визнаючи те, що початок ринкових перетворень призвів до значного зниження рівня життя більшості населення країни, і зважаючи на обмеженість державних фінансових ресурсів, уряд України створював нові програми адресної соціальної допомоги. Характерним для цього підходу було те, що соціальна допомога надавалася лише тим, хто її потребував найбільшою мірою. У 1995 р. було запроваджено програму житлових субсидій, а в 1999 р. було розпочато реалізацію програми адресної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям.

Набуло актуальності питання пошуку оптимальних шляхів надання соціальної допомоги і

послуг на місцевому рівні. У багатьох областях країни проводились експерименти з метою поліпшення соціального захисту населення. Найбільш послідовно і комплексно до розв'язання цієї проблеми підійшли в Миколаївській області. Впродовж 1991–1998 рр. в області було накопичено передовий досвід побудови принципово нової системи соціального захисту населення, яка відповідала б як сучасним потребам українського суспільства, так і визнаним міжнародним стандартам. Зрозуміло, що це викликало значну потребу у висококваліфікованих кадрах соціальних працівників, у тому числі державних службовців.

Складовою системи, створеної у Миколаївській області, стали навчально-методичні підрозділи. Саме на них було покладено завдання щодо підвищення кваліфікації державних службовців, їхньої професійної підготовки і перепідготовки. Основна робота зі створення та налагодження діяльності цих навчально-методичних підрозділів була проведена у 1998 — першій половині 2000 р. Так було створено першу в Україні діючу на обласному рівні структуру, що реально забезпечувала вдосконалення кваліфікації державних службовців різних рівнів в установах соціального захисту населення.

Ефективність державного управління здебільше визначається якістю складу державних службовців. Закон України “Про державну службу” передбачає, що вони мають підвищувати свою кваліфікацію, як правило, не рідше одного разу на п'ять років.

З метою забезпечення реалізації цього положення з 1995 р. зусиллями Президента та уряду України почалася інтенсивна розбудова єдиної державної системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів державних службовців. Нині Українська Академія державного управління при Президенті України відіграє провідну роль у кадровому забезпеченні державної служби. Цей навчальний заклад було утворено відповідно до Указу Президента України від 30 травня 1995 р. Цим і низкою інших указів було визначено головні завдання та окреслено контури національної системи підготовки державних службовців в Україні.

Кабінетом Міністрів України прийнято постанови, які доповнили нормативно-правову базу розбудови і функціонування системи навчання державних службовців. На їх підставі було створено систему навчання державних службовців, що відповідає міжнародним стандартам. В її структуру входять Українська Академія державного

управління при Президенті України, Інститут підвищення кваліфікації кадрів та чотири філіали в Дніпропетровську, Львові, Одесі і Харкові.

Систему доповнюють 23 регіональні центри підвищення кваліфікації при обласних, Київській і Севастопольській міських державних адміністраціях, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, а також навчальні заклади післядипломної освіти та вищі навчальні заклади IV рівня акредитації. Ця система має потужний науково-педагогічний, організаційно-методичний, матеріально-технічний потенціал.

Провідну роль у підвищенні кваліфікації кадрів державних службовців відіграв Інститут підвищення кваліфікації Української Академії державного управління при Президенті України. Він здійснює підвищення кваліфікації кадрів, надає програмно-методичну, інформаційну, консультативну допомогу регіональним центрам, виконує значну роботу з вивчення й узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду короткотермінового навчання державних службовців. Регіональні центри забезпечують основний обсяг роботи з підвищення кваліфікації працівників місцевих органів виконавчої влади та самоврядування.

Як уже наголошувалося, головне місце в системі підготовки та підвищення кваліфікації кадрів державних службовців посідає Українська Академія державного управління при Президенті України. В цілому діяльність закладу спрямовується Радою по роботі з кадрами при Президенті України.

Вищим дорадчим органом в Академії є Вчена рада, яка розглядає основні питання функціонування і розвитку закладу. В Академії створено також інші органи, які забезпечують її основну діяльність. Це Науково-методична рада для розгляду змісту, форм, методів, засобів навчання. Для проведення експертизи науково-дослідних робіт сформовано Експертну раду.

З моменту свого заснування Академія формувалась як повноцінний, повномасштабний вищий заклад освіти, що працює за IV рівнем акредитації. Тут розвивалася вся без винятку інфраструктура, яка необхідна і достатня для підготовки кадрів найвищого гатунку з високими професійними якостями на основі сучасного змісту та передових методів навчання. У 90-х роках ця інфраструктура була здебільшого створена.

В Академії з її філіями функціонувала 31 кафедра. У штаті Академії працювало 59 докторів наук, професорів та 88 кандидатів наук, доцентів. Для викладання на умовах погодинної оплати за-

прошувалося 950 досвідчених висококваліфікованих вітчизняних та іноземних фахівців і керівних працівників [1]. У регіональних центрах налічувалося 216 штатних працівників, з них 89 державних службовців, залучалося майже 2,3 тис. викладачів, у тому числі понад 180 докторів наук і близько 450 кандидатів наук [4].

За три роки існування Академії було підготовлено 379 магістрів державного управління і підвищено кваліфікацію 18 тис. державних службовців. Близько 600 осіб пройшли стажування та навчання за кордоном, опановуючи передовий зарубіжний досвід. На початок 1999 р. проходили підготовку 860 магістрів державного управління за денною та заочною формами навчання, 45 аспірантів, 10 докторантів, 28 здобувачів наукових ступенів. Підвищенням кваліфікації щорічно охоплювалося близько 7 тис. державних службовців [1].

Як потужні регіональні навчально-наукові центри розвивалися філії Академії. За невеликим винятком, у них реалізувалися ті самі програми, що й у центральному відділенні закладу.

Ці заклади забезпечували підготовку та підвищення кваліфікації кадрів для молодшого керівного складу і спеціалістів на посадах V-VII категорій. Такі посади обіймали 94,4 %, або 278,5 тис. державних службовців [4]. В Інституті впродовж 1995–1998 рр. підвищили кваліфікацію 740 керівників місцевих самоврядних органів. У 1998/99 навчальному році підготовкою було охоплено близько 700 осіб. Крім того, у філіалах у 1995–1998 рр. за державним замовленням підвищили кваліфікацію 945 працівників місцевого самоврядування, переважно керівного складу. В 1998/99 навчальному році підготовкою було охоплено 750 таких осіб [4].

Велика увага приділялася зростанню інтенсивності навчання та модернізації й ускладненню навчальних програм і курсів. Наприклад, в Інституті підвищення кваліфікації з 30 травня 1996 р. по 30 травня 1997 р. було проведено 17 навчальних потоків, а за той же період 1997–1998 рр. — уже 27 [2].

Започатковувалися нові форми роботи. Так, у 1998 р. була вперше застосована форма навчання в неробочий час. Упродовж навчального року, щоб вирішити проблему підвищення кваліфікації державних службовців апарату Кабінету Міністрів України, за цією формою проводилися заняття для 250 відповідальних працівників безпосередньо в Кабінеті Міністрів України.

Частина керівників нижньої ланки і спеціалістів (серед державних службовців на поса-

дах V–VII категорії керівники складали 25 %, спеціалісти — 75 % [4]) навчалася в регіональних центрах підвищення кваліфікації при місцевих адміністраціях. Так, у 1997/98 навчальному році в цих центрах підвищили кваліфікацію 9,8 тис. працівників органів місцевого самоврядування, а в 1998/99 навчальному році — 12,0 тис. працівників цих категорій.

Водночас при плануванні і здійсненні навчання постійно виникали певні труднощі. Вони були зумовлені відсутністю Державного реєстру посад державних службовців, нестабільністю структури і штатного розпису, плінністю кадрів органів влади, не досить чіткою визначеністю того, які категорії державних службовців і в яких ланках системи мають підвищувати кваліфікацію.

Наприкінці 90-х років активізувалися підготовка і видання програм навчальних курсів і тематичних семінарів. Якщо в 1996/97 навчальному році було видано чотири програми, то у 1997/98 навчальному році — 18 таких програм [2]. Вони були підготовлені вченими, викладачами і відповідальними працівниками Академії та регіональних центрів у рамках міжнародних програм Інституту підвищення кваліфікації кадрів — проекту програми Європейського Союзу TACIS “Реформа та розвиток державного управління в Україні” і “Стипендії уряду ФРН”[2].

Особлива увага в системі підвищення кваліфікації кадрів приділялася забезпеченню навчального процесу викладачами, підготовленими як професійно, так і методично. Заняття в Інституті підвищення кваліфікації кадрів проводили досвідчені викладачі Академії, відомі вчені вищих закладів освіти та науково-дослідних установ. До проведення більшості занять з функціональних, фахових та основних загальних програм запрошувалися керівники та відповідальні працівники центральних органів влади, керівники місцевих органів. Практикувалося проведення занять спільно з викладачами-професіоналами та фахівцями-практиками.

У 1997/98 навчальному році перед слухачами Інституту підвищення кваліфікації кадрів виступили Президент України, Голова Верховної Ради України, Прем'єр-міністр України, Глава Адміністрації Президента України, віце-прем'єри України. 174 заняття провели міністри, керівники інших центральних органів влади та їхні заступники, 43 — відповідальні працівники Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів України, 324 — вчені (з них 264 — вчені Академії), 37 — іноземні фахівці [2].

Ефективним методом підвищення кваліфікації викладачів стало стажування за кордоном. Воно здійснювалось Інститутом підвищення кваліфікації кадрів спільно із зарубіжними партнерами відповідно до узгодженого плану роботи.

Інститут підвищення кваліфікації кадрів, окремі регіональні центри були забезпечені необхідними технічними засобами навчання, навчальним обладнанням. Але в деяких регіональних центрах не було навіть звичайної проекційної техніки.

З часу заснування Української Академії державного управління при Президентові України до кінця 90-х років вдалося в цілому вирішити питання становлення матеріальної бази закладу. Була створена необхідна соціально-побутова інфраструктура. Водночас перед колективом Академії поставали великі завдання. Адже діяльність закладу тільки розпочиналася, було відпрацьовано лише початковий етап розвитку.

Потребував покращання механізм відбору майбутніх слухачів для навчання, аби витрачені великі державні ресурси, людські зусилля давали ефективний результат для підготовки керівних державних службовців.

Багато проблем залишалося в організації, формах, змісті навчання. Стояло завдання досягти більш точної, ефективної, результативної підготовки кадрів з контролем їх рівня на початковому і завершальному етапах навчального процесу.

Чимало проблем стосувалося працевлаштування та ефективного використання випускників. Адже завдання Академії — не тільки відбирати, якісно готувати слухачів та видати дипломи випускникам, а й сприяти ефективному використанню кожного з них на державній службі.

У питаннях розвитку науки головні завдання полягали в більш адресному та якісному виконанні замовлень держави щодо розробки актуальних проблем державотворення, адміністративної реформи, розвитку державної служби, вдосконалення професійної підготовки кадрів.

Актуальним було питання вироблення механізмів оцінювання результатів навчання, його впливу на подальшу роботу державних службовців, організації систематичного вивчення його ефектив-

ності. Необхідно було зміцнювати матеріальну та навчально-технічну базу закладів, що здійснювали підвищення кваліфікації державних службовців.

Важливим завданням було підвищення рівня координації роботи в питаннях надання комплексної допомоги регіональним центрам.

Отже, всебічне зростання системи закладів з підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації державних службовців, удосконалення практики їх роботи в 90-х роках минулого століття стало запорукою успішного кадрового забезпечення державної служби України.

Важливою тенденцією розвитку систем навчання державних службовців є їх наближення до практичних потреб сьогодення і прогнозів щодо перспективи. Реалізація цієї тенденції вимагає відпрацювання механізму зворотного зв'язку між тими, хто забезпечує, і тими, хто замовляє підготовку на всіх рівнях, з урахуванням специфіки управлінської діяльності різних категорій державних службовців.

Отже, у другій половині 90-х років минулого століття в Україні було закладено основи сучасної системи підготовки державних службовців міжнародного рівня. Водночас деякі важливі проблеми потребували свого розв'язання. Однією з найважливіших серед них видається наближення змісту навчання до потреб окремих галузей державного управління, зокрема соціальної сфери.



Література

1. Луговий В. І. Реформування системи підготовки управлінських кадрів // Вісн. Укр. Академії держ. упр. при Президентові України. — 1998. — № 1.
2. Назимко П. Досвід та проблеми підвищення кваліфікації державних службовців // Вісн. Укр. Академії держ. упр. при Президентові України. — 1998. — № 3.
3. Райт Г. Державне управління / Пер. з англ. В. Івашка, О. Коваленка, С. Соколик. — К.: Основи, 1994.
4. Яцуба В. Г., Луговий В. І., Князев В. М. Кадрове забезпечення місцевого самоврядування // Вісн. Укр. Академії держ. упр. при Президентові України. — 1998. — № 4.

This article is devoted to creation in Ukraine systems for preparation, retraining and improvement of professional skills of civil servants at the initial stage — in 1994–2000. This article opens base conditions and sequence of actions of the State concerning maintenance of a high skill level of civil servants (including workers of social sphere). This article considers tendencies of this process, the basic problems and prospects of its further development.

Надійшла 19 липня 2007 р.

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ І ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В СИСТЕМІ МАРКЕТИНГОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ АВІАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 1(17), с. 41–45

Розглядаються питання економічного обґрунтування управлінських рішень, пов'язаних з маркетинговим менеджментом авіаційного підприємства, висвітлюються методи економічного обґрунтування управлінських рішень з використанням економіко-математичного моделювання для побудови оптимізаційних моделей та їх реалізації автоматизованою системою управління "Маркетинг авіаційного підприємства" на базі автоматизованої системи управління (АСУ) авіаційним підприємством.

Впровадження економічно обґрунтованих управлінських рішень в систему маркетингового менеджменту авіаційного підприємства має пряме відношення до реалізації різних нововведень (новітніх технологій, удосконалення технічних операційних засобів, управлінських форм і методів господарювання з використанням новітніх наукових досягнень) для прогнозування необхідних умов виробництва конкурентоспроможної продукції (послуг) та її реалізації з урахуванням сучасних вимог ринку, для активного впливу на ринок, прогнозування його потреб, стимулювання збуту і формування іміджу авіаційного підприємства.

Прийняття управлінських рішень, необхідних для впровадження маркетингових нововведень (інновацій) на підприємстві для ефективного його функціонування, вимагає розширення його стратегічних маркетингових проектів і раціонального використання інвестицій в тому чи іншому маркетинговому проекті з необхідним економічним обґрунтуванням кожного управлінського рішення із урахуванням економічних ризиків.

Щоб створити необхідні умови для ефективного використання маркетингових нововведень на підприємстві з метою отримання максимального прибутку, необхідно на авіаційному підприємстві впроваджувати автоматизовану систему

управління маркетинговим процесом "Маркетинг авіаційного підприємства" [1–5].

Успіх впровадження маркетингового менеджменту на авіаційному підприємстві в Україні залежить від новітніх наукових досягнень, від розвитку її наукового потенціалу і визначення національних стратегічних пріоритетів у маркетинговій діяльності, від ефективного використання досвіду розвинених країн світу.

При цьому варто враховувати, що вибір багатьох підприємств для виконання різних маркетингових проектів накладає свої особливості на прийняття економічно обґрунтованих управлінських рішень щодо вибору структури, яка зможе створити високоефективний маркетинговий механізм розробки і впровадження маркетингових проектів, що включає [1]:

- прогнозу стратегію виконання маркетингового бізнес-плану;
- перспективне і поточне маркетингове бізнес-планування;
- проектування нових виробів (послуг);
- проектування маркетингового операційного процесу;
- реалізацію оновлення маркетингового операційного процесу;
- виробництво конкурентоспроможної продукції (послуг);

- використання інформаційно-телекомунікаційної системи для управління стимулюванням збуту продукції (різні види реклами, виставкової діяльності, інструменти внутрішніх і зовнішніх паблік рилейшнз, управління торговим персоналом, управління процесом продаж) і управління інформаційно-телекомунікаційним інструментарієм для формування іміджу авіаційного підприємства [3].

Знаючи завдання і цілі, можна вже аналізувати та оцінювати зовнішнє середовище (товарний ринок, ринок капіталу і ринок праці), вибирати і реалізовувати стратегічну альтернативу управлінських рішень. На першому етапі визначаються завдання і цілі виробництва конкурентоспроможної продукції, досягнення співвідношення її якості і прибутку, стабілізація фінансового стану та ін., на другому — створення стратегії отримання прибутку, аналіз існуючого позитивного і негативного стану системи управління, діяльності персоналу підприємства, стан ринку, техніки та обладнання; визначення принципів розподілу прибутку; дослідження структури капіталу, податкової системи, стратегічних можливостей та економічних ризиків у різних сферах — економічних, технічних, соціальних, політичних, юридичних; на третьому етапі — вибираються методи дослідження (емпіричних, моделювання та ін.) [2; 3].

Аналіз зовнішнього середовища — це майбутній контроль зовнішніх факторів, відпрацьованих у стратегічному плані, для майбутньої реалізації завдань і цілей, аналізу та оцінювання економічних ризиків, подолання підприємством можливих небезпек конкурентного середовища та небезпеки кризових явищ і ситуацій [4].

Процедура стратегічних досліджень системи маркетингового менеджменту:

- у стратегії маркетингової операційної системи ведуться пошуки можливості виробництва конкурентоспроможної продукції (послуг) порівняно з конкурентами, товарів на замовлення та ін.;
- визначається стратегія маркетингового прогнозування процесу виробництва продукції (можливі потужності і технології, операційний ритм (постійний чи змінний), сезонна чи несезонна продукція, доступ до ресурсів, матеріально-технічні запаси споживання та ін.).

У фінансовій стратегії системи маркетингового менеджменту підприємства менеджер дослід-

жує наступне: фінансові можливості розробки і впровадження системи маркетингового менеджменту в управлінській структурі фінансових відносин (визначення потреб у фінансових ресурсах, основні види фінансування, джерела фінансування та особливості їх отримання: зовнішнє, акціонерне, довгострокове, кредити під заставу обладнання (іпотечний кредит), відсоткова ставка, інвестиції за допомогою облігацій, акцій та ін.), оборотний капітал та його вартість, кредитні можливості, фінансовий контроль, стан ринку капіталу та ін. [2].

У маркетинговому дослідженні стратегії функціонування системи маркетингового менеджменту розглядається:

- стан товарного ринку і конкурентний захист продукції (асортимент та якість продукції (послуг), дослідження ринкової ціни, канали реалізації продукції, пропозиції до і після реалізаційного обслуговування продукції (послуг);
- стан інформаційно-телекомунікаційної системи створення іміджу авіаційного підприємства (різні види реклами, виставкова діяльність, управління стимулюванням збуту, паблік рилейшнз та ін.).

Розробляючи стратегію матеріально-технічного забезпечення в системі маркетингового менеджменту менеджер досліджує:

- стратегію технологічного процесу з виробництва та постачання необхідних матеріалів, запасів сировини та напівфабрикатів — вхідні маркетингового менеджменту (X_i і $Ц_i$), перетворені маркетинговою операційною системою підприємства на її вихідні — нову готову продукцію (Y_i);
- стратегічне забезпечення своєчасної доставки до авіаційного підприємства всіх видів ресурсів (сировини, матеріалів, комплектуючих виробів, технологічного обладнання, інструментів, транспортних засобів, палива, теплової енергії, води та ін.) в обсягах, необхідних для нормального функціонування авіаційного підприємства.

Стратегія визначення збутової діяльності та післяреалізаційного обслуговування покупців (замовників) виготовленої продукції авіаційного підприємства (як вирішальної стратегії зі збуту продукції у жорсткій конкуренції в ринкових відносинах) залежить [1]:

- від масштабів виробництва, обсягів збутової діяльності, кількості та інтенсивності обслуговування покупців та ін.;

- досягнення конкурентних переваг авіаційного підприємства, яке повинно запропонувати високоякісну продукцію (послугу) за привабливою ціною на товарному ринку та якому потрібно поширювати інформацію про високоякісні властивості продукції (послуги) підприємства;
- розробки і впровадження системи інформаційно-телекомунікаційного менеджменту (рекламного менеджменту) авіаційного підприємства, спрямованого на інформування покупців на товарному ринку про свою діяльність і запропоновану ним високоякісну продукцію (послуги), а також на досягнення взаєморозуміння між виробником продукції і суспільством, що формує імідж авіаційного підприємства (паблік релейшнз) та ін.

Прогнозування економічного обґрунтування управлінських рішень здійснюється для забезпечення стратегічних процесів планування маркетингової діяльності авіаційного підприємства, для визначення майбутніх змін товарного ринку, ринку капіталу і ринку праці, виходячи з аналізу минулого, теперішнього і майбутнього їх стану, для досягнення мети маркетингового розвитку підприємства з урахуванням зміни різних факторів, пов'язаних з виконанням маркетингового бізнес-плану.

Для розробки і реалізації високоефективних маркетингових проектів застосовувалось планування підприємством:

- довгострокове (стратегічне прогнозування) — до десяти років і більше;
- перспективне — на п'ять років;
- поточне — до одного року (уточнюються терміни виконання управлінських рішень щодо планування виконання маркетингових проектів);
- оперативне (детально визначається строк виконання управлінських рішень поквартального і місячного планування).

На підставі довгострокового прогнозування розробляється і здійснюється перспективне, поточне та оперативне планування як єдина система бізнес-планування для розробки і реалізації маркетингових проектів [4].

У прогнозній стратегії маркетинговий бізнес-план проходить кілька основних етапів:

- на підставі всебічних досліджень визначається стратегія виконання маркетингового бізнес-плану на термін понад п'ять років;

- реалізуються методи прогнозування з використанням економіко-математичного моделювання для побудови оптимізаційних моделей на основі зібраної достовірної інформації експертних оцінок;
- аналізуються і використовуються оптимальні варіанти виконання маркетингового бізнес-плану: враховуються найсуттєвіші особливості стратегії операційної системи у прогнозуванні виробничої діяльності в нових умовах функціонування, в системі матеріально-технічного забезпечення та управління збутом продукції, в системі матеріально-технічних запасів споживання в операційній інфраструктурі (ремонтні, інструментальні, енергетичні, транспортні, складські та інші структури).

П'ятирічне планування виконання маркетингового бізнес-плану проходить такі основні етапи [3]:

- пошук шляхів удосконалення ефективних показників розробки і впровадження маркетингових проектів за рахунок впровадження новітніх технологій;
- визначення етапів та основних розділів маркетингового проекту (терміни розробки і завершення нової операційної системи, терміни установлення обладнання, постачання комплектуючих виробів, матеріалів, надходження інвестицій з конкретним розподілом за роками і кварталами);
- забезпечення отримання прибутку авіаційним підприємством за рахунок використання більш прибуткових проектів матеріально-технічного забезпечення, своєчасної доставки всіх видів ресурсів (сировини, матеріалів, комплектуючих виробів, технологічного обладнання, інструментів, транспортних засобів, палива, тепло- та електроенергії, води), що здебільше відображає стадію планування технологічного процесу виробництва та постачання матеріалів, сировини і напівфабрикатів — вхідні маркетингового процесу (X_i і C_i), перетворені новою операційною системою на її вихідні — нову готову продукцію (Y_i), а також планування збуту продукції з використанням інформаційно-телекомунікаційної системи для створення іміджу авіаційного підприємства;
- зменшення ризиків інвестування за рахунок збільшення кількості інвесторів і зменшення часу на використання інвестицій (кругообіг інвестицій).

Поточне (оперативне) планування відображає і реалізує показники довгострокового, перспективного планування і вирішує конкретні питання сьогодення впровадження маркетингових проектів з урахуванням ефективніших маркетингових показників відповідно до маркетингового бізнес-плану.

План розробки і впровадження маркетингового проекту для оновлення підприємства має бути детальним, узгодженим у часі з виконавцями-розробниками проекту і фінансовими структурами документом. Це комплексний маркетинговий проект, спрямований на досягнення конкретної мети — отримання прибутку від реалізації нової конкурентоспроможної продукції (послуг), а також від збуту нової продукції (послуг) з використанням (внесеної в комплексний маркетинговий проект виконавцями-розробниками маркетингового проекту) більш досконалої інформаційно-телекомунікаційної системи для створення іміджу авіаційному підприємству.

Економічно обґрунтовані управлінські рішення для проведення науково-дослідних розробок і впровадження комплексного маркетингового техніко-економічного проекту авіаційного підприємства приймаються поетапно:

- пошук виконавців розробки і впровадження комплексного маркетингового техніко-економічного проекту авіаційного підприємства, розробка системи маркетингового менеджменту підприємства з використанням наукової організації раціонального підбору працівників (проектних, науково-дослідних організацій) за принципом конкурсної експертизи на підставі експертних оцінок висококваліфікованих спеціалістів (X_i і C_i), оброблення достовірної статистичної інформації з використанням методів математичного моделювання для побудови статистичної оптимізаційної моделі і отримання оптимізаційних результатів (Y_i);
- розробка комплексного маркетингового техніко-економічного проекту із застосуванням техніко-економічного аналізу оцінки варіантів управлінських рішень (X_i і C_i), їх реалізація за допомогою оптимальних управлінських рішень (Y_i), детальна розробка техніко-економічної документації маркетингової операційної системи, оцінювання ефективності впровадження кожної складової маркетингової системи, соціально-економічних та екологічних наслідків від реалізації комплексного техні-

ко-економічного проекту, маркетингового забезпечення, планових показників проектно-кошторисної документації маркетингової системи, а також визначення чітких варіантів механізму реалізації комплексного маркетингового техніко-економічного проекту з очікуваними реальними показниками функціонування операційної системи підприємства.

Розробка і впровадження автоматизованої системи управління маркетингом підприємства (АСУ “Маркетинговий менеджмент підприємства”) необхідні для функціонування в оптимальному (автоматизованому) режимі всіх систем підприємства (операційної, інноваційної, фінансової, інвестиційної, кадрової, зовнішньоекономічної, інформаційно-телекомунікаційної, в тому числі рекламного менеджменту, та ін.), а також для економічного обґрунтування управлінських рішень, пов’язаних із системою маркетингового менеджменту, з використанням економіко-математичного моделювання для побудови оптимізаційних моделей та їх реалізації в АСУ “Маркетинговий менеджмент авіаційного підприємства”.

Методика економічного обґрунтування управлінських рішень, пов’язаних із системою маркетингового менеджменту авіаційного підприємства, слугує основою для оцінювання вибору оптимальних варіантів управлінських рішень. Для їх визначення необхідно зібрати показники управлінської діяльності маркетингового менеджменту авіаційного підприємства (достовірну статистичну техніко-економічну інформацію), використовуючи експертні оцінки менеджерів високої фахової підготовки.

На основі зібраного масиву достовірної техніко-економічної інформації будується статистична оптимізаційна модель показників економічного обґрунтування управлінських рішень, пов’язаних із системою маркетингового менеджменту авіаційного підприємства. Така модель — це набір техніко-економічних параметрів системи, об’єднаних в єдине ціле регресійними рівняннями.

Внаслідок проведення багатофакторного регресійного аналізу (визначення коефіцієнтів регресії, залишкової дисперсії, відсів незначних параметрів рівняння регресії, використання багатоступеневого аналізу та ін.) одержуємо оптимальні значення показників від впровадження управлінських рішень, пов’язаних із системою маркетингового менеджменту, на основі реалізації алгоритмів визначення їх оптимальних варіантів на комп’ютері за економіко-математичною

моделлю. З одержанням прогнозних (реальних) приростних оцінок прибутку та з урахуванням якісних показників продукції (послуг) виконується економічне обґрунтування впровадження управлінських рішень, пов'язаних з маркетинговим менеджментом авіаційного підприємства в умовах подолання авіаційним підприємством економічних ризиків, небезпеки кризових явищ і ситуацій.

Впровадження економічно обґрунтованих управлінських рішень в систему маркетингового менеджменту авіаційного підприємства створює умови для одержання максимального прибутку на авіаційному підприємстві.



Література

1. Виноградський М. Д. та ін. Менеджмент в організаціях: Навч. посіб. — К.: Кондор. — 2004. — 598 с.
2. Вовчак А. В. Маркетинговий менеджмент: Підруч. — К.: Вид-во КНЕУ, 2000. — 286 с.
3. Данько Т. П. Управление маркетингом: Учеб. пособие. — М.: ИНФРА-М, 1997. — 280 с.
4. Економіка транспорту: Навч. посіб. / За ред. В. Г. Коби. — К.: КДАВТ, 1999. — 257 с.
5. Кулаев Ю. Ф. Экономика гражданской авиации Украины: Моногр. — К.: Феникс, 2004. — 667 с.

Впроваджено економічно обґрунтовані управлінські рішення в системі маркетингового менеджменту авіаційного підприємства з використанням економіко-математичного моделювання для побудови оптимізаційних моделей, реалізація їх автоматизованою системою управління "Маркетинг авіаційного підприємства" на базі АСУ авіаційним підприємством.

Внедрены экономически обоснованные управленческие решения в системе маркетингового менеджмента авиационного предприятия с использованием экономико-математического моделирования для построения оптимизационных моделей, реализация их автоматизированной системой управления "Маркетинг авиационного предприятия" на базе АСУ авиационным предприятием.

The article is inculcated administrative is grounded in the system of marketing management of aviation enterprise, utilizing is a mathematical design for of optimization models and their realization automated control the system "Marketing of aviation enterprise" on the base of automated system management (to the ACE) an aviation enterprise.

Надійшла 5 липня 2007 р.

І. М. РЯБЧЕНКО**М. Ю. КАРПЕНКО****Т. М. РЯБЧЕНКО**

Харківський інститут МАУП

С. О. СВИРИДОВ

Харківська національна академія міського господарства

УЗГОДЖЕННЯ КРИТЕРІЇВ АВТОМАТИЗОВАНОГО УПРАВЛІННЯ СПРВ У ШТАТНИХ СИТУАЦІЯХ НА ТРИВАЛОМУ ІНТЕРВАЛІ ЧАСУ

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 1(17), с. 46–48

Розглядається можливість приведення всієї множини критеріїв, що використовуються при оцінюванні оптимальності управління системами подачі й розподілу води (СПРВ) у штатних ситуаціях на тривалому інтервалі часу, до єдиної одиниці вимірювання. За одиницю вимірювання запропонована економічна одиниця розмірності. Таке приведення до єдиної розмірності дає змогу значно спростити процедуру побудови математичної моделі досліджуваної задачі.

При виборі раціональної стратегії управління поточкорозподілом систем подачі й розподілу води використовують безліч критеріїв [4], які умовно поділяють на три групи [3]: економічні, технологічні та критерії оцінки надійності. Всі вони вимірюються в різних одиницях: економічні критерії — у грошовому еквіваленті, технологічні — у фізичних величинах (метри в секунду, метри, безрозмірні та ін.), критерії оцінки надійності — за допомогою характеристик вірогідності (відсотки). Ця обставина призводить до того, що безліч критеріїв неможливо зіставити через різну їх природу і різні одиниці вимірювання. Тому математична модель управління СПРВ складна і має вигляд задачі узагальненого математичного програмування [3–5]. Як рішення цієї задачі використовується одна з модифікацій багатокрокової схеми з різними інформаційними структурами. За своєю суттю алгоритм вирішення дуже складний, має ознаки евристичного рішення, при цьому якість рішення задачі здебільше залежить від кваліфікації та досвіду особи, яка приймає рішення (ОПР), або групи ОПР, якщо алгоритм задачі припускає групову перевагу ОПР.

Узгодження критеріїв (приведення до єдиної системи вимірювання) дає змогу, по-перше, значно спростити процедуру формування математич-

ної моделі, по-друге, застосовувати стандартні алгоритми рішення задачі, а не розробляти складні евристичні процедури.

Ця проблема досліджується в рамках тематичного плану науково-дослідних робіт Міжрегіональної Академії управління персоналом з напрямку І.1 01.05 “Інформатика та кібернетика”. Код завдання І.1.01.05.02, І.1.01.05.04 “Розвиток методів та програмного забезпечення для розв’язання задач математичного моделювання та оптимального управління” і пов’язана з практичними завданнями виробничих управлінь водопровідно-каналізаційних господарств (ВУВКГ) України.

На сьогодні відомі цікаві розробки, пов’язані з ранжируванням критеріїв на підставі інтервальної інформації про важливість критеріїв [1], в якій передбачається, що критерії є безрозмірними величинами. Цікавий підхід формування сценаріїв розвитку об’єкта методами імітаційного моделювання запропонований у [2]. Поширені також методи рішення задачі узагальненого математичного програмування [5], що базуються на парних бінарних порівняннях. Проте варто зазначити, що проблема узгодження безлічі критеріїв, що описують фізичні процеси у системах подачі і розподілу води [3; 4], сьогодні “відкрита”.

Як відомо з [3; 4], при рішенні задач раціонального управління системами подачі й розподілу води у штатних режимах роботи на різних інтервалах часу використовують безліч критеріїв. Ця множина визначається шляхом використання різних формальних процедур [4]: когнітивних карт, експертних (мініекспертних) систем, сценаріїв, що ґрунтується на формальних граматиках.

Так, при управлінні СПРВ у штатних ситуаціях на тривалому інтервалі часу цю множину можна уявити наступною групою критеріїв:

1. Енергетичні витрати в СПРВ — вимірюються в метрах на літри в секунду:

$$Z_1(x) = \sum_{i \in L} h_i^{(a)} q_i^{(a)}. \quad (1)$$

2. Сумарна непродуктивна витрата в мережі — вимірюється в літрах в секунду:

$$Z_2(x) = \sum_{i \in N} 0,0065(h_i - h_i^+) q_i. \quad (2)$$

3. Сумарні капітальні та експлуатаційні витрати — вимірюються у грошовому еквіваленті (гривня, умовні одиниці):

$$Z_3(x) = \sum_{i \in M} A_i D_i^\alpha + \sum_{i \in L} B_i h_i^{(a)} q_i. \quad (3)$$

4. Критерій надійного функціонування водорозподільних мереж — обчислюється на деякому інтервалі часу Δt і вимірюється у відсотках:

$$Z_4(x) = \frac{1}{Th_i} + \sum_{t=1}^T \varphi_i[h_{ti}](h_{ti}^+ - h_{ti}) \Delta t. \quad (4)$$

5. Критерій, що визначає ефективність функціонування системи водопостачання на деякому відрізьку часу $[0, T]$, — вимірюється у відсотках:

$$Z_5(x) = \frac{1}{N} \sum_{t=1}^T \left(\frac{1}{Th_i} + \sum_{t=1}^T \varphi_i[h_{ti}](h_{ti}^+ - h_{ti}) \Delta t \right). \quad (5)$$

Таким чином, як основу механізму вибору якнайкращого рішення можна розглядати мінімізацію критеріїв, що обчислюються в дискретні моменти часу, і оптимізацію інтегральних критеріїв, що обчислюються на деякому проміжку часу $[0, T]$.

Як відомо, незалежно від способу формування набір критеріїв у багатокритеріальній задачі має задовольняти вимогам повноти, операційності, розкладності, ненадмірності, мінімальності. Ці критерії мають різні одиниці вимірювання, проте шляхом введення функції штрафу (або штрафних санкцій за відхилення від нормативних показників) їх можна привести до єдиної одиниці вимірювання — грошового еквівалента.

Розглянемо технологію введення штрафів. Перший показник (енергетичні витрати) має технологічний характер і є скалярним добутком сумарного тиску на насосних станціях на сумарну витрату на насосних станціях. Зазвичай існують нормативні значення економічних режимів роботи насосних станцій, що обслуговують СПРВ, тому відхилення від цих нормативних значень можна оцінити штрафними або преміальними показниками, вираженими у грошовому еквіваленті.

Другий показник (витоки, або непродуктивна витрата в мережі) є важливим економічним і технологічним показником, що характеризує якість управління СПРВ. Витоки є сумою витрат води, яка подається споживачеві понад потреби (вилита в систему каналізації) за рахунок нераціональної роботи насосних станцій (перевищення тиску на насосних станціях), витрат води, втраченої через неякісні з'єднання водоводів і труб, непродуктивних витрат унаслідок вибору нераціональної стратегії локалізації та усунення аварійної ситуації. Тому цей показник може бути оцінений як інтегральний (відхилення від середніх нормативів), так і диференціальний (відхилення кожного з показників).

Четвертий і п'ятий показники (надійне функціонування мереж та ефективність системи водопостачання) визначають миттєві та інтегральні показники постачання споживачам цільового продукту (води). Оскільки кожний споживач оплачує послуги з кінцевого результату — наявності води в будинку в потрібній кількості і під необхідним тиском, то ці показники необхідно привести до грошового еквівалента шляхом введення штрафів (або пільг) за відхилення від встановлених норм.

Таким чином, критерії, за допомогою яких описана модель управління СПРВ на тривалому інтервалі часу, можна узгодити шляхом їх вираження через єдині грошові еквіваленти (гривня, умовні одиниці), які визначають або ціну заходу, або ціну штрафу за не оптимально реалізовану стратегію управління.

У зв'язку з цим необхідно розробити нормативи штрафних санкцій:

- за неякісну структурно-параметричну модель мережі (неоптимальне розташування запірної арматури на мережі, яке не дає можливості поділити елементи мережі на локалізуючі компоненти — локалізуючий гіперграф і замикаюча множина);

- за неоптимальне управління, що призвело до збільшення (вище нормативного) часу локалізації та ліквідації аварійної ситуації;
- за вибір нераціональної стратегії управління, що призвело до зростання (вище нормативного) тиску в мережі, внаслідок чого збільшилися непродуктивні витрати (витрати в мережі) або ж неякісне обслуговування споживачів водорозподільної мережі.

Це дослідження має перспективу — запропонований підхід можна застосовувати для широкого кола об'єктів.



Література

1. Петров Э. Г., Гребенник И. В., Колесник Л. В. Ранжирование альтернативных решений на основе интервальной информации о важности характеристик // Вестн. Херсон. гос. техн. ун-та. — 2005. — №1(21). — С. 42–47.

2. Петров Э. Г., Новожилова М. В., Гребенник И. В., Соколова Н. А. Методы и средства принятия решений в социально-экономических и технических системах: Учеб. пособие / Под общ. ред. Э. Г. Петрова. — Херсон: ОЛДИ-плюс, 2003. — 380 с.

3. Рябченко И. Н. Моделирование процессов потоко-распределения в системах подачи и распределения воды с использованием ПЭВМ. — Харьков: ДСВ "Основа" при Харьков. ун-те, 1998. — 188с.

4. Рябченко И. М. Автоматизоване управління потоко-розподілом систем подачі й розподілу води у штатних та аварійних режимах роботи: Автореф. дис. ... д-ра техн. наук (05.13.06) / Херсон. нац. техн. ун-т. — Херсон, 2003. — 35 с.

5. Юдин Д. Б. Вычислительные методы теории принятия решений. — М.: Наука, 1989. — 317с.

Рассматривается возможность приведения всего множества критериев, используемых при оценке оптимальности управления системами подачи и распределения воды в штатных ситуациях на продолжительном интервале времени, к единой единице измерения. В качестве единицы измерения предложена экономическая единица размерности. Подобное приведение к единой размерности позволит значительно упростить процедуру построения математической модели исследуемой задачи.

In the article the possibility of "adduction" of all great number of the criteria used for estimation of optimum of management by the systems of serve and distributing of water in the state situations on a long time domain is considered, to single unit of measuring. As unit of measuring economic unit of dimension is offered. It is shown, that a similar adduction to the single dimension, will allow considerably to simplify procedure of construction of mathematical model of the explored task.

Надійшла 19 липня 2007 р.

В. Д. ХАЛАМЕНДИК

Миколаївський державний університет ім. В. О. Сухомлинського

КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ МИКОЛАЇВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО: ДОСВІД УПРАВЛІННЯ

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 1(17), с. 49–52

Розкривається історичний шлях одного з науково-методичних підрозділів Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського — кафедри педагогіки початкової освіти. Акцентується увага на сучасних підходах до управління навчально-виховним процесом.

У сучасних умовах реформування освіти в Україні та її приєднання до Болонського процесу значна увага приділяється пошукам інноваційних технологій і методик професійної підготовки педагогічних кадрів. У зв'язку з цим особливого значення набуває історичний підхід до вивчення процесів становлення загальнопедагогічної підготовки вчителя в контексті розвитку педагогічного вищого навчального закладу (ВНЗ), його наукових підрозділів.

Певні аспекти розвитку освіти й педагогічної думки досліджували Н. М. Дем'яненко, М. Б. Євтух, В. К. Майборода, Н. Г. Ничкало, Б. М. Ступарик, О. В. Сухомлинська, М. Д. Ярмаченко та інші вчені, наукові праці яких стали помітним внеском у розроблення проблем педагогічної освіти України.

Водночас слід зазначити, що залишаються ще не вивченими багаті архівні фонди з історії становлення та розвитку педагогічної освіти на півдні України, зокрема у м. Миколаєві та області. Цими рядками хочемо привернути увагу до одного з науково-методичних підрозділів Миколаївського державного університету (МДУ) — кафедри педагогіки початкової освіти. Відлік діяльності кафедри почався з дня відкриття у Миколаївському педагогічному інституті факультету підготовки вчителів початкових класів (ФПВПК), деканом якого було обрано кандидата педагогічних наук, доцента Ю. О. Грицяя, а завідуючою кафедрою педагогіки і методики початкового навчання — доцента В. В. Твердохліб. З вересня 1979 р.

завідувачем кафедри стала кандидат філологічних наук, доцент В. П. Ощепкова.

За короткий час утворився працездатний колектив кафедри. До його складу входили не лише педагоги і методисти, а й викладачі окремих навчальних дисциплін. Це давало можливість співробітникам кафедри зайняти активну позицію у безпосередній підготовці фахівців і спрямувати педагогічну діяльність на читання практично всіх фундаментальних дисциплін шкільної програми: сучасна українська та російська мови, література, математика, природознавство, фізична культура (викладачі Н. О. Прасол, В. С. Марущак, В. П. Ощепкова, Ю. А. Вецало, О. М. Деркач, С. В. Алексеева та ін.).

Упродовж п'яти років склад кафедри збільшився від 6 до 24 осіб. Серед викладачів, крім уже згаданих, були доценти: Ю. О. Грицай, В. В. Твердохліб, Т. Л. Бабенко; викладачі: Л. О. Іванова, В. О. Трохименко, В. І. Мірошніченко. Дещо пізніше стали працювати доценти: В. П. Токар, Г. С. Кириченко, кандидат біологічних наук С. В. Гетьманцев; молоді викладачі: О. А. Дубова, О. І. Мельниченко, А. К. Жуковська, М. А. Ландер, І. В. Казанжи та ін.

У цей період основним завданням, яке ставила кафедра перед колективом, було підвищення якості викладання навчальних дисциплін, поліпшення матеріально-технічного оснащення навчального процесу.

У період 1985–1988 рр. (завідувач кафедри доцент Р. І. Солопова) значна увага приділяється

науково-дослідницькій діяльності кожного члена кафедри. До аспірантури вступають викладачі О. С. Соколовська, І. А. Хрестина, Т. О. Процик, які згодом успішно захистили кандидатські дисертації.

З метою вдосконалення підготовки вчителів початкових класів у 1988 р. кафедра розділилася: була створена самостійна кафедра філологічних та природничих дисциплін (завідувач В. П. Ощепкова). Кафедру педагогіки та методики початкового навчання відтоді і до 1993 р. очолює доцент В. І. Шахненко. У цей період встановлюються тісні зв'язки зі школами, до роботи на кафедрі залучаються вчителі-практики початкових класів: відмінники народної освіти України С. І. Якименко, К. Ф. Нор (нині С. І. Якименко — доктор наук в галузі освіти, професор, К. Ф. Нор — кандидат педагогічних наук, доцент).

У період завідування кафедрою доцентом С. П. Кисельовим (1993–1996 рр.) її членами стали молоді перспективні викладачі, випускники МДПІ: О. А. Кузнецова (згодом декан психолого-педагогічного факультету), Л. В. Канішевська (нині завідувач лабораторії шкіл-інтернатів Інституту проблем виховання АПН України), які пізніше, після успішного захисту дисертацій, стали кандидатами педагогічних наук, доцентами. Встановлюються тісні зв'язки з Новобузьким педагогічним училищем, загальноосвітніми навчально-виховними закладами міста Миколаєва, створюються сприятливі умови для науково-дослідної роботи викладачів кафедри.

Слід наголосити, що С. П. Кисельов (1940–2007) активно займався дослідженням актуальних проблем формування світогляду учнів, позакласної й позашкільної роботи з молодшими школярами, питаннями науково-дослідної роботи у школах нового типу. Він автор понад 120 наукових і методичних праць, опублікованих у різних видавництвах України та Росії. Серед його основних праць особливо помітні такі: “Науково-дослідницька робота у школах нового типу: організація, методика, результат” (К., 2000), “Організація і методика науково-дослідної роботи учнів”: Навчальний посібник для директорів, учителів шкіл (Миколаїв, 1996).

Надалі кафедру очолювали: доцент Л. В. Канішевська (1996–2001 рр.), доцент К. Ф. Нор (2001–2002 рр.). Для цих періодів діяльності кафедри, враховуючи сучасні вимоги до вищої освіти, характерним став новий підхід педагогів-науковців до розробки навчальних планів, які передбачають підготовку бакалаврів, спеціалістів і магістрів, ак-

тивізується також співпраця з міським та обласним управліннями освіти, обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти.

З вересня 2002 р. до 29 червня 2004 р. кафедрі педагогіки та методики початкового навчання очолював автор цих рядків. До складу кафедри входять п'ять викладачів: доценти О. С. Соколовська, С. П. Кисельов, С. І. Якименко, В. Д. Халамендик; старший викладач Б. В. Колодязний; старший лаборант кафедри З. Г. Карбушева (з 1986 р. і дотепер).

Усі члени кафедри мають великий досвід роботи, більшість із них багато років працювали в загальноосвітніх навчально-виховних закладах.

Відповідно до напрямів державної політики у сфері освіти, визначених Конституцією України, законами України “Про освіту”, “Про дошкільну освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Про позашкільну освіту”, “Про вищу освіту”, а також подальшої стратегії, визначеної Національною доктриною розвитку освіти і державною програмою “Вчитель”, однією з головних складових діяльності кафедри стало якісне забезпечення вищої професійної освіти випускників психолого-педагогічного факультету, майбутніх учителів початкових класів. З цією метою викладачі кафедри впроваджують у навчальний процес модульно-рейтингову систему оцінювання знань студентів, що дає можливість ефективніше організовувати та проводити практичні заняття, допомагає активізувати самостійну роботу студентів.

Слід зазначити, що залучення майбутніх учителів початкових класів до системи неперервної педагогічної практики залишається одним із основних напрямів діяльності кафедри.

Зростає мережа загальноосвітніх навчально-виховних закладів міста Миколаєва та області, з якими здійснюються творчі зв'язки викладачів кафедри. У сукупності різноманітних форм і методів спільної діяльності передусім слід виокремити у цей період участь співробітників кафедри у дослідно-експериментальній роботі. Так, співробітниками кафедри педагогіки та методики початкового навчання спільно з викладачами кафедри природничо-математичних дисциплін (завідувач — доцент С. І. Дятлова) і вчителями Южноукраїнської школи № 1, Куйбишевської Снігурівського району Миколаївської області, № 1 м. Миколаєва загальноосвітніх шкіл, а також вихователями дитячих садків у результаті проведеного експериментального впровадження нових програм у навчальний процес початкової школи отримано важливі матеріали, які широко вико-

ристовуються у процесі перебудови системи дошкільної і початкової освіти.

На основі результатів проведених досліджень викладачі кафедри створюють нові програми і відповідні методики викладання конкретних дисциплін. Наприклад, завдяки наведеному вище експерименту доцентами С. І. Дятловою і В. Д. Халамендиком на підставі базового компонента дошкільної освіти розроблено програму навчання математики дітей дошкільного віку, впровадження якої успішно здійснюється в навчальному процесі дошкільних закладів, психолого-педагогічного факультету МДУ та в МОІППО.

Слід наголосити, що важливе місце в системі співпраці МДУ і закладів освіти посідали проблеми підвищення ефективності роботи загальноосвітньої школи.

У зв'язку з цим МДУ та обласне управління освіти і науки в зазначений період значну увагу приділяють підвищенню кваліфікації освітянських кадрів, у перепідготовці яких брали участь і співробітники нашої кафедри.

Зазначимо, що для вчителів початкових класів лекції читалися не тільки під час курсів підвищення кваліфікації в МОІППО, а й безпосередньо у школі. Виїзди викладачів кафедри для роботи з учителями на місцях, читання лекцій в учительській аудиторії, проведення відкритих занять з учнями початкових класів з використанням всього арсеналу методичних засобів і прийомів, які має сучасний ВНЗ, безсумнівно, стали найважливішими дійовими формами підвищення професійної майстерності вчителя.

Співпраця кафедр МДУ і загальноосвітніх навчально-виховних закладів набула особливого значення в умовах дослідно-експериментальної роботи.

Серед багатьох експериментальних майданчиків із різними напрямками роботи, що створені за участю обласного управління освіти та науки, ОІППО в загальноосвітніх навчально-виховних закладах міста Миколаєва та області, де викладачі кафедри стали науковими керівниками і консультантами, слід особливо відзначити такі: ЗОШ № 1 м. Южноукраїнська (директор — Н. М. Ковальчук) з проблеми “Модульно-розвивальна технологія навчання як основа творчого розвитку вчителя та учнів” (консультант — доцент С. П. Кисельов); Куйбишевську ЗОШ Снігурівського району Миколаївської області (директор — Р. В. Богданова) з проблеми “Інтеграція змісту навчально-виховного процесу” (консультант — доцент В. Д. Халамендик); дошкільний комплекс

№ 86 “Чайка” ВО “Зоря” м. Миколаєва (завідуюча — В. І. Соколова) з проблеми “Наука життя” дошкільнят як особистостей в умовах нового соціокультурного простору. Педагогічний погляд в майбутнє” (керівник — доцент С. І. Якименко); ЗОШ № 1 ім. Олега Ольжича м. Миколаєва (директор — М. Г. Матіюк) з проблеми “Діяльність колективу школи щодо створення державного національного загальноосвітнього навчального закладу нового покоління” (керівник — доцент В. Д. Халамендик, консультант — доцент С. П. Кисельов).

У цих освітніх закладах студентам психолого-педагогічного факультету надавалася можливість організовувати і проводити професійне самодослідження не тільки під час проходження педагогічної практики, а й упродовж тривалого терміну (починаючи з II–III курсів) бути безпосереднім учасником експерименту, членом педагогічного колективу школи, що, безперечно, сприяло якісному забезпеченню методичної підготовки майбутнього вчителя та його адаптації до роботи у початковій школі. У зв'язку з цим заслуговує на увагу взаємодія співробітників нашої кафедри і педагогічного колективу Миколаївської обласної санаторної школи-інтернату № 7 (на той час директор — заслужений працівник освіти України А. О. Корольов) у залученні студентів до організації і проведення заходів у позакласний час, надавалася можливість студентам взяти участь у виконанні конкретних завдань в умовах фундаментального експерименту з проблеми “Особистісно-орієнтований підхід у процесі навчання, виховання та лікування школярів” (керівник — доцент С. І. Якименко, консультант — доцент В. Д. Халамендик). Тут студенти виступали на конференціях, спецсеминарах, брали активну участь у створенні різноманітних конкурсних програм, у розробці та захисті творчих завдань, надавали допомогу школі в організації та проведенні екскурсій, спортивних змагань, КВК, тематичних вечорів, конкурсів тощо.

Учителі цього закладу глибоко усвідомлювали, що студенти можуть стати справжніми вчителями тільки у процесі активного залучення до навчально-виховного процесу і пізнавальної діяльності.

З грудня 2004 р. кафедру педагогіки початкового навчання очолює професор С. І. Якименко. У цей період членами кафедри стали перспективні молоді викладачі, колишні випускники МДПУ: кандидат педагогічних наук О. О. Сокурєнко, викладачі Т. В. Троянова, Г. Б. Бреславська, Г. Л. Рурик. Усі вони є здобувачами наукової

школи, яку з 1994 р. очолює доктор наук в галузі освіти, професор С. І. Якименко.

За цей період успішно захистилися десять слухачів наукової школи, які отримали науковий ступінь кандидата педагогічних наук. Серед них Н. М. Огренич — директор МОППО, Г. М. Тазарачева — директор Миколаївського обласного фонду соціального захисту інвалідів, Н. В. Шахірева — доцент ПСІКСУ, І. А. Хозраткулова — доцент МДУ ім. В. О. Сухомлинського.

Кафедра працює у напрямку впровадження технології, яка інтегрує навчальний матеріал з предметів, поєднуючи його у сфері “Людина і суспільство”, що дає змогу формувати у молодших школярів цілісне уявлення про навколишній світ, створюються оптимальні умови для розвитку і становлення кожного школяра, визначається унікальність, неповторність в усіх його процесах.

Крім того, кафедра здійснює зв'язки з міжнародним інноваційним центром гармонійного розвитку людини, міжнародним благодійним фондом “Україна-3000”, міжнародною асоціацією “Гуманна педагогіка”.

Ми намагаємося зберегти все те найкраще, що було характерним для діяльності кафедри у різні періоди 30-річного історичного шляху з урахуванням нових вимог, які висуває перед освітою сучасність.

Тільки на основі синтезу досягнень сучасної педагогічної науки з урахуванням історико-педагогічного досвіду минулого можливе науково обґрунтоване прогнозування вдосконалення загальнопедагогічної підготовки вчителя початко-

вих класів відповідно до сучасних вимог, що відображено у цільовій комплексній програмі “Вчитель”, в Законі України “Про вищу освіту”, в Національній доктрині розвитку освіти, а також відповідно до завдань Болонської декларації.

Саме у забезпеченні цих важливих завдань і вбачаємо ми подальший шлях діяльності кафедри педагогіки початкової освіти (вже як науковий підрозділ Інституту педагогічної освіти МДУ). І серед них, на наш погляд, першочерговим завданням є необхідність створення такої моделі взаємозалежності школа — кафедра педагогіки початкової освіти, яка була б спрямована на ефективне формування педагогічних кадрів початкової школи сучасної генерації, їх високого професіоналізму, нового мислення, готовності самовдосконалюватися, творчо працювати.

Минають роки. Інститут розквіта!..

Знов молодь приходить на зміну!

А пам'ять про тих, хто колись починав,

В серцях наших вічно незмінна!



Література

1. Миколаївський державний університет. Історичний нарис (1913–2003). — К., 2003.
2. Халамендик В. Д. Кафедра педагогіки та методики початкового навчання МДУ: історичний шлях і сучасність // Початкова школа. — 2003. — № 9(411). — С. 26–28.
3. Халамендик В. Д. Особистісно-орієнтований підхід у діяльності вчителя: врахування фундаментального принципу неповторності кожної дитини // Вересень: Наук.-метод., інформ.-освітній журн. — 2004. — № 3–4. — С. 73.

Науково обґрунтоване вдосконалювання загальнопедагогічної підготовки вчителя початкових класів відповідно до сучасних вимог можливо на основі синтезу досягнень сучасної педагогічної науки з урахуванням історико-педагогічного досвіду минулого. Кафедра педагогіки початкової освіти Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського вбачає у цьому своє головне завдання.

Научно обоснованное совершенствование общепедагогической подготовки учителя начальных классов соответственно современным требованиям возможно на основе синтеза достижений современной педагогической науки с учетом историко-педагогического опыта прошлого. Кафедра педагогики начального образования Николаевского государственного университета имени В. О. Сухомлинского видит в этом свою главную задачу.

Scientifically proved perfection of pedagogical preparation of the teacher of initial classes according to modern requirements is possible on the basis of synthesis of achievements of a modern pedagogical science in view of pedagogical experience of the past. The subfaculty of pedagogics of an elementary education of the Nikolaev state university of a name of V. O. Suhomlinsky sees in it the main task.

Надійшла 21 червня 2007 р.

МОДЕЛИ БОРЬБЫ С КОРРУПЦИЕЙ: МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 1(17), с. 53–58

Анализируются причины, формы проявления коррупции в органах государственной власти зарубежных стран. Выделяются факторы, способствующие развитию коррупции во властных структурах, признаки для определения коррупционных действий должностных лиц, а также механизмы предупреждения и усиления борьбы с коррупцией. Обобщается международный опыт антикоррупционных действий, рассматриваются модели борьбы с коррупцией.

Коррупция как явление, связанное со злоупотреблением властью, появилась давно, в период возникновения государства, формирования институтов власти и социального расслоения общества. Она способна подрывать нормальное функционирование политической системы, деятельность органов государственной власти в различных сферах общественной жизни.

Актуальность изучения международного опыта борьбы с коррупцией диктуется необходимостью объединения усилий для успешной борьбы с ней, использования наиболее эффективных форм ее преодоления, выработанных в разных странах мира.

Рассмотрим наиболее распространенные в мире модели борьбы с коррупцией, обобщим мировой опыт для его внедрения во вьетнамском обществе.

Исторический опыт показывает, что коррупция есть во всех странах мира, независимо от формы политического правления. Дело только в степени ее проявления, а также в политических, экономических, морально-культурных последствиях для общества и государства.

Содержание и формы коррупции изменяются в зависимости от экономической, социально-политической ситуации, уровня развития демократии, отношения к ней общества. В зависимости от размаха коррупция способна приводить к социально-политической нестабильности, вызывать недовольство и массовые волнения среди населения.

Хотя понятие “коррупция” определяется не всегда однозначно, однако ее сущность сводится к использованию должностными лицами доверенной им власти в личных интересах [4, 43].

Коррупция определяется с помощью таких признаков:

1. Использование должностного положения и должностных обязанностей для совершения противозаконных действий.
2. Действия, предоставляющие кому-либо приоритетное положение или незаконные льготы.
3. Получение материальной выгоды в различных формах за противозаконные действия или бездеятельность при исполнении служебных обязанностей.

Коррупционными считаются следующие действия [4, 52]:

- присвоение, отчуждение государственного имущества должностными лицами;
- неофициальное использование официальных полномочий для извлечения незаконных выгод;
- противоречие и дисбаланс между исполнением общественных обязанностей и личными интересами.

В последнее время многие государства и международные организации принимают меры для усиления борьбы с коррупцией. Однако она приобретает более широкий размах, создавая организованные преступные группировки, связанные с политическими структурами, и уже выходит за

рамки отдельно взятого государства. По неполным данным коррупция приводит к обращению поддельных товаров, стоимость которых составляет 5–10 % общей суммы всех произведенных в мире товаров. Например, за последние 10 лет взятки в денежном выражении возросли от 5 до 20 % декларированной стоимости каждого инвестиционного проекта. Несмотря на неразглашение или невозможность подсчета ущерба от коррупции в некоторых государствах, специалисты оценивают его в 50 млрд дол. США. По данным ООН, торговцы оружием посредством коррупционных действий наносят отдельным странам экономический ущерб в 4,5 млрд дол. [6, 15].

Примеров коррупционных действий в высших эшелонах власти разных стран можно привести множество. Так, в Греции она процветает в прокуратуре и антинаркотических полицейских подразделениях, в Гонконге — преимущественно в полицейских кругах, а в Израиле — в политических организациях и экономических структурах. В Японии показательными были коррупционные действия в авиакомпании JAL, а также на Токийской фондовой бирже, в которые были вовлечены 44 парламентария, 75 должностных лиц, премьер-министр и несколько министров. Бывший президент Бразилии Фернандо Коллор за получение взятки в 4,7 млн дол. был отстранен от власти. По той же причине свой пост потерял бывший президент Венесуэлы, который присвоил 17 млн дол. государственных средств. За коррупционные преступления отбывает наказание в тюрьме Президент Республики Кореи Ро Де У [7, 31].

Эффективная борьба с коррупцией невозможна без выяснения причин ее возникновения, мотивов коррупционных действий лиц в различных ситуациях.

Слабость институциональных систем, обеспечивающих административное управление деятельностью государственных органов, позволяет должностным лицам использовать власть в личных целях. Кроме того, громоздкий административный аппарат с неоправданно низким бюджетом усиливает бюрократию, снижает контрольные функции соответствующих органов, что приводит к заинтересованности разного рода политических, коммерческих структур и чиновников госаппарата в коррупции.

Коррупционным действиям должностных лиц способствует нестабильная политическая и социально-экономическая ситуация в стране, приводящая к разносторонней стагнации в политике, экономике и социальном развитии общества. В

такие периоды развития государства в различных сферах общественной жизни законность соблюдается слабо, что дает чиновникам возможность злоупотреблять доверенной им властью. Благоприятную почву для коррупции создает также военное положение, приводящее к диктатуре определенной политической силы.

Благоприятной почвой для процветания коррупции нередко служат авторитаризм в политической системе, низкий уровень демократизации общества, бедность и отсталость страны. В таких странах не находится достаточных средств для содержания на надлежащем уровне государственной службы, что также способствует коррупции [3, 24].

Сильное лоббирование интересов крупных финансово-промышленных компаний в высшем политическом эшелоне государственной власти приводит к принятию решений, которые дают возможность определенным категориям служащих государственной службы получать личные материальные выгоды.

Государства мира реагируют неодинаково на коррупционные действия должностных лиц и применяют к ним разные меры наказания. По данной категории преступлений применяются дисциплинарные, экономические и уголовные наказания. В зависимости от степени нанесенного обществу ущерба и последствий совершенного преступления национальными законами устанавливаются определенные меры наказания. В Китае, например, присвоение до 2000 юаней (300 дол. США) и до 5000 юаней (750 дол.) с добровольным возвратом и искренним признанием вины наказывается в дисциплинарном порядке. За присвоение суммы от 2000 юаней, которое повлекло за собой серьезные последствия, предусмотрено лишение свободы сроком на 2 года. Присвоение от 2 тыс. до 10 тыс. юаней (1500 дол.) грозит виновному от 1 до 7 лет лишения свободы, а 50 тыс. юаней и более (в зависимости от тяжести последствий) наказывается от 7 лет лишением свободы до расстрела. На практике к этим категориям преступников, которые получили высшие меры наказания, обычно относились высокопоставленные должностные лица, высшие должностные руководители партии и государства, а также богатые бизнесмены [9, 25].

Во Вьетнаме чиновник лишается свободы за получение взятки от 500 тыс. донг (30 дол. США), а за взятку от 300 млн донг (18750 дол.) ее срок составляет 20 лет, пожизненное заключение или расстрел. Кроме того, преступник по коррупцион-

ным мотивам может лишиться частично или полностью своего имущества, а также возможности занимать административные должности в течение определенного законом срока в зависимости от характера совершенного им преступления [8, 73].

Законодательством Малайзии за коррупционные преступления предусмотрено наказание в 10 лет лишения свободы и денежный штраф в размере 10 тыс. дол. Малайзии с возможной конфискацией имущества. В Канаде максимальная мера наказания за коррупционные преступления составляет 6 лет лишения свободы [7, 32].

Борьба с коррупцией, направленная на обеспечение социально-политической стабильности, стала важной задачей многих государств мира. В зависимости от конкретных условий ими создаются и внедряются различные модели организации этой борьбы.

Модель 1. Она предусматривает создание специального органа по борьбе с коррупцией по вертикали: от правительства до низших эшелонов власти. Согласно этой модели при премьере или президенте страны создается независимый орган, который имеет широкие полномочия и возможность проверить, расследовать коррупционные действия любого должностного лица, независимо от его влияния и положения. Этот орган имеет свои центры в больших городах, а также специальные подразделения для выполнения заданий в налоговых и таможенных службах и на практике показывает эффективные результаты своей деятельности. Такую модель внедряют правительства Малайзии, Сингапура, Индонезии, Гонконга [5, 204].

Модель 2. В соответствии с этой моделью при правоохранительных структурах создаются специальные подразделения по борьбе с коррупцией. Например, в Тайване — управление коррупционных расследований при министерстве юстиции, а в Египте — антикоррупционное учреждение при управлении административного контроля. Кроме того, в отдельных населенных пунктах этих стран существуют независимые специальные отряды, имеющие возможность круглосуточно получать информацию и оперативно реагировать на коррупционные действия [5, 207].

Эти органы наделены правом подвергать аресту подозреваемых в коррупционных действиях лиц, их банковские счета и имущество, требовать декларации о доходах и другие объяснения с клятвенными обещаниями, выдавать различные санкции по приостановке деятельности учрежде-

ния либо организации во имя защиты государственных интересов.

В специализированных антикоррупционных подразделениях служат высококвалифицированные специалисты, которые при необходимости взаимодействуют с другими правоохранительными органами.

Модель 3. В отдельных государствах для борьбы с коррупцией создаются ревизионные и надзорные органы с расширенными полномочиями. Например, комиссия ревизии и аудита республики Кореи, министерство административного контроля Китая и др. Они проводят проверки доходной и расходной части годового бюджета, ревизии и аудиты центральных и местных органов власти, других учреждений и организаций, выявляют коррупционные признаки, предъявляют свидетельства для привлечения виновных к административной и уголовной ответственности [5, 68].

Члены комиссий наделены полномочиями требовать от ответчиков объяснений и декларации своих доходов, а также доходов и имущества их родственников. Они могут приостановить деятельность учреждений на срок, определяемый законом, арестовать банковские счета и имущество, приобретенные коррупционным путем. Член парламентской ревизионной комиссии Швеции, например, имеет полномочия прокурора и при наличии основания полагать, что преступление совершено по коррупционным мотивам, может возбудить уголовное дело по отношению к подозреваемому [5, 39].

Комиссии по ревизии и аудиту принимают участие в разрешении конфликтов и претензий населения к органам власти, должностным лицам, учреждениям и организациям.

Модель 4. Согласно этой модели не создается никаких специальных антикоррупционных органов, поскольку коррупционные преступления считаются составной частью уголовного кодекса. Такая модель существует во Франции, ФРГ и других развитых странах. В них разработаны детальные правовые нормы по предупреждению возникновения преступлений по коррупционным мотивам в деятельности административных, экономических и других учреждений и организаций [5, 24].

Сторонники этой модели считают, что причины коррупции кроются в слабости правовой системы, которая должна регулировать отношения в административной деятельности так, чтобы чиновник не мог злоупотреблять своим служебным положением в корыстных целях. В последнее вре-

мя в этих странах уделяется большое внимание проблемам упреждения лоббирования интересов политических партий и частных компаний в структурах власти.

Во многих странах мира в борьбе с коррупцией большую роль играют ревизионные органы. Существует три основных вида ревизии — парламентская, административная и ведомственная. В самом общем виде функции ревизии заключаются в осуществлении надзора и проверки законности административных действий должностных лиц и учреждений, в приеме и рассмотрении жалоб граждан и организаций на деятельность административных учреждений или отдельных его сотрудников. Такая деятельность ревизии необходима для предупреждения и ликвидации административных правонарушений, совершаемых представителями властных структур, и тем самым для улучшения качества их деятельности. Ревизия в результате своей проверки делает заключение и вносит предложение компетентным органам по существу проверяемых действий и организаций. Роль ревизии особенно важна в выявлении признаков коррупции в деятельности должностных лиц, поэтому правительства придают большое значение действиям ревизионных комиссий в очищении административных органов от правонарушений.

Ревизия является эффективным средством выявления просчетов и недостатков правового регулирования деятельности той или иной администрации, порождающей правонарушения и негативные последствия. На основании своих проверок она предлагает действенные меры для предупреждения правонарушений и улучшения правовых норм административной деятельности, что позволяет ограничить поле деятельности коррупционных действий должностных лиц административных органов. На практике ревизии многих стран предлагали важные правовые нормы в области купли-продажи общественного имущества посредством организации публичных тендеров, в финансовом управлении фискальных средств, в управлении бюджетом избирательных компаний.

Ревизии являются действенными инструментами борьбы с административными нарушениями и коррупцией во многих странах, способом оперативного выявления правонарушений, в том числе коррупции (Китай, Египет, Франция, Корея, Тайвань) [8, 91].

Важным фактором борьбы с коррупцией является предупреждение коррупционных действий.

Значительная роль в этом принадлежит действиям руководителя учреждения. Руководитель должен постоянно анализировать деятельность своего учреждения, проверять действия своих подчиненных и делать заключения по поводу возможности коррупционности административных действий своих подчиненных. Обычно коррупция появляется там, где недостаточно регламентируются обязанности сотрудников, а их работа слабо контролируется со стороны руководства. В связи с этим руководитель обязан в полной мере оценивать последствия возможных коррупционных действий во вверенном ему заведении, проводить политику, которая ограничивала бы личные расчеты сотрудников в выполнении служебных обязанностей. С этой целью он должен подбирать кадры с учетом их моральных качеств, использовать разного рода материальные и моральные стимулы к своим подчиненным, собирать из разных источников информацию о действиях своих подчиненных, перераспределять обязанности, вносить необходимые корректировки в работу каждого, исключать возможные правонарушения, создавать нормальный морально-психологический климат в коллективе.

В стратегическом плане для успешной борьбы с коррупцией необходимо [3, 26]:

- создать систему оценки результативности работы сотрудников коллектива и систему их стимулирования;
- тщательно и систематически собирать информацию о коррупционных действиях;
- изучать бытовые привычки, финансовые расходы, поведение и поступки должностных лиц, строго наказывать их за коррупционные действия;
- подбирать в антикоррупционные органы честных, авторитетных и морально устойчивых людей;
- создавать комиссии для расследования коррупционных действий;
- использовать новые формы и методы определения коррупционных действий;
- мобилизовывать общественность для разоблачения коррупции и принимать меры для охраны свидетелей.

Эффективность борьбы с коррупцией зависит от политической воли правящей партии, она требует комплексных правовых мер, в том числе административных, а также привлечения широких масс.

Для повышения эффективности этой борьбы необходимо создавать и совершенствовать

правовые нормы предупреждения коррупции и борьбы с коррупционными преступлениями. С этой целью нуждаются в пересмотре многие правовые нормы, касающиеся административной деятельности во всех областях и на всех уровнях государственной власти, в том числе регламенты деятельности ее органов и должностных лиц, необходимо синхронизировать их в гармоничную систему правового обеспечения прозрачной деятельности этих органов.

Важное место в системе правовых мер предупреждения преступлений занимают нормы, определяющие обязательность декларирования доходов и имущества должностных лиц публичной службы, компетенции и обязанности кадров на конкретном рабочем месте, а также нормы, которые устанавливают строгие меры ответственности за коррупционные действия. Необходимо также создавать широкое правовое поле для деятельности органов ревизии, контроля и надзора за законностью административной деятельности, поскольку на практике эти органы сталкиваются с различными административными “запретами”, что ограничивает эффективность их работы. Кроме того, нужно совершенствовать правовые условия для стимулирования вовлечения народных масс в разоблачение коррупции.

Для объективного расследования коррупционных преступлений и повышения ответственности руководителей государственных учреждений за правонарушения своих сотрудников важное значение имеет создание сильных независимых антикоррупционных структур.

Борьба с коррупцией нередко усложняется тем, что подозреваемые в совершении преступлений являются должностными лицами, обладающими властью и связями в административных структурах. Следовательно, с ними трудно бороться без достаточно сильной, независимой правовой основы. Для успешной работы антикоррупционных органов нужно создавать такую правовую базу, которая обеспечивала бы им свободу действий. Кроме того, антикоррупционную структуру должен возглавлять человек, имеющий независимый статус, приравненный к статусу премьера правительства. Такая структура должна быть не сложной и оперативной, быстро реагирующей на вызовы. Необходимо также создавать правовую базу для ее взаимодействия с другими институтами власти, в частности, с правоохранительными органами — полицией, прокуратурой и др. [1, 37].

Подчеркивая важность работы по предупреждению коррупции, следует постоянно проводить

агитационно-разъяснительную работу среди административного персонала и населения, ибо достаточно часто коррупция возникает в случае ослабления дисциплины и игнорирования правовой ответственности чиновниками. Для этого должностные лица обязаны соблюдать требования законов о декларировании доходов и имущества, принимать меры, чтобы деятельность административных учреждений была прозрачной и гласной.

Действенным средством упреждения коррупции является так называемый “моральный кодекс”, который может приниматься в учреждениях с тем, чтобы постоянно напоминать персоналу об ответственности при исполнении служебных обязанностей.

Положительную роль в борьбе с коррупцией могут сыграть четкая регламентация деятельности того или иного государственного учреждения, профессионализм сотрудников, а также четкая система их карьерного роста, поощрений и взысканий [2, 29].

Для успешной борьбы с коррупцией необходима политическая воля и решительность руководства страны, ибо нередко коррупционные действия совершают должностные лица высокого ранга, привлечь которых к ответственности почти невозможно без воли высшего руководства страны. Отметим, что участие высшего руководства в антикоррупционной кампании вдохновляет всю систему административной службы и все население на очищение органов государственной власти от коррупции.



Литература

1. Гаращук В., Козлов А. Адміністративно-правові засоби боротьби з корупцією та контроль за їх реалізацією: Матеріали Круглого столу “Організаційні та правові проблеми боротьби з корупцією”. — Х., 1999. — С. 38–41.
2. Комиссаров В. С. Уголовно-правовые аспекты борьбы с коррупцией // Вестн. Моск. ун-та. Сер. “Право”. — 1993. — № 1. — С. 28–35.
3. Лопатин В. Н. О системном подходе в антикоррупционной политике // Государство и право. — 2001. — № 7. — С. 23–36.
4. Мельник М. І. Корупція — корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії): Моногр. — К.: Юрид. думка, 2004. — 400 с.
5. Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію. — К.: Школяр, 1999. — 258 с.
6. Langseth P. Борьба с коррупцией // Вестн. юрид. науки. — Ханой, 2000. — С. 14–21 (на вьетнам. яз.).

7. Klitgaard R. Международное сотрудничество по антикоррупции // Вестн. юрид. науки. — Ханой, 2000. — С. 29–36 (на вьетнам. яз.).

8. Нгуен Ван Ким. Антикоррупционное законодательство стран мира. — Ханой, 2006. — 135 с. (на вьетнам. яз.).

9. Тао Хан Чак. Проблемы борьбы с коррупцией в Китае: Доклад на 7-м Междунар. семинаре по антикоррупции (Пекин, октябрь 1995 г.). — Ханой.: Мин-во юстиции СРВ, 1995. — С. 22–29 (на вьетнам. яз.).

Дослідження показує, що мінімізація і подолання корупції можливі шляхом вжиття комплексу заходів, що включають усунення причин її виникнення, проведення профілактичної роботи, посилення адміністративної і кримінальної відповідальності, обмін досвідом та об'єднання зусиль у боротьбі з нею у світовому масштабі.

Исследование показывает, что минимизация и преодоление коррупции возможны путем принятия комплекса мер, включающих устранение причин ее возникновения, проведение профилактических мероприятий, усиление административной и уголовной ответственности, обмен опытом и объединение усилий в борьбе с ней в мировом масштабе.

The scientific research shows that the minimization and overcoming of the corruption is possible by using the complex of measures, which includes the elimination of the origins of it's manifestations, performance of the preventive measures, enforcement of the administrative and the criminal responsibility, the exchange of the experience and the combining of mutual efforts to resist it on the global level.

Надійшла 16 серпня 2007 р.

І. А. КОРІНЧЕВСЬКА*Українсько-Російський інститут менеджменту та бізнесу
ім. Б. Хмельницького МАУП, м. Київ*

ВПЛИВ ЧИННИКІВ ДОВКІЛЛЯ НА ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 1(17), с. 59–62

Усе життя людини проходить у безперервному зв'язку із зовнішнім середовищем, тому здоров'я людини не можна розглядати як щось незалежне, автономне. Воно є результатом дії природних, антропогенних та соціальних факторів і віддзеркалює динамічну рівновагу між організмом і середовищем його існування.

Стан здоров'я населення України залишається вкрай тривожним, оскільки рівень смертності в ній — один із найвищих у Європі і на 30 % перевищує показник більшості країн. Це призводить до однієї з найменшої середньої тривалості життя, яка практично на 10 років є коротшою за середньоєвропейську. Оскільки в Україні майже вдвічі нижчий рівень народжуваності, йде процес вимирання нації, зафіксовано катастрофічне зменшення населення, а звідси і виробничих сил держави, що є загрозою її безпеці [4].

Чергове загострення політичної та економічної кризи у країні різко погіршує й спричиняє нову хвилю негативних тенденцій у відтворенні населення — знижується народжуваність, зростає смертність, погіршується здоров'я населення. У свою чергу, демографічна криза гальмує успішний розвиток економіки нашої держави.

Розглянемо проблеми стану здоров'я населення України, впливу на нього негативних чинників довкілля та визначимо стратегічні напрями поліпшення екологічної ситуації як основи профілактики захворювань, збереження здоров'я і продовження середньої тривалості якісного життя громадян країни.

У процесі життєдіяльності людина перебуває під впливом потужного комплексу своєрідних регіональних чинників, які за певних умов можуть призвести до порушення функціонування органів і систем, появи донозологічних станів і, врешті-решт, до патології. Дотепер залишаються не встановленими особливості медико-екологічного стану адміністративних територій країни у зв'язку з

практично відсутнім їх моніторингом, що суттєво обмежує відслідковування гігієнічної діагностики здоров'я населення регіонів і вжиття системних різнотермінових медико-екологічних заходів.

Останніми десятиліттями спостерігаються зміни у підходах до оцінювання впливу чинників довкілля на здоров'я населення: від оцінювання природного середовища як чогось, що “саме собою зрозуміле”, до спроби оцінити цей вплив якісно та кількісно. Особливо важлива ця проблема для регіонального рівня природокористування.

Завдання медико-географічних досліджень — з'ясувати роль природно-антропогенних чинників на різні хвороби. Вирішити це завдання можна за допомогою підходу, за яким здоров'я поставлене в центрі системи природа — господарство і відбувається її моніторинг. Так можна обґрунтувати систему пропозицій щодо оптимізації природокористування та поліпшення здоров'я населення.

Здоров'я населення може формуватися під впливом як внутрішніх — спадкових (властивих окремому індивіду), так і зовнішніх параметрів довкілля, його екологічного стану, розвитку геоморфологічних і соціальних процесів (умов життя населення, розвитку соціальної та реабілітаційної сфери та ін.).

Здорове екологічне середовище — це передусім такий стан, який сприяє збереженню здоров'я населення, попередженню його захворювань, забезпечує нормальні умови праці, побуту, відпочинку. Тому здоров'я населення може слугувати критерієм якості довкілля [1] та напруження екологічної ситуації.

Експерти Всесвітньої організації охорони здоров'я людини виявили, що стан здоров'я людини на 50–52 % залежить від способу життя, на 20–22 % — від спадковості, на 18–20 % — від стану довкілля і на 10–12 % — від системи охорони здоров'я [7].

Найінтенсивніше забруднюється атмосферне повітря — найрухоміший компонент середовища. Саме повітря винятково впливає на формування екологічної ситуації та якості довкілля. По-перше, воно підлягає найбільшому забрудненню викидами промислових підприємств, транспорту; по-

друге, повітря безпосередньо передає в організм людини небезпечні речовини (через органи дихання); по-третє, воно поширює забруднення на велику відстань; крім цього, випадаючи з повітря, забрудники концентруються в інших об'єктах і компонентах природи (воді, ґрунті, рослинності) [11].

Хімічне, радіоактивне та бактеріологічне забруднення повітря, води, ґрунту, продуктів харчування спричиняють в організмах людей важкі патологічні явища, глибокі генетичні зміни (таблиця).

Вплив параметрів довкілля на здоров'я людини [2; 6; 9; 10; 12]

Інгредієнт	Джерело надходження	Наслідки впливу
Пил	Атмосферне повітря	Бронхіт, бронхіальна астма, пневмонія, захворювання серцево-судинної системи, інфекційні захворювання, злоякісні новоутворення
Оксид вуглецю	Те саме	Киснева недостатність, безпліддя
Сірчаний ангідрид	Те саме	Бронхіт, пошкодження печінки і кровоносної системи
Сполуки сірки й азоту	Те саме	Емфізема (звуження дихальних шляхів), порушення вітамінного обміну
Свинець	Атмосферне повітря, вода, ґрунт	Функціональні зміни центральної нервової системи, печінки, нирок, мозку, статевих органів
Фотооксиданти	Атмосферне повітря	Відставання у вазі, зниження активності ферментів у крові, зменшення вітамінного балансу, патологічні зміни у внутрішніх органах і центральній нервовій системі
Надлишок хлоридів і сульфатів	Вода, ґрунт	Порушення функцій системи травлення
Надлишок кальцію	Те саме	Каміні у нирках і сечовому міхурі
Надлишок нітратів	Те саме	Хвороби дихальної та серцево-судинної системи, метгемоглобінемія, зменшення вмісту вітамінів в організмі, зниження стійкості організму до онкогенних чинників
Знижений вміст фтору	Вода	Карієс зубів
Підвищений вміст фтору	Те саме	Флюороз, ураження зубів з утворенням на них плям жовто-бурої пігментації, дефектів емалі та ін.
Дефіцит йоду	Вода, ґрунт	Ендемічний зоб (збільшення розмірів і порушення функції щитоподібної залози)
Надлишок калію	Те саме	Хвороба ітай-ітай, захворювання серця
Надлишок хрому	Вода	Захворювання нирок
Надлишок міді	Те саме	Анемія, гепатит, інтоксикація
Надлишок ртуті	Те саме	Функціональні зміни центральної нервової системи, системи органів кровообігу, сечовиділення
Надлишок цинку	Вода, ґрунт	Захворювання рухового апарату, діяльності органів травлення
Надлишок миш'яку	Те саме	Захворювання нирок, печінки, легень, серцево-судинної системи
Пестициди і мінеральні добрива	Те саме	Отруєння, туберкульоз, шлунково-кишкові, серцево-судинні захворювання, послаблення імунної системи, розвиток злоякісних новоутворень, аномалії новонароджених, зниження тривалості життя

Як відомо [8, 99], в середньому 45 % токсичних речовин потрапляє в організм людини з продуктами харчування, 30 % — з питною водою, а решта — через повітря.

Прямими наслідками загострення екологічних проблем є зменшення кількості населення, народжуваності, зниження природного приросту,

погіршення вікової структури, поширення хвороб і збільшення спектра захворювань. Індикатором цих процесів частково може слугувати динаміка населення.

Отже, медико-географічним дослідженням відводять чільне місце у системі екологічних досліджень. З'ясувати роль чинників у захворю-

ваності населення можна за допомогою підходу, за яким здоров'я стоїть у центрі системи природа — господарство і відбувається її моніторинг. Медико-географічна складова геоecологічного аналізу свідчить про суттєву роль природно-антропогенних чинників у захворюваності населення регіонів України на різні хвороби.

Необхідно вирішити питання щодо додаткових можливостей фінансування конкретних програм, тобто державного замовлення на здоров'я народу. З метою зменшення, з одного боку, негативного екологічного впливу, а з іншого — відшкодування погіршення здоров'я, було б доцільним запровадити податок на виробництво товарів, що негативно впливають на рівень здоров'я. Крім того, підприємства, промислові технології яких забруднюють зовнішнє середовище, повинні компенсувати завдану шкоду. Завдяки цьому з'явиться реальна можливість надати медичну допомогу тим, хто її потребує через втрату здоров'я. Тоді ж сформується економічні важелі зацікавленості у поліпшенні безпечного навколишнього середовища. Це надасть змогу розробити і затвердити для обов'язкового впровадження на всій території Національну програму невідкладних заходів щодо поліпшення екологічної ситуації як основу профілактики захворювань, збереження здоров'я і подовження середньої тривалості якісного життя громадян. Вартість цих заходів буде набагато меншою від вимушених витрат на медичну допомогу, а мінімізація збитків збільшить національний дохід [5].

Напрями демографічної політики держави мають спрямовуватися передусім на підвищення рівня та поліпшення якості життя населення. Акценти варто робити не на кількісних, а на якісних параметрах демографічного відтворення. Необхідно насамперед сконцентрувати зусилля на вирішенні поточних і стратегічних завдань — на економічному забезпеченні відтворення населення, належному соціальному захисту сімей з дітьми та осіб похилого віку, поліпшенні екологічної ситуації, зниженні виробничого та побутового (передусім пов'язаного з транспортом) травматизму, популяризації здорового способу життя (знижен-

ні масштабів тютюнопаління, особливо серед молоді, формуванні культури вживання алкогольних напоїв), забезпеченні доступності якісної медичної допомоги та освіти, що, зрештою, може стати вагомим підґрунтям для переходу до сучасного режиму відтворення населення і подовження тривалості повноцінного активного його життя.



Література

1. Барановський В. А. Територіальні умови переходу України на модель екологічного сталого розвитку (теорія і практика картографічного дослідження). — К., 1998. — 72 с.
2. Даценко И. И. Воздушная среда и здоровье. — Львов: Выща шк., 1981. — 103 с.
3. Даценко І. І., Габович Р. Д. Профілактична медицина. Загальна гігієна з основами екології: Навч. посіб. — К.: Здоров'я, 1999. — 694 с.
4. Корнацький В. М., Манойленко Т. С., Прокопишин О. І. Сучасний стан здоров'я народу та напрямки його покращення в Україні: Аналіт.-стат. посіб. — К., 2005. — 140 с.
5. Любінець О. В., Сенюта І. Я. Медичний кодекс як основа в реформуванні охорони здоров'я в країні // Український медичний часопис. — 2006. — № 3(53). — С. 5–9.
6. Основи соціоекології / За ред. Г. О. Бачинського. — К.: Вища шк., 1995. — 238 с.
7. Пелех М. Регіональні особливості суспільного здоров'я в Україні // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. геогр. — 1999. — Вип. 24. — С. 56–59.
8. Пономарьов П. Х., Ковальчук М. П. Вплив забруднення біосфери на небезпеку харчових продуктів, питної води і стан здоров'я населення // Екологія і економіка: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. — Л., 1997.
9. Топчиев А. Г. Геоэкология: географические аспекты природопользования. — Одесса: Астропринт, 1996. — 392 с.
10. Харічков С. К. Фактори виникнення екологічних небезпек і їх вплив на стан довкілля України // Стратегія екологічної безпеки (регіональний контекст). — Л., 1999. — С. 49–57.
11. Шевченко В. А. Медико-географическое картографирование территории Украины. — К.: Наук. думка, 1994. — 158 с.
12. Шовкун Т. М. Стан оточуючого середовища як критерій стану здоров'я населення // Геоморфологія в Україні: новітні напрямки і завдання. — К., 1999. — С. 140–143.

Вивчено вплив природно-антропогенних чинників довкілля на високий рівень захворюваності населення України. Досліджено прямі наслідки загострення екологічних проблем. Визначено стратегічні напрями покращання екологічної ситуації як основи профілактики захворюваності, збереження здоров'я та подовження середньої тривалості якісного життя громадян країни.

Изучена роль природно-антропогенных факторов окружающей среды на высокий уровень заболеваемости населения Украины. Исследованы прямые последствия обострения экологических проблем. Определены стратегические направления улучшения экологической ситуации как основы профилактики заболеваемости, сохранения здоровья и увеличения средней продолжительности качественной жизни граждан страны.

Studying a role of natural and man-made factors of environment on the high level of morbidity among population of Ukraine. The direct consequences explored of intensification of ecological problems are investigated. Are determined the strategic directions are improvement of ecological situation as bases of prophylaxis of morbidity, saving of health and increases of life-span population of country.

Надійшла 21 червня 2007 р.

РОЗВИТОК В УКРАЇНІ ЗАКЛАДІВ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 1(17), с. 63–68

Формулюються основні завдання, що стоять перед українськими закладами соціального обслуговування в період соціально-економічних перетворень, пропонуються можливі шляхи їх вирішення. Розглядається позитивний досвід вирішення таких завдань.

Система закладів соціального обслуговування являє собою мережу державних, муніципальних, громадських і приватних установ та організацій, діяльність яких спрямована на задоволення потреб та інтересів кожної конкретної людини [4; 5; 8; 12].

Останніми роками в Україні динамічно розвивається мережа зазначених установ, основними функціями яких є:

- реалізація державної політики у сфері соціальної роботи з дітьми, молоддю, жінками, різними категоріями сімей, людьми похилого віку, інвалідами з метою поліпшення їхнього становища, вирішення соціальних проблем;
- участь у реалізації національних, галузевих, регіональних і місцевих програм соціального розвитку і соціальної підтримки уразливих верств населення;
- розробка та реалізація профілактичних і реабілітаційних заходів, надання різноманітних соціальних послуг, соціально-медичної, психолого-педагогічної, правової, інформаційної, матеріальної та інших видів соціальної допомоги;
- вжиття необхідних заходів щодо запобігання та подолання негативних явищ серед дітей, молоді, жінок, різних категорій сімей;
- здійснення міжнародного співробітництва, вивчення і поширення передового вітчизняного та міжнародного досвіду з питань соціального обслуговування та ін.

За часів соціально-економічних перетворень система соціального обслуговування в Україні зазнала суттєвих змін. Окрім традиційних бу-

динків-інтернатів (стаціонарних закладів), наприкінці 80-х років минулого століття почали з'являтися відділення соціальної допомоги і так звані територіальні центри (напівстаціонарні та нестаціонарні заклади). На початок 1998 р. в Україні вже ефективно діяло 890 відділень соціальної допомоги і 530 територіальних центрів, які обслуговували понад 500 тис. громадян похилого віку [6, 131–136].

За даними Школи соціальної роботи Національного університету “Києво-Могилянська академія”, мережа соціальних інституцій, які забезпечують реалізацію державної соціальної політики у сфері соціального захисту населення України, складає:

- мережу центрів зайнятості;
- мережу обласних і міських управлінь, районних відділів соціального захисту;
- мережу соціальних служб для молоді;
- територіальні центри обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян;
- відділення соціальної допомоги;
- дитячі будинки-інтернати;
- будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів;
- спеціальні будинки-інтернати;
- психоневрологічні інтернати;
- пансіонати для ветеранів;
- протезно-ортопедичні заклади;
- заклади соціальної освіти;
- спеціалізовані приймальні-розподільники неповнолітніх;
- притулки для осіб без певного місця проживання та ін.

Різке скорочення останніми роками бюджетного (державного і місцевого) фінансування соціальних програм не дає змоги говорити про позитивну динаміку розвитку соціальних служб. Не можна вважати достатньою і нормативно-законодавчу забезпеченість, зокрема, соціальної допомоги, на що зверталась увага у попередньому розділі: поки що з 1997 р. в країні діє лише один наказ Міністерства соціального захисту, який регламентує організацію соціальної допомоги на місцевому рівні.

Нині у країні функціонує майже 300 будинків-інтернатів на 55 тис. місць, але вони фінансуються державою лише на 30–50 % від потреби. До того ж розуміння, що літній людині потрібні не тільки догляд, харчування та ліки, поки що не стало повною мірою складовою діяльності системи стаціонарних закладів соціального захисту [15, 123].

Миколаївський досвід соціального обслуговування громадян

Нагальна потреба часу — наблизити органи соціального обслуговування безпосередньо до людини. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми на сьогодні є створення соціальних служб, які забезпечували б комплексний підхід до вирішення питань організації соціального обслуговування і надання соціальної допомоги громадянам безпосередньо за місцем проживання: ведення та оформлення пенсійних справ, нарахування житлових субсидій, виплат на дітей та ін. Необхідно, щоб подібні служби стали “центрами життєзабезпечення” для всіх, хто потребує моральної та матеріальної підтримки в цей скрутний час: дітей, молоді, малозабезпечених сімей, інвалідів, людей похилого віку.

Показовим у цій справі є приклад діяльності соціальних служб Миколаївщини, де в рамках державного експерименту почали створювати районні територіальні центри соціального обслуговування пенсіонерів та інвалідів, а потім — відділення районних управлінь соціального захисту населення на селі [17].

У Миколаївській області розроблена і впроваджується комплексна система соціального захисту населення, що забезпечує перехід до функціонального принципу побудови установ соціального захисту, наближення їх діяльності до людей, спрощення управлінських функцій у сфері надання адресної допомоги пенсіонерам, інвалідам та сім'ям з дітьми.

Результати миколаївського експерименту одержали позитивну оцінку уряду України, а

нині цей досвід впроваджується на всій території держави. Сьогодні вже нікого не треба переконувати в необхідності мати при кожній сільській раді відділ (центр) соціального захисту населення. Уже перші кроки практичної діяльності таких центрів засвідчили доцільність їх існування. Нова структура районного управління на селі забезпечує комплексний підхід у вирішенні питань призначення та виплати пенсій, державних допомог сім'ям з дітьми, субсидій та організації соціального обслуговування і надання натуральної допомоги малозабезпеченим громадянам безпосередньо за місцем проживання.

Формування системи соціального захисту населення відбувалося на Миколаївщині впродовж останніх 10 років у три етапи:

- 1) створення територіальних центрів і розгортання їх діяльності паралельно із відділами соціального пенсійного забезпечення райміськвиконкомів (1991–1992 рр.);
- 2) створення районних управлінь соціального захисту населення шляхом об'єднання територіальних центрів і відділів пенсійного забезпечення (1993–1994 рр.);
- 3) формування нових підрозділів у складі районних управлінь соціального захисту (відділи субсидій та відділи компенсацій і соціальних гарантій, створення сільських і селищних центрів соціального захисту населення).

Таким чином, на всіх рівнях (область — район — село) створена і діє єдина система, яка забезпечує чітку та оперативну, без зайвих формальностей, взаємодію основних підрозділів у сфері соціального захисту, максимальну ефективність використання коштів на утримання такої структури, комплексне вирішення питань, об'єктивний і максимально обґрунтований підхід при наданні адресної соціальної допомоги.

Говорячи сьогодні про позитивний досвід Миколаївщини, слід пригадати, що у 1994 р. в м. Миколаєві за ініціативи Фонду України соціального захисту інвалідів, при підтримці Міністерства праці та Миколаївської обласної державної адміністрації був відкритий реабілітаційний Центр для дітей-інвалідів “Надія”. Нині у Миколаївській області створено вже 25 філіалів Центру ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів, у яких проходять курс реабілітації понад 300 дітей. Розпорядженням Кабінету Міністрів України цей досвід схвалено, а на базі Миколаївського обласного центру ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів “Надія” створюється Державний

комплекс ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів.

Отже, не випадково у 2005 р. досвід організації соціального захисту у Миколаївській області було визнано урядом передовим у межах усієї країни і запропоновано його поширити в інших областях України.

Організація соціального обслуговування молоді

Нині молодь — найбільш чутлива та вразлива частина населення країни. Вона потребує постійного захисту, уваги і підтримки як з боку держави, так і суспільства [7]. Відповідно до Закону України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” створено систему соціальних служб для молоді, яка впродовж п’яти років виконує державні завдання в галузі молодіжної політики.

Центри соціальних служб для молоді — це спеціальні заклади, що реалізують державну молодіжну політику і надають соціальні послуги та соціальну допомогу дітям, молоді та різним категоріям сімей. Система центрів соціальних служб для молоді має три рівні управління: державний, регіональний і місцевий, а також має спеціалізовані формування: експериментальні майданчики, методичні кабінети, школи передового досвіду, центри ресоціалізації груп ризику, школи лідерів, психологічні консультаційні пункти, молодіжні біржі зайнятості, вечірні жіночі гімназії, клубні об’єднання, пошти і телефони довіри, недільні школи для дітей-інвалідів, магазини безкоштовних речей та ін.

На кінець 2005 р. у системі центрів соціальних служб для молоді в Україні діяло 543 центри. Серед них Республіканський (Автономна Республіка Крим), 27 обласних, Київський та Севастопольський міські, 316 районних, 124 міських і 49 районних центрів у містах, роботу яких забезпечували близько 3 тис. працівників. Це соціальні педагоги, психологи, наркологи, сексопатологи, юристи, соціологи та спеціалісти соціальної роботи. Понад 3,3 тис. позаштатних консультантів співпрацюють з центрами, реалізуючи соціальні програми. Центри соціальних служб для молоді створюють умови для соціалізації, соціальної адаптації і самореалізації молодих людей в інтересах особистості, суспільства і держави [15]. Соціальна робота центрів охоплює соціальне обслуговування, соціальний супровід, соціальну профілактику, соціальну реабілітацію.

Практична соціальна робота центрів здійснюється за такими напрямками, як, наприклад, со-

ціальна підтримка молоді та соціальна адаптація молоді, соціальна підтримка дітей та молоді з особливими потребами і пільгових категорій, профілактика негативних явищ у дитячому та молодіжному середовищі, сприяння творчому розвитку дітей та молоді, організація їхнього змістовного дозвілля, відпочинку та оздоровлення [14].

Подальшому вдосконаленню діяльності служб для молоді, пошуку нових форм і методів реалізації державної молодіжної політики в Україні має, очевидно, сприяти постанова Кабінету Міністрів України “Про розвиток центрів соціальних служб для молоді” [11], а також здійснена на початку 2005 р. реорганізація центрального органу виконавчої влади, який також займався молодіжними проблемами, і створення окремого Державного комітету у справах сім’ї та молоді.

Організація соціального захисту інвалідів

Соціальна політика щодо осіб із обмеженими можливостями (інвалідів) здійснюється за двома основними напрямками [16]:

- зміни суспільної думки щодо проблеми інвалідності, формування середовища життєдіяльності інвалідів, створення системи соціального і раціонального працевлаштування;
- створення необхідних умов кожному інваліду для його адаптації до нових життєвих умов з урахуванням індивідуальних особливостей.

У Рекомендаціях до реабілітаційних програм 44-ї сесії Парламентської Асамблеї Ради Європи від 5 травня 1992 р. відзначалося, що “інвалідність — це обмеження у можливостях, які зумовлені фізичними, психологічними, сенсорними, соціальними, культурними, законодавчими та іншими обмеженнями, що не дають можливість людині, яка має інвалідність, бути інтегрованою у суспільство і брати участь у житті сім’ї або суспільства на тих же підставах, як і інші члени суспільства. Суспільство зобов’язане адаптувати існуючі в ньому стандарти до особливих потреб людей, які мають інвалідність, щоб вони могли жити незалежним життям” [13].

Під егідою ООН у світі здійснюється довгострокова стратегія для повної реалізації Всесвітньої програми дій щодо інвалідів. Головна мета цих заходів — створення “суспільства для всіх” і об’єднання зусиль як країн, що розвиваються, так і розвинених країн для мобілізації уваги і ресурсів країн світу з метою вирішення проблем осіб з інвалідністю.

Для привернення уваги державних і громадських організацій до проблем інвалідів 9 вересня 1999 р. у Лондоні на Асамблеї міжнародної реабілітації було прийнято Хартію третього тисячоліття. Згідно з Хартією у світі нині налічується 600 млн дітей, жінок і чоловіків із обмеженими можливостями, тобто близько 10 % жителів нашої планети мають природжені або придбані обмеження життєдіяльності, і приблизно одна сім'я з чотирьох має у своєму складі інваліда [13].

Кожна нація, зазначається у Хартії, повинна реалізовувати загальнонаціональні програми, які покликані скоротити ризик виникнення і розвитку інвалідності поряд із програмами втручання на ранніх стадіях розвитку інвалідності у дітей і дорослих.

Як же ці завдання реалізуються в Україні?

Значним кроком у справі забезпечення захисту прав інвалідів було прийняття 21 березня 1991 р. Закону України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” [10]. Цей Закон визначає основи соціальної захищеності інвалідів в Україні і гарантує їм рівні з усіма іншими громадянами можливості для участі в економічній, політичній і соціальній сферах життя суспільства, створення необхідних умов, які дають можливість їм вести повноцінний спосіб життя згідно з індивідуальними здібностями та інтересами.

Майже одночасно з прийняттям цього Закону постановою Кабінету Міністрів України від 18 липня 1991 р. створено Фонд України соціального захисту інвалідів. За період існування Фонду за його цільові кошти створено 11399 та збережено 19132 робочих місця для інвалідів [3]. Однак у зв'язку із спадом виробництва і зменшенням уваги відповідних служб соціального захисту та органів місцевого самоврядування до цього питання, за даними Міністерства праці та соціальної політики України, чисельність зайнятих інвалідів у галузях економіки зменшилася з 357,6 тис. осіб станом на початок 1994 р. до 245 тис. на кінець 2005 р. У результаті частка працюючих інвалідів від їхньої загальної чисельності зменшилася з 17,0 до 11,5 % [2].

Враховуючи різке зростання рівня дитячої інвалідності, Міністерством праці та соціальної політики України спільно з Міністерством охорони здоров'я, Міністерством освіти та Фондом України соціального захисту інвалідів на виконання розпорядження Президента України розроблено Концепцію ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів в Україні, яку схвалено постановою Кабінету Міністрів України [9]. В основу Концепції покладено п'ятирічний досвід роботи вітчизня-

них центрів ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів, і передусім — мережі центрів у Миколаївській області.

На сьогодні однією з найактуальніших проблем інвалідів у нашій країні є розрив безперервності в їхній соціальній реабілітації, яка починається з дитинства. Виходячи із спеціалізованого навчально-виховного закладу, молодий інвалід опиняється сам на сам із жорстоким життям, мізерною пенсією та відсутністю реальних можливостей для подальшого духовного і професійного розвитку. Ані державні служби зайнятості, ані якісь інші державні чи муніципальні служби, крім деяких громадських і благодійних організацій, сьогодні практично не займаються вирішенням цієї проблеми.

Підвищена соціальна уразливість інвалідів чітко простежується за даними Державної служби зайнятості. Так, у 2006 р. середні доходи інвалідів у віці старше 20 років порівняно з іншим населенням були вдвічі нижчими, зайнятість у робочому віці — у 5,5 раза нижче, значно нижчий рівень освіти (серед неграмотних більшість становлять інваліди), майже вдвічі вища доля інвалідів, які проживають самотньо або мають сім'ю лише з двох осіб [2].

Основними механізмами реалізації права інвалідів на працю є встановлення нормативів із бронювання і створення робочих місць для працевлаштування на них інвалідів. Ці нормативи визначаються для всіх підприємств, організацій, установ незалежно від форм власності в розмірі не менше 4 % загальної чисельності працюючих. Однак більшість підприємств віддають перевагу тому, щоб відкупитися певним внеском до Фонду соціального захисту інвалідів, аніж брати інвалідів на роботу.

Наведемо приклади щодо соціального обслуговування дітей із розумовою відсталістю. За свідченням англійських фахівців, утримання великих стаціонарних закладів для інвалідів є набагато дорожчим для держави, ніж обладнання кожної домівки, де мешкає інвалід, усіма необхідними технологічними пристроями, а також забезпечення його соціальним працівником, патронажною медичною сестрою та іншими фахівцями залежно від індивідуальних потреб [1].

У Великобританії більшість інвалідів, які не здатні до самостійного життя, живуть у своїх сім'ях або невеликих спільнотах (менше десяти осіб). Організація їхнього побуту зорієнтована на максимальне самообслуговування, а необхідну допомогу надає соціальний працівник.

Для дітей із розумовою відсталістю передбачено таку форму захисту, як “фостеринг” (англ. *виховання*). Фостерні батьки беруть на виховання дітей, які позбавлені батьківської опіки або живуть у неблагонадійних сім'ях (при цьому рідні батьки мають можливість відвідувати своїх дітей). За громадської та державної підтримки фостерна родина доглядає та належним чином виховує дитину. Зрозуміло, що державні й громадські організації не тільки надають фостерним сім'ям матеріальну та фахову підтримку, а й ретельно їх контролюють.

Із позиції певного досвіду роботи автора з інвалідами та інвалідними громадськими організаціями, у тому числі зі створеного ним у 1996 р. уперше в Україні у складі міського Центру соціальної допомоги спеціалізованого відділу по роботі з інвалідами, об'єднання близько двадцяти інвалідних організацій у складі Одеської Асоціації Милосердя, співпраці із Всеукраїнською організацією інвалідів “Союз організацій інвалідів України” та Білоруською асоціацією допомоги дітям-інвалідам та їхнім батькам, можна зробити деякі висновки щодо ситуації, яка склалася у сфері захисту і реалізації прав інвалідів.

По-перше, державна соціальна політика в Україні щодо інвалідів та організація їхнього соціального захисту побудована на законах, які не мають для своєї дії потрібних механізмів реалізації і необхідних для цього ресурсів, тому ці закони переважно декларативні, тобто не працюють.

По-друге, непрофесійне ставлення держави до здійснення своїх обов'язків щодо інвалідів неминує формувати в них комплекс утримання, знижує їхню наполегливість у подоланні життєвих труднощів та оволодінні навичками “рівних можливостей” з усіма іншими.

По-третє, інвалідний громадський рух у нашій країні, який на кінець 2005 р. налічував 28 загальноукраїнських, 27 обласних і близько 500 районних організацій [2], досить розрізнений, презентує інтереси незначної частини інвалідів і не в змозі реально вплинути на політичні рішення на рівні органів державної влади чи місцевого самоврядування.

По-четверте, існуюча в нашій країні технологія соціальної реабілітації інвалідів побудована на відокремленні інвалідів від іншої частини суспільства, від своїх ровесників без вад, а це, у свою чергу, закріплює в дітях та дорослих комплекс неповноцінності.

По-п'яте, у посадових осіб, функції яких мають відношення до проблем інвалідів, і навіть у лідерів інвалідного руху надто низький рівень

професійного, науково обґрунтованого розуміння витоків цих проблем і шляхів їх подолання.

Отже, держава певною мірою поки що не готова подолати в комплексі проблеми інвалідів. Тому ситуація, що склалася, вимагає термінового вжиття найрішучіших заходів:

- здійснити реальне впровадження міжнародних актів, що регламентують політику соціального захисту інвалідів, з адаптацією до умов нашої країни і обов'язковим забезпеченням механізмами їх реалізації;
- розробляти і фінансувати переважно за рахунок державного бюджету загальноукраїнські (за аналогом з Російською Федеральною програмою соціальної підтримки інвалідів на 2000–2010 рр.) та місцеві програми соціального захисту інвалідів;
- не допускати скорочення соціальних видатків на реалізацію заходів соціальної реабілітації інвалідів, зберегти пільги щодо інвалідів та інвалідних підприємств;
- передбачити впровадження в систему освіти технологій “вбудування” інвалідів у загальноосвітні заклади та установи, а також розвивати дистанційне навчання інвалідів;
- створити систему соціального і соціально-психологічного патронату інвалідів та їхніх сімей із залученням недержавних організацій;
- ширше застосовувати механізм соціального замовлення для вирішення нагальних проблем інвалідів у взаємодії із владою, громадськими організаціями та бізнесом.

Визначаючи завдання інвалідного руху на майбутнє, наведемо витяг із Хартії третього тисячоліття: “У третьому тисячолітті завданням усіх націй повинна стати еволюція суспільства у бік захисту прав людей з обмеженими можливостями шляхом підтримки їхніх повноважень і включення їх в усі аспекти життя суспільства”.

Виконання завдань Хартії є святим обов'язком кожного уряду, кожної неурядової та міжнародної організації.



Література

1. Бастун Н. Діти й молодь із розумовою недостатністю в Україні та в світі // Соціальна політика і соціальна робота. — 1997. — № 2–3. — С. 83–88.
2. Вегера С. Про становище інвалідів в Україні та пріоритетні напрями їх соціального захисту. — К.: Соцінформ, 2005. — 124 с.

3. До 10-річчя заснування Фонду України соціального захисту інвалідів // Рекл.-інформ. газ. "Ассорти". — 2001. — № 15, жовт.

4. Лейн Д. Індивідуальне соціальне обслуговування і соціальна політика (з досвіду роботи у Міністерстві освіти Росії) // Соціальна політика і соціальна робота. — 1997. — № 2–3. — С. 73–78.

5. Мигович І. Соціальна робота: наука і професія // Віче. — 1998. — № 5. — С. 74–85.

6. Основы социальной работы / Отв. ред. П. Павленко. — М., 1997. — 247 с.

7. Перепелиця М. П. Державна молодіжна політика: Деякі міркування щодо пріоритетів реалізації // Соціальна політика в Україні та сучасні стратегії адаптації населення: 36. наук. ст. — К., 1998. — С. 176–180.

8. Практика социальной работы. Сер. "Социальная работа" / Под ред. К. Ханвея, Т. Филпота. — Амстердам; Киев: Изд. "Geneva initiative", 1996. — 240 с.

9. Про Концепцію ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2000 р. № 1545 // ОВУ. — 2000. — № 42. — Ст. 1785.

10. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України від 21 березня 1991 р. № 875-12 // ВВР України. — 1991. — № 21. — Ст. 160; 1994. — № 45. — Ст. 404 (п.1); 1996. — № 52. — Ст. 301.

11. Про розвиток центрів соціальних служб для молоді: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2001 р. № 1291 // ОВУ. — 2001. — № 40. — Ст. 1808.

12. Ратников В. Социальная справедливость и рыночные отношения // Теория и практика социальной работы: проблемы, прогнозы, технологии. — М., 1992. — 342 с.

13. Розвиток економіки — основа позитивних зрушень в соціальній сфері // Соціальний захист. — 2002. — № 2. — С. 17–28.

14. Салабай Н., Заверіко Н. Перспективні модулі та програми роботи обласних центрів соціальних служб для молоді. — К.: Столиця, 1997. — 244 с.

15. Соціальна робота в Україні: перші кроки / За ред. В. Полтавця. — К.: Вид. дім "KM Academia", 2000. — 236 с.

16. Шаталин С. Социальные ресурсы и социальная политика. — М., 1990. — 295 с.

17. Шклярський Ю. Соціальний захист: розвиток і перспективи // Соціальна політика і соціальна робота. — 1998. — № 1–2 (5–6). — С. 23–28.

Держава поки що не готова до розв'язання проблем соціального захисту інвалідів. Ситуація, що склалася, однак, вимагає найрішучіших заходів: упровадження міжнародних актів, які регламентують політику соціального захисту, розробки й фінансування програм соціального захисту, створення широкої системи соціального обслуговування інвалідів та їхніх родин.

Государство пока еще не готово к решению проблем социальной защиты инвалидов. Сложившаяся ситуация, однако, требует самых решительных мер: внедрения международных актов, которые регламентируют политику социальной защиты, разработки и финансирования программ социальной защиты, создания широкой системы социального обслуживания инвалидов и их семей.

The state still substantially is not ready to the decision of problems of social protection of invalids. Situation, however, demands the drastic measures: introductions of the international acts which regulate a politics of social protection, development and financings of programs of social protection, creation of wide system of social service of invalids and their families.

Надійшла 16 серпня 2007 р.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СХЕМЫ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ ПО КРЕДИТОВАНИЮ МАЛЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 1(17), с. 69–72

Анализируется существующая схема принятия решений по кредитованию малых предприятий, обобщается опыт кредитования малых предпринимательских структур украинскими банками.

Как показали результаты многочисленных исследований экономистов в Украине, основной причиной, тормозящей развитие малого бизнеса в Украине, является недостаточное наличие у предпринимателей собственных средств и низкая возможность получения заемных средств, т. е. кредитов банков.

Принимая решение о предоставлении кредита, инвестор ставит перед собой задачу свести до минимума уровень риска. Для этого заемщик должен как можно более полно удовлетворять требованиям инвесторов, т. е. быть инвестиционно привлекательным [1; 2]. В свою очередь на уровень инвестиционной привлекательности оказывают влияние следующие факторы:

- финансовое состояние предприятия-заемщика;
- сумма залога и степень ликвидностикладываемого имущества;
- репутация предпринимателя.

Кредитный цикл начинается с привлечения клиентов для кредитования и заканчивается полным погашением кредитной задолженности перед банком.

Этапы кредитного цикла. На первом этапе кредитный эксперт определяет, отвечает ли заемщик критериям приемлемости для финансирования, знакомится с пожеланиями потенциальных клиентов и знакомит их с возможностями удовлетворения их со стороны банка. Если взаимные условия приемлемы, то этот этап завершается оформлением кредитной заявки и предоставлением кредитному эксперту банка пакета документов по ранее предложенному заемщику перечню (рисунок).

На втором этапе осуществляется проверка юридических аспектов кредитования и деловой репутации заемщика, которая осуществляется юридической службой и службой безопасности банка. Проверка проводится по банковской базе данных на предмет наличия негативной информации, препятствующей выдаче кредита. Особое внимание уделяется проверке наличия ссудной задолженности в других банках и частных долгов. Служба безопасности проверяет:

- персональные данные руководителя и учредителей предприятия;
- отношения с банками;
- кредитную историю;
- репутацию заемщика и его руководителей;
- наличие и юридическую “чистоту” залогового имущества;
- другие факторы, из-за которых кредитование невозможно.

Если заключение службы безопасности положительно, то переходят к следующему этапу — финансово-экономическому анализу (ФЭА).

На этом этапе кредитный эксперт анализирует следующие аспекты:

- общую информацию о проекте: уровень менеджмента (малого предприятия), деловые качества (частного предпринимателя), рыночное положение и т. д.;
- финансовое состояние.

Анализ первого аспекта кредитный эксперт осуществляет в виде беседы с предпринимателем и главным бухгалтером, перепроверки полученной информации с использованием других источников; посещения места осуществления бизнеса для финансового и экономического анализа с це-

лью получения качественного впечатления; посещения складских помещений и проверки пакета документов по учету на складе; определения доли рынка и конкурентоспособности заемщика, валютного риска; обработки информации о других бизнесах заемщика; посещения места жительства (для частных предпринимателей).

Первая часть анализа на этом этапе состоит из качественной оценки субъекта предпринимательской деятельности. Оценка качества проводится по двум объемным направлениям: оценка фактора менеджмента и оценка фактора рынка. Фактор менеджмента включает в себя уровень менеджмента, степень доверия к клиенту, кредитную историю и готовность нести личную ответственность за кредит. Уровень менеджмента определяется в первую очередь профессиональным опытом менеджеров и/или владельцев, а также стажем работы в должности менеджера или сроком пребывания в качестве владельца, возрастом, характером, предыдущим опытом работы в бизнесе, связями в деловом мире, техническими знаниями и образованием. Степень доверия к клиенту включает в

себя открытость, честность, готовность клиента представить фактическую информацию.

Анализ рынка включает в себя оценку привлекательности производимого продукта, факторы производства, структуру клиентов, структуру поставщиков, конкуренцию, продолжительность деятельности и любой другой фактор, который может влиять на деловую активность предприятия. Рыночное положение определяется путем анализа привлекательности производимого компанией продукта, а также зависит от факторов производства, структуры клиентов, структуры поставщиков, конкуренции, продолжительности деловой активности и других факторов, которые определяются спецификой деятельности компании. Привлекательность продукта определяется его ценой, качеством, ассортиментом и имиджем производимых клиентом товаров и услуг. Изложенные выше критерии служат руководством по проведению финансово-экономического анализа. Кроме того, кредитный эксперт должен сформировать предложение по кредиту относительно его размера, сроков погашения, графика погашения, обеспечения кредита и т. д.

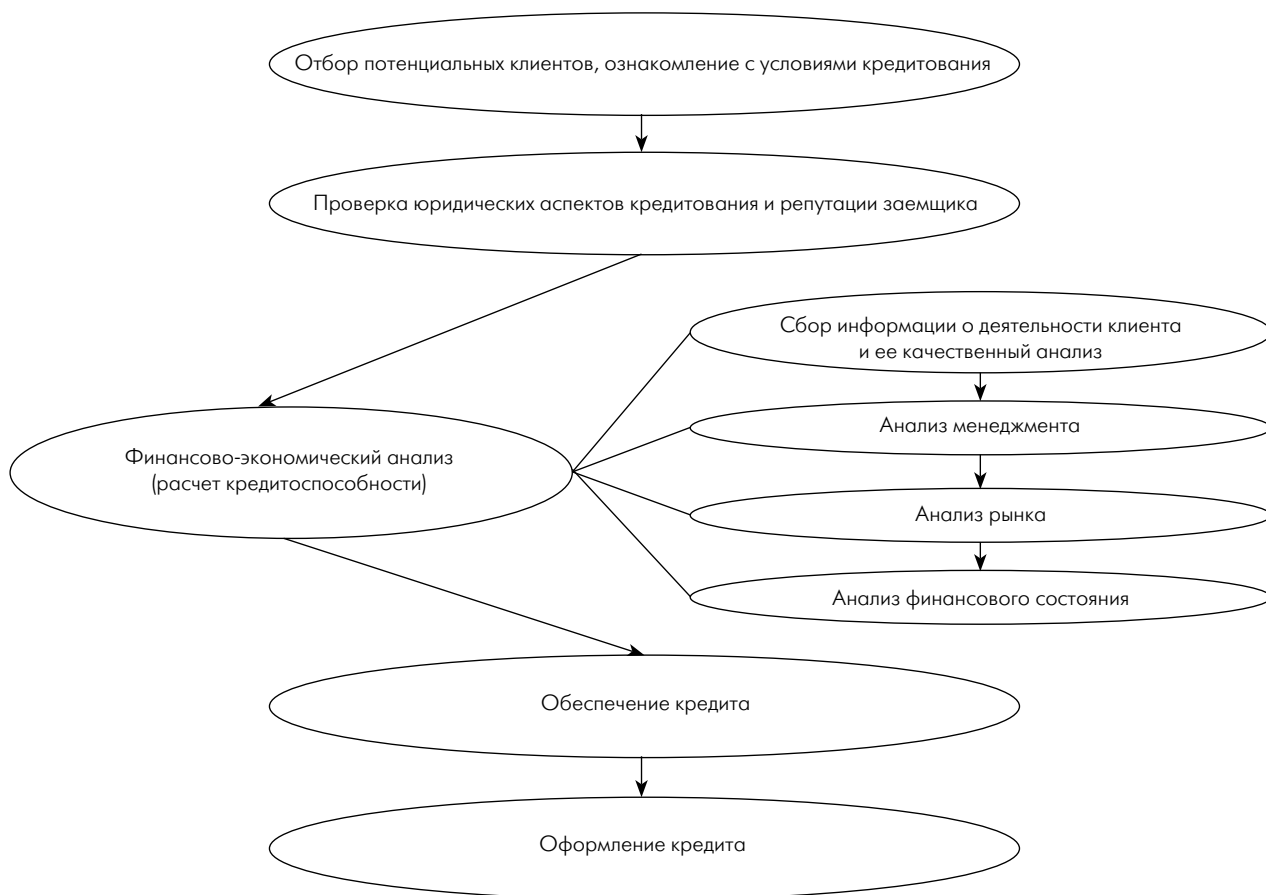


Схема кредитного цикла при кредитовании малых предпринимательских структур

Таким образом, во время визита кредитный эксперт собирает всю информацию для оценки платежеспособности потенциального заемщика, его желания погашать кредит, а также определяет вид и размер залога, который был бы адекватен для обеспечения кредита.

Во время проведения анализа финансового состояния кредитный эксперт составляет:

- баланс на день проведения ФЭА, либо на первое число текущего месяца;
- отчет прибыли и убытков за последние три месяца.

Иногда составляется прогноз движения денежных средств, что проводится в следующих случаях:

- финансирования за счет кредитных средств нового для клиента вида бизнеса;
- кредитования производственного предприятия;
- финансирования “молодого” предприятия.

Для установления финансовой устойчивости предприятия используются финансовые коэффициенты. Перечень коэффициентов выбирается банком самостоятельно из предложенного Национальным банком перечня. Однако банки, осуществляющие кредитование в соответствии с международными линиями поддержки малого бизнеса, как правило, рассчитывают и анализируют следующие коэффициенты:

- коэффициент общей ликвидности;
- коэффициент абсолютной ликвидности;
- доля собственного капитала;
- коэффициент маневренности;
- оборачиваемость оборотного капитала;
- оборачиваемость кредиторской задолженности;
- оборачиваемость дебиторской задолженности;
- коэффициент покрытия взноса свободными средствами;
- коэффициент покрытия взноса денежным оборотом;
- соотношение между суммой оборотных средств и суммой кредита;
- соотношение между суммой собственных средств и суммой кредита.

Важно учитывать тот факт, что оценка коэффициентов в значительной степени зависит от вида отрасли и других факторов. Один и тот же коэффициент может быть хорошим для одной отрасли и плохим — для другой. Следует отметить, что различия в подходе оценки финансового состояния микро- и малых кредитов учитываются

только при осуществлении кредитования в рамках программ международной помощи.

Положительная оценка по финансовому состоянию заемщика знаменует переход к следующему этапу в схеме кредитования — оценке обеспечения кредита. В качестве обеспечения микрокредитов имущество рассматривается и оценивается по разработанной методике Национального банка Украины № 338 от 23 марта 2006 г. [3]. Кроме того, в качестве залога может приниматься личное имущество как руководителей фирм-заемщиков (частных предпринимателей), так и имущество третьих лиц. Предпочтение следует отдавать залому такого имущества, как основные средства, транспортные средства, недвижимость, бытовые электроприборы, которые предпринимателю трудно будет заменить в случае обращения взыскания на предмет залога. Психологическая ценность должна играть значительную роль при выборе предлагаемого залога. Объем ликвидного залогового имущества может превышать сумму микрокредита от 1,1 до 2 раз. Коэффициент покрытия твердым (ликвидным) залогом устанавливается в зависимости от рисков, которые сопровождают каждый кредит, и от наличия у заемщика имущества, предоставляемого для банка в качестве предмета залога. Оценка залогового имущества производится исключительно силами банка без привлечения независимых оценщиков исходя из существующей рыночной (а не балансовой) стоимости на конкретный вид залога.

Процесс принятия решения по кредитованию завершается оформлением кредита. Для этого используются стандартные утвержденные бланки договоров, в зависимости от вида кредита. Параллельно с оформлением кредитного договора составляется и подписывается договор о залоге. Обязательно оформляется график погашения кредита как приложение к кредитному договору. Затем выдается кредит [4].

Проанализировав существующую схему принятия решений по кредитованию малых предприятий, а также обобщив опыт кредитования малых предпринимательских структур украинскими банками самостоятельно и в рамках международной помощи поддержки малого бизнеса, нами выделены отличия в подходах и организации кредитного цикла. Главные отличительные особенности находятся в плоскости оценки финансового состояния заемщика и в определении условий и сроков кредитования. Практика показывает, что кредитование малого бизнеса в настоящее время в значительной степени осуществляется за счет

средств международных банков и фондов. Это объясняется более приемлемыми условиями кредитования, предлагаемыми в рамках программ международной поддержки малого бизнеса в Украине.



Литература

1. Голов С. Ф. Управлінський облік. — К.: Лібра, 2006. — 704 с.

2. Друри К. Введение в управленческий и производственный учет: Пер. с англ. / Под ред. Н. Д. Эриашвили. — М.: Аудит; ЮНИТИ, 2006. — 783 с.

3. Положення НБУ "Про кредитування" (затв. постановою Правління НБУ № 246 від 28 вересня 1995 р.); "Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків" (затв. постановою НБУ № 338 від 25 березня 2006 р.).

4. Пыльнова В. П. Необходимость преобразования финансового учета в современных условиях // Сб. науч. тр. — Вып. 4. — К.: КМУГА, 2006. — С. 103–104

Низька можливість одержання банківських кредитів є однією з основних причин, що гальмують розвиток малого бізнесу в Україні. Головні відмінності в організації кредитного циклу між українськими банками й у рамках міжнародних програм полягають у принципах оцінювання фінансового стану позичальника та у визначенні умов і термінів кредитування.

Низкая возможность получения банковских кредитов является одной из основных причин, замедляющих развитие малого бизнеса в Украине. Главные отличия в организации кредитного цикла между украинскими банками и в рамках международных программ состоят в принципах оценки финансового состояния заемщика и в определении условий и сроков кредитования.

The low opportunity of reception of bank credits is one of the principal causes which are slowing down development of small business in Ukraine. The main differences in the organization of a credit cycle between the Ukrainian banks and corresponding international structures are in principles of an estimation of a financial condition of the borrower and in definition of conditions and terms of crediting.

Надійшла 21 червня 2007 р.

П. П. МЕЛЬНИК*Інститут захисту рослин УААН, м. Київ*

ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОГНОЗ І ЯКІСТЬ ЗЕРНА ОЗИМОЇ ПШЕНИЦІ В ЗОНІ СТЕПУ УКРАЇНИ

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 1(17), с. 73–78

Розкрито методичні основи отримання високоякісного продовольчого зерна при хімічному захисті озимої пшениці від клопа шкідливої черепашки в різних кліматичних умовах зони Степу України.

На сучасному етапі розвитку сільськогосподарського виробництва основним завданням землекористувачів різної форми власності є отримання високоякісної зернової продукції, особливо озимої пшениці.

У вирішенні цієї проблеми велике значення має захист рослин озимої пшениці від шкідливих організмів. Втрати врожаю зерна і погіршення його якості від них складають іноді понад 30 % [2]. Нині проблема захисту рослин загострюється ще більше, оскільки окремі елементи інтенсивних технологій виробництва озимої пшениці порушуються землекористувачами свідомо з метою економії коштів на хімічному методі захисту рослин, що здешевлює вартість продукції, але знижує її якість. Значна частина такого зерна не придатна як посівний матеріал та продовольче зерно.

Збільшення виробництва високоякісного зерна озимої пшениці потребує підвищених вимог до захисту рослин, зокрема від клопа шкідливої черепашки, який згубно впливає на якість продовольчого зерна. Введені шкідником ферменти до зерна розчиняють білок клейковини, що знижує хлібопекарські властивості борошна. Враховуючи це, харчова промисловість і світовий ринок висувають підвищені вимоги до якості зерна пшениці.

Вміст білка та якість клейковини є найважливішими показниками якості пшеничного зерна, тому в період заготівлі зерна цим показникам надається велике значення. У зерні, що заготовляється, визначають вміст сирої клейковини та її якість. У введеному з 1998 р. ДСТУ 3768-98 "Пшениця. Технічні умови" [5] наведені вимоги до якості зерна м'якої пшениці. Залежно від показників якості її поділяють на шість класів: 1

клас — якість клейковини I групи, 2 — I-II групи, 3 — I-II групи, 4 — I-II групи, 5 — I-III групи, 6 клас — якість клейковини не обмежується. Згідно з вимогами ДСТУ 3768-98, зерно 1–5 класів є продовольчим, а зерно 6-го класу використовується для технічних і харчових цілей.

Для виробництва високоякісної продукції важливе значення має своєчасний прогноз якості зерна очікуваного врожаю. Прогноз необхідний сільськогосподарським виробникам для планування вжиття заходів захисту посівів озимої пшениці від шкідників та отримання високоякісного продовольчого зерна. Важливою вимогою прогнозу є врахування шкоди від клопа шкідливої черепашки, яка при масовому пошкодженні посівів настільки велика, що агротехнічні заходи, спрямовані на одержання врожаю високоякісного продовольчого зерна можуть не досягти мети. Існує кілька способів прогнозування якості зерна озимої пшениці. Відомий спосіб прогнозування якості зерна пшениці у період вегетації. Це так званий метод листової діагностики, який характеризується попереднім встановленням закономірного зв'язку між вмістом азоту у вегетативній масі рослин в період повного колосіння та білку у зерні при збиранні врожаю. Цей метод застосовується для прогнозування якості зерна за місяць до збирання посівних площ пшениці без урахування шкоди від клопа шкідливої черепашки [8, 110–111].

Важливе місце у зниженні згубної дії клопа шкідливої черепашки на якість зерна належить агротехнічному методу, який охоплює землевпорядкування, освоєння сівозмін з правильним чергуванням культур, добір сортів зі стійкістю до

шкідника, оптимізація системи обробітку ґрунту та удобрення, регулювання водного режиму, підготовка високоякісного насіння, добір строків і способів сівби, своєчасне збирання врожаю. Проте на тлі високої агротехніки провідним заходом у боротьбі із клопом шкідливої черепашки є хімічний метод — застосування інсектицидів у період молочно-воскової стиглості зерна [1, 139–159, 207]. Але цей спосіб не передбачає визначення якості зерна і не може використовуватись для прогнозування якості зерна перед збиранням врожаю при захисті пшениці від клопа шкідливої черепашки.

Якість зерна попередньо визначають також на підставі гідротермічних умов періоду вегетації озимої пшениці. Так, температурний режим росту і розвитку рослин періоду початку весни до колосіння зумовлює вміст азоту в листях перед цвітінням, при цьому його величина прямо пропорційна вмісту білка у зрілому зерні. Відомий спосіб, що ґрунтується на температурних показниках у вказаному періоді та сумі опадів від посіву озимих до початку весни, визначає вегетаційні роки вологими або сухими, що дає можливість скласти задовільний прогноз очікуваної якості зерна у поточному році. Однак цей спосіб не враховує шкоди від клопа шкідливої черепашки і не може використовуватись для прогнозування якості зерна при хімічному захисті рослин озимої пшениці [3].

Наші дослідження проводились упродовж 1997–2002 рр. на основі бази даних Держкомстату України, Мінагрополітики України, Головної державної інспекції захисту рослин, матеріалів наукових звітів та рекомендацій ІЗР УААН, методики визначення економічної ефективності пестицидів у сільському господарстві.

Основне завдання досліджень — розробити прогноз отримання високоякісного зерна з урахуванням хімічного захисту посівів озимої пшениці від клопа шкідливої черепашки в поточному році зони Степу України; використати для прогнозування гідротермічні показники (середньобаторічні статистичні та прогностичні поточного року) періоду молочно-воскової стиглості, середньобаторічні показники пошкодженості зерна, кількості та якості клейковини, питомої ваги зерна третього класу і продовольчого зерна, а також площ, оброблених інсектицидами (з урахуванням економічних порогів шкодочинності), як прогностичних показників якості зерна залежно від гідротермічних умов періоду молочно-воскової стиглості зерна поточного року.

Використання прогнозу в зоні Степу України дає змогу розробити і вжити в оптимальні строки заходи захисту посівів озимої пшениці, отримати своєчасно до збирання врожаю прогноз очікуваного обсягу продовольчого зерна (у тому числі зерна 3-го класу), планувати заготівлю продовольчого зерна в державні засіки, отримати додаткові надходження коштів за реалізацію високоякісного продовольчого зерна землекористувачами різної форми власності.

У дослідженнях вперше використовуються попередньо встановлені показники:

1. Площа збирання, тис. га.
2. Питома вага площ, оброблених хімічними засобами захисту рослин, %.
3. Урожайність зерна, ц/га.
4. Пошкодженість зерна клопом шкідливої черепашки, %.
5. Кількість клейковини, %.
6. Якість клейковини (I–II групи), %.
7. Кількість зерна 3-го класу, %.
8. Кількість продовольчого зерна, %.
9. Кількість опадів періоду червень-липень, мм.
10. Кількість опадів (багаторічний стандарт цього періоду), мм.
11. Температура періоду червень-липень, °С.
12. Температура періоду червень-липень (багаторічний стандарт цього періоду), °С.

Рівень питомої ваги площ, оброблених (з урахуванням економічних порогів чисельності шкідника) інсектицидами залежно від опадів і температури періоду молочно-воскової стиглості зерна, є прогностичним показником зростання питомої ваги продовольчого зерна при збиранні врожаю поточного року. Використання сукупності запропонованих показників дає змогу вирішити поставлене завдання — розробити прогноз якості зерна очікуваного у поточному році врожаю в зоні Степу України при захисті його від клопа шкідливої черепашки.

Великий вплив на якість зерна справляють метеорологічні фактори, особливо опади, температура повітря і ґрунту в період повного колосіння рослин озимої пшениці — воскової стиглості зерна. Відповідно найбільший вміст білка спостерігається в період молочно-воскової стиглості [6, 29]. Але однакових за роками метеорологічних умов не буває, тому використовують середньобаторічні показники опадів і температури періоду молочно-воскової стиглості зерна. Крім того, цей період є найсприятливішим періодом застосування інсектицидів для вирішення завдання збереження якості врожаю.

Використання прогностичних показників поточного року за кількістю опадів у період молочно-воскової стиглості зерна дає змогу визначити сприятливий (сухий) або несприятливий (вологий) рік. Загальновідомо, що якість зерна значно вища у роки з ненадмірно високою температурою і деякою нестачею опадів, ніж у роки з перевищеною нормою опадів і пониженою температурою [7, 23]. У зв'язку з цим період, що аналізується (1997–2002 рр.), за показниками температури і опадів, молочно-воскової стиглості зерна (червень–липень) було поділено на сприятливі (сухі) (1998, 1999, 2002 р.) та несприятливі (вологі – 1997, 2000, 2001 р.) роки. Показники сприятливих і несприятливих років наведено у табл. 1, 2.

Виокремлені роки (1998, 1999 та 2002 р.) характеризуються сухим періодом за кількістю опадів – 42,3–52,9 мм (нижча від стандартної багаторічної – 56,2 мм) та температурою – 22,8–23,7 °С (вища від стандартної багаторічної – 20,5 °С) та вважаються сприятливими для формування високоякісного зерна. Так, у 1998–1999 рр. після вжиття хімічних заходів захисту посівів озимої пшениці від клопа шкідливої черепашки пошкодженість зерна складала 2,5–4,0 %, відповідно кількість клейковини – 20,1–23,5 %, питома вага зерна 3-го класу – 26,7–63,5 %, продовольчого зерна – 51,4–80,1 % (див. табл. 1).

Кількісна зміна останнього показника відбулася завдяки збільшенню обсягів оброблених площ хімічними засобами захисту від клопа шкідливої черепашки з 15,6 до 39,9 %. Виняток складає 2002 р., коли значне збільшення площ, оброблених проти клопа шкідливої черепашки, до 46,6 % призвело не до збільшення, а до зменшення питомої ваги продовольчого зерна з 80,1 до 41,6 %. Пояснюється це, на нашу думку, високим урожаєм зерна у 2002 р. (28,9 ц/га), який на 4,4–6,3 ц/га був вищим, ніж у попередні роки (1998–1999 рр.). Стосовно цього відома негативна кореляція між високою врожайністю та вмістом білка у зерні, коли інтенсивне зростання вегетативної маси викликає “ростове розрідження” азотних речовин у цій масі та знижує вміст білка у зерні [4, 122]. Значно погіршилась якість зерна: кількість клейковини складала до 17,2 %, а зерна 3-го класу – 18 %.

У зв'язку з цим показники 2002 р., як неоптимального щодо груп сприятливих років для отримання високоякісного зерна, не рекомендується використовувати у прогнозуванні якості зерна при хімічному захисті посівів озимої пшениці від клопа шкідливої черепашки. Тому в прогнозуванні здебільшого користуються показниками типових 1998 і 1999 р. як оптимальних для сухих (сприятливих) років.

Таблиця 1

Вплив хімічних засобів захисту від клопа шкідливої черепашки на якість зерна озимої пшениці у сприятливі роки зони Степу України

№ пор.	Показник	Роки			Середнє за ціми роками
		1998	1999	2002	
1	Площа збирання, тис. га	288,0	301,0	348,0	312,3
2	Питома вага площ, оброблених хімічними засобами захисту рослин, %	39,9	15,6	46,6	34,0
3	Урожайність зерна, ц /га	24,5	22,6	28,9	25,3
4	Пошкодженість зерна клопом шкідливої черепашки, %	2,5	4,0	3,9	3,5
5	Кількість клейковини, %	23,5	20,1	17,2	20,3
6	Якість клейковини (I–II групи), %	84,9	45,2	44,0	58,0
7	Кількість зерна 3-го класу, %	63,5	26,7	18,0	36,1
8	Кількість продовольчого зерна, %	80,1	51,4	41,6	57,7
9	Кількість опадів періоду червень–липень, мм	51,9	42,3	52,9	49,0
10	Кількість опадів (багаторічний стандарт цього періоду), мм	56,2	56,2	56,2	56,2
11	Температура періоду червень–липень, °С	22,9	23,7	22,8	23,1
12	Температури періоду червень–липень (багаторічний стандарт цього періоду), °С	20,5	20,5	20,5	20,5

Таблиця 2

Вплив хімічних засобів захисту від клопа шкідливої черепашки на якість зерна озимої пшениці у несприятливі роки зони Степу України

№ пор.	Показник	Роки			Середнє за цими роками
		1997	2000	2001	
1	Площа збирання, тис. га	351,0	236,0	373,0	320,0
2	Питома вага площ, оброблених хімічними засобами захисту рослин, %	68,2	32,0	47,8	49,3
3	Урожайність зерна, ц /га	28,1	16,8	34,1	26,3
4	Пошкодженість зерна клопом шкідливої черепашки, %	7,9	10,0	4,6	7,5
5	Кількість клейковини, %	19,9	16,5	16,6	17,7
6	Якість клейковини (I–II групи), %	36,1	34,3	49,8	40,1
7	Кількість зерна 3-го класу, %	19,5	17,2	15,7	17,5
8	Кількість продовольчого зерна, %	30,4	40,7	48,6	39,9
9	Кількість опадів періоду червень-липень, мм	96,6	55,0	58,9	70,2
10	Кількість опадів (багаторічний стандарт цього періоду), мм	56,2	56,2	56,2	56,2
11	Температура періоду червень-липень, °С	20,5	20,6	21,8	21,0
12	Температура періоду червень-липень (багаторічний стандарт цього періоду), °С	20,5	20,5	20,5	20,5

Виокремлені роки (1997, 2000 і 2001 р.) характеризуються середньою температурою 21,0 °С, майже на рівні багаторічного стандарту – 20,5 °С, але з підвищеною кількістю опадів – 70,2 мм, що вище багаторічного стандарту – 56,2 мм, вважаються несприятливими (вологими) для формування високоякісного зерна порівняно із сприятливими (сухими) – 1998, 1999, 2002 р. Так, у 2000–2001 рр. після вжиття заходів захисту від клопа шкідливої черепашки показники якості зерна були значно нижчими: пошкодженість зерна – 4,6–10,0 % проти 2,5–4,0 %, кількість клейковини – відповідно 16,5–16,6 % і 20,1–23,5 %, кількість зерна 3-го класу – 15,7–17,2 % і 26,7–63,5 %. Невисокою була питома вага продовольчого зерна: 40,7–48,6 % проти 51,4–80,1 %. Вона збільшувалась з 40,7 до 48,6 % при збільшенні обсягу площ, оброблених інсектицидами від клопа шкідливої черепашки з 32,0 до 47,8%. Виняток тут становить 1997 р., коли значне збільшення площ, оброблених проти клопа шкідливої черепашки, до 68,2 % призвело не до збільшення, а до зменшення питомої ваги продовольчого зерна до 30,4 %. Пояснюється це досить несприятливими метеорологічними умовами літа 1997 р., яке було вологим (96,6 мм опадів проти 56,2 мм за багаторічним стандартом). Відомо, що з метеорологічних факторів найбільший негативний вплив на якість зерна справляють опади у період від повного колосіння до воскової стиглості [6].

Значні опади збільшили тривалість періоду шкодочинної дії клопа шкідливої черепашки, що призвело до зниження питомої ваги продовольчого зерна з 48,6 до 30,4 %, незважаючи на збільшення площ, оброблених проти клопа шкідливої черепашки, до 68,2 %. З цієї причини показники 1997 р. як неоптимального щодо групи несприятливих років для формування високої якості зерна не можуть бути рекомендовані для прогнозування отримання високоякісного зерна озимої пшениці при захисті посівів від клопа шкідливої черепашки. Тому для прогнозування рекомендуємо користуватися показниками 2000 та 2002 р. як типових для несприятливих років.

Для практичного прогнозування якості зерна у поточному році при хімічному захисті озимої пшениці від клопа шкідливої черепашки виконують такі послідовні дії:

- встановлюють прогнозні показники температури та опадів періоду червень-липень поточного року;
- за прогнозними показниками температури та опадів періоду червень-липень поточного року визначають належність поточного року до сухого (сприятливого) чи вологого (несприятливого);
- у визначений сприятливий (сухий) рік, згідно з табл. 1, прогнозується виробництво високоякісного продовольчого зерна (понад 51 %) при хімічному захисті посівних

площ озимої пшениці від клопа шкідливої черепашки (більше 15 %);

- у поточний несприятливий (вологий) рік, згідно з табл. 2, прогнозується виробництво високоякісного продовольчого зерна (понад 40,7 %) при хімічному захисті посівних площ озимої пшениці від клопа шкідливої черепашки (більше 32 %).

Таким чином, використання цього способу дає змогу у поточному році попередньо (до збирання) спрогнозувати отримання обсягу продовольчого зерна (у тому числі зерна 3-го класу), розробити і вжити в оптимальні строки заходи захисту посівів, заготівлі продовольчого зерна та отримати додаткові надходження коштів за реалізацію продовольчого зерна 3-го класу.

Нами встановлено кількісну залежність якості врожаю продовольчого зерна від обробки посівних площ озимої пшениці засобами захисту рослин і агрокліматичних факторів (температури і опадів), що складають основу методу прогнозу отримання високоякісного продовольчого зерна. Економічна ефективність від захисту рослин озимої пшениці визначається за формулою

$$E = [(Y_o \Pi_o) - (Y_n \Pi_n)]S,$$

де E — економія коштів, грн/га; Y_o — урожайність зерна озимої пшениці з обробленої площі хімічними засобами захисту рослин, ц/га; Y_n — урожайність зерна озимої пшениці на необроблених площах, ц/га; Π_o — вартість продовольчого зерна, грн/ц; Π_n — вартість фуражного зерна, грн/ц; S — посівна площа, га.

Розрахунок економічної ефективності одержання продовольчого зерна у сприятливі роки:

$$E = [(25,3 \text{ ц/га} \cdot 21,57 \text{ грн/ц}) - (25,3 \text{ ц/га} \times 14,38 \text{ грн/ц})] \cdot 1 \text{ га} = 181,91 \text{ грн/га}.$$

Вартість застосування хімічних засобів захисту у боротьбі з клопом шкідливої черепашки — 38,4 грн/га.

Економічна ефективність доцільності застосування хімічних засобів захисту рослин озимої пшениці у сприятливі роки складає

$$\Pi = 181,91 \text{ грн/га} - 38,4 \text{ грн/га} = 143,51 \text{ грн/га},$$

де Π — умовно чистий прибуток, грн/га.

Розрахунок економічної ефективності одержання продовольчого зерна у несприятливі роки:

$$E = [(26,3 \text{ ц/га} \cdot 32,88 \text{ грн/ц}) - (26,3 \text{ ц/га} \times 21,87 \text{ грн/ц})] \cdot 1 \text{ га} = 289,56 \text{ грн/га}.$$

Вартість застосування хімічних засобів захисту у боротьбі з клопом шкідливої черепашки становить 38,4 грн/га.

Економічна ефективність доцільності застосування хімічних засобів захисту рослин озимої пшениці у несприятливі роки складає

$$\Pi = 289,56 \text{ грн/га} - 38,4 \text{ грн/га} = 251,16 \text{ грн/га}.$$

Таким чином, результати проведених досліджень засвідчують ефективність способу прогнозування отримання високоякісного продовольчого зерна при хімічному захисті посівів озимої пшениці від клопа шкідливої черепашки в зоні Степу України, що є актуальним для науковців і землекористувачів різних економічних категорій*.



Література

1. Арешніков Б. А., Гончаренко М. П., Костюковський М. П. та ін. Захист зернових культур від шкідників, хвороб і бур'янів при інтенсивних технологіях. — К.: Урожай, 1992.
2. Арешніков Б. А., Гончаренко М. П., Костюковський М. Г., Лисенко С. В. Система захисту озимої пшениці від шкідників і хвороб при мінімальному використанні пестицидів // Захист рослин. — 1993. — № 40. — С. 3.
3. Мединец В. Прогнозирование и пути повышения качества зерна озимой пшеницы // Зерновые и масличные культуры. — 1968. — № 5. — С. 10–11.
4. Павлов А. Н. Накопление белка в зерне пшеницы и кукурузы. — М.: Наука, 1967.
5. Пшениця. Технічні умови. — ДСТУ 3768-98. — К.: Держстандарт України, 1998.
6. Самолевський І. Я. Пшениці Української РСР та їх якість. — К.: Урожай, 1965.
7. Созинов А., Обод И. Сила пшеницы. — Одесса: Маяк, 1970.
8. Стрельникова М. М. Повышение качества зерна пшеницы. — К.: Урожай, 1971.

* За експертизою Укрпатенту, результати проведених досліджень запатентовані.

Якість продовольчого зерна — один із важливих показників властивостей борошна, що використовується у харчовій промисловості. Тому світовий ринок і харчова промисловість висувають підвищені вимоги до отримання високоякісного зерна пшениці в аграрному виробництві. У вирішенні цієї проблеми запропоновано спосіб прогнозування отримання високоякісного продовольчого зерна при хімічному захисті пшениці від клопа шкідливої черепашки в зоні Степу України.

Качество продовольственного зерна — один из важных показателей свойства муки, которая используется в пищевой промышленности. Поэтому мировой рынок и пищевая промышленность выдвигают повышенные требования к получению высококачественного зерна в аграрном производстве. Для разрешения этой проблемы предлагается способ прогнозирования получения высококачественного продовольственного зерна при химической защите пшеницы от клопа вредоносной черепашки в зоне Степи Украины.

Marketable grain quality is one of the most important properties of a meal that is used in food industry. That is why the world market and food industry put the increased demands to obtain a high-quality grain in agricultural production. To solve this problem the way of forecast for obtaining of high-quality marketable grain with the help of chemical protection of wheat from the sun bug in the Steppe of Ukraine is proposed.

Надійшла 5 липня 2007 р.

ЕВОЛЮЦІЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ЗДОРОВ'Я

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 1(17), с. 79–85

Описано основні етапи розвитку української медицини та їх взаємозв'язок із процесами еволюції держави й державного будівництва.

Розвиток медицини як науки і як галузі народного господарства, зміни засад і принципів організації медичного обслуговування населення, економічні взаємовідносини у сфері охорони здоров'я нерозривно пов'язані із перебігом процесів державотворення. Повноцінна історія управління та організаційних структур, розвитку моделей охорони здоров'я та їх господарської діяльності ще не написана. У працях з історії медицини, які виходили у світ упродовж багатьох років і серед яких є багато першокласних досліджень, питанням розвитку організації управління та діяльності охорони здоров'я як галузі господарства приділялося дуже мало уваги, хоча висвітлення в них розвитку історії медичної науки та професіональних аспектів і досягнень у діяльності лікарів подавалося на тлі конкретних історичних періодів [6].

Точки зору щодо взаємозв'язку розвитку науки і практики управління охороною здоров'я із конкретним етапом еволюції держави й її будівництва додержуються вітчизняні вчені та фахівці з організації та управління охороною здоров'я В. Г. Бідний, Ю. В. Вороненко, О. М. Голяченко, Є. М. Захарченко, Б. П. Криштопа, В. Ф. Москаленко, Л. А. Пиріг, Я. Ф. Радиш та ін. [1; 3; 5; 8].

Я. Ф. Радиш наголошує на необхідності перегляду найважливіших аспектів досвіду формування державницького підходу до управління сферою охорони здоров'я українських лікарів у минулому. Історична спадщина наших лікарів може бути корисною і в пошуку механізмів підвищення рівня сучасного стану галузі, стати важливим джерелом для побудови нової моделі системи державного управління охороною здоров'я [9].

Як відзначає В. З. Кучеренко, формування ранніх моделей вітчизняної охорони здоров'я, що відповідали певним історичним реаліям розвитку суспільства, проходило не у цивілізаційному вакуумі, а в умовах взаємозв'язку із географічно та ідеологічно близькими країнами та народами. З цих суміжних територій до наших предків надходили знання про професійні навички, а також і практичний досвід щодо організаційних та економічних засад надання медичної допомоги і послуг. Уявляється, що основною організаційною формою медичного обслуговування тих часів була приватна платна медична практика. Саме від Візантійської імперії, що була у ті часи однією з наймогутніших держав світу та мала неабиякий досвід в організації лікарень міського та монастирського типу, перші відповідні організаційні та практичні засади щодо медичної справи перейшли до тодішніх княжих держав IX–X ст., а потім ці тенденції посилювалися у зв'язку із християнізацією Русі в XI ст. За часів Київської Русі приватна медична практика була захищена законом, передбачався і захист прав пацієнта шляхом стягнення з лікаря штрафів тих чи інших розмірів. У XII ст. у становленні системи охорони здоров'я досить виразними стали регіональні особливості, пов'язані із посиленням тенденцій децентралізації влади та посиленням феодалної роздробленості. На той час продовжували існувати платна приватна медична практика і переважно безплатна монастирська медицина [12].

Монгольська навала XIII ст. справила великий негативний вплив на розвиток держави в цілому, спричинила колосальні людські та матеріальні втрати і зумовила значне відставання вітчизняної

охорони здоров'я від загальноєвропейських надбань.

Зазначимо, що саме за часів Галицько-Волинської держави (XIII–XIV ст.) спостерігається розвиток місцевого самоврядування, впровадження у містах Магдебурзького права, введення пільг для цехів і ремісників. Лікарі та аптекарі, які займалися платною приватною практикою, виготовленням і реалізацією ліків, входили до відповідних цехових об'єднань, що мали певну вагу при взаємодії із владними органами. Цей період становлення вітчизняної охорони здоров'я на професійно-корпоративних засадах відзначається обміном та використанням досвіду впровадження сучасних медичних технологій діагностування та лікування хворих, який надходив з Європи та Азії [9].

У XIV ст. з Азії на Європу одна за одною накатувалися спустошувальні хвилі епідемій інфекційних захворювань. Необхідність у зв'язку з цим забезпечення та вжиття владою відповідних заходів щодо профілактики та запобігання епідемічних хвороб стала одним з чинників залучення до процесів державного управління окремих лікарів, зростання їхнього суспільного впливу, вироблення владою з урахуванням рекомендацій лікарів конкретних управлінських рішень. Як приклади можна навести будівництво в деяких містах дерев'яних і кам'яних мостових, водопроводів та систем водовідведення, розвиток пралень, створення митно-санітарної та карантинної служб [12].

Я. Ф. Радиш відзначає серед вітчизняних дипломованих лікарів XV–XVI ст., які поряд з медичною практикою успішно займалися і державними справами, першого українського доктора філософії і доктора медицини Юрія (Георгія) Дрогоби́ча-Котермака (1450–1494), відомого діяча православної церкви і просвіти тих часів, засновника Києво-Могилянської академії митрополита Петра Моги́лу (1596–1647), Єпіфанія Славенецького (?–1675) [9].

Подальший аналіз еволюції управління охороною здоров'я свідчить, що центральним органом виконавчої влади, який сформувався наприкінці XVI ст. для управління справами охорони здоров'я і діяв до XVIII ст., був Аптекарський приказ. Він контролював діяльність усіх осіб, які працювали у медичній сфері, сприяв створенню мережі аптек і перших державних безплатних лікарень, забезпечував ліками представників влади, займався платним медикаментозним забезпеченням населення. Фінансування органу управлін-

ня охороною здоров'я та підпорядкованих йому державних медичних закладів здійснювалося за рахунок безпосередніх натуральних надходжень матеріальних цінностей та коштів від інших приказів (органів виконавчої влади) [12].

Більш суттєві кроки у становленні управління медичною справою в Україні припадають уже на XVIII ст. Його початок ознаменувався подальшим посиленням централізації та створенням нового апарату державного управління охороною здоров'я із формуванням бюрократичної системи. Центральним державним органом управління медичною справою (суб'єктом управління), який прийшов на зміну Аптекарському приказу, стала Медична канцелярія (1707 р.), згодом перетворена у Медичну колегію (1721 р.). Об'єкти управління — лікарі, аптеки, лікарні, госпіталі та госпітальні школи (навчальні заклади), що утримувалися за державні кошти, безпосередньо підпорядковувалися Медичній колегії. Починала розвиватися мережа державних медичних закладів, зміцнювалися переважно державні організаційні та економічні механізми діяльності охорони здоров'я. Фінансування витрат на утримання органу управління та закладів здійснювалося з державної казни. До середини XVIII ст. управління медичною справою в Росії являло собою централізоване керівництво державними медичними закладами, чисельність яких ще не була значною. Звертає увагу видання у травні 1737 р. Указу Медичної колегії щодо надання державними лікарями безплатної медичної допомоги бідним. Водночас в ті часи почався швидкий розвиток платної приватної медицини. Цей сектор охопив переважно великі міста та забезпечував медичну допомогу серед заможної частини населення [5; 11].

Нову форму управління — адміністративно-територіальну — започаткував розподіл Російської держави на губернії (1755 р.). Лише у містах, у тому числі в Україні, були засновані перші місцеві державні органи управління медичною справою — Прикази громадської опіки. Цим органам підпорядковувалися аптеки, міські безплатні лікарні для цивільних, а також богадільні, притулки для сиріт і психічно хворих, тобто заклади для надання медичної допомоги верствам населення з обмеженими можливостями.

Це нововведення свідчить про прихід влади до розуміння щодо необхідності створення спеціальних органів управління охороною здоров'я на місцях. Воно стало початком децентралізації державного управління цією сферою.

Проте вже через десять років загальне управління приказною медициною перейшло до повноважень обер-поліцмейстерів, що позбавило медичних працівників будь-яких адміністративних прав. З того часу нагляд поліції за медичною справою тією чи іншою мірою зберігався аж до 1917 р. Кінець XVIII ст. ознаменувався подальшим прогресом децентралізації управління медичною справою — створенням на місцях губернських лікарських управ (1797 р.) як регіональних державних органів управління, яким Медична колегія як орган центральної державної влади делегувала функції безпосереднього оперативного управління медичною частиною (цивільною і військовою) в межах губернії, тобто територіальний підхід до управління був посилений [5; 11].

Дослідження цих перетворень переконливо свідчить про значення децентралізації в державному управлінні охороною здоров'я, до якого дійшли владні органи у той час.

Як зазначає Б. П. Криштопа, таке реформування поклало початок новому в Росії та в Україні адміністративно-відомчому принципу управління охороною здоров'я, заклало підвалини становлення системи управління медичною справою на регіональному рівні. Однак у Волинській, Київській і Подільській губерніях поряд із лікарськими управами до 1911 р. існували і згадані вище Прикази громадської опіки, що призводило до двовладдя в державному управлінні охороною здоров'я на регіональному рівні і свідчило про відсутність єдиної його системи. Реформа управління медичною справою кінця XVIII ст. призвела і до реорганізації самої Медичної колегії, яка у своєму безпосередньому підпорядкуванні залишила лише заклади загальноросійського державного значення: госпітальні школи, провідні госпіталі, стаціонарні аптеки. Початок XIX ст. ознаменувався проведенням у Росії державної реформи центральних органів управління: скасуванням колегій і введенням у 1802 р. нової, на європейський зразок, форми державного галузевого управління — міністерств. Однак, ліквідувавши у кінці 1804 р. Медичну колегію, влада не створила відповідного міністерства, а управління медичною справою було передано одному з підрозділів Міністерства внутрішніх справ — Експедиції державної медичної управи, що призвело до зниження його рівня управління порівняно з колишньою самостійною колегією [7].

Як зазначає Я. Ф. Радиш, подальші реформи державного управління охороною здоров'я супроводжувались розподілом системи на цивільну та

військову (1805 р.), частковою децентралізацією на рівні регіону — підпорядкуванням лікарських управ безпосередньо губернаторам (1812 р.), деякою централізацією — реорганізацією Експедиції державної медичної управи у вищий орган управління — Медичний департамент Міністерства внутрішніх справ (1829 р.), який проіснував майже століття, до 1917 р. Результатом проведених реорганізацій стало поступове набуття лікарськими управами поліцейсько-бюрократичного характеру [9].

Одним із наслідків земської реформи другої половини XIX ст. в Росії та Україні стало передавання влади на місцях новим органам самоврядування — губернським і повітовим земствам, тобто надання певної автономії в управлінні при збереженні необмеженої влади правлячої верхівки. Земство заклало в Україні основи якісно нової організації медичної допомоги — земської медицини, яка являла собою систему медико-санітарного обслуговування сільського населення на основі самоврядування. Земська медицина потребувала у той час формування нових органів управління охороною здоров'я, які б відповідали її новим завданням. Їх функціональне визначення і структура будувались відповідно до “Положення про губернські і повітові земські заклади” (1864 р.), у результаті чого медичні заклади опинилися у подвійному підпорядкуванні: за напрямком діяльності — місцевим (губернським і повітовим) земським зібранням як вищим органам влади, а в адміністративно-господарчому відношенні — земським управам як виконавчим органам.

Суттєву роль в управлінні земською медициною, особливо на початковій його стадії, відігравали повітові та губернські санітарні (медичні) ради, а також з'їзди лікарів як колективні дорадчі органи. На діяльність земської медицини справляли вплив губернські санітарно-статистичні бюро та губернські і повітові з'їзди лікарів. Завершеною такою систему управління все ж таки визнати не можна, оскільки земства як органи місцевого самоврядування існували лише на рівні губерній та повітів при відсутності у волостях, а найголовніше — вони не мали представництва на державному рівні. Оскільки влада не делегувала земствам свободи і самостійності, їх управлінські рішення потребували додаткового затвердження губернатором або міністром внутрішніх справ і могли бути легко скасованими [5; 7; 11].

Проте в умовах земства вперше з'явилися усі необхідні із сучасної точки зору елементи системи управління: суб'єкт управління (губернські

і повітові земські зібрання, губернські і повітові земські управи) та об'єкт управління (мережа лікувальних, санітарних та інших земських закладів). Земська реформа сприяла також формуванню системи міського самоуправління. Згідно з "Городским положением" (1870 р.), були створені міські Думи — виборні органи громадського управління та міські управи — виконавчі органи, що отримували на зразок земств порівняно широку самостійність у вирішенні місцевих питань, у тому числі питань охорони здоров'я населення. З такою системою управління охороною здоров'я Східна Україна прийшла до жовтневого перевороту в Росії 1917 року.

Медицина справа в Західній Україні століттями підпорядковувалась законам Речі Посполитої та Австро-Угорської імперії. Розвиток управління охороною здоров'я в Галичині послідовно пройшов шлях від управної форми (1772 р.) і керівництва Львівською медичною школою ("Колегіум медикум", 1773 р.), з подальшим посиленням централізації через запровадження у Львові в різні роки австро-угорським урядом Санітарної (медичної) комісії (1773 р.), Медичної колегії (1776 р.), Медичної комісії (1784 р.), і до централізованого управління цією сферою відповідним департаментом Міністерства внутрішніх справ Австро-Угорської імперії (1870 р.) та створення Крайової ради здоров'я. На Буковині перший орган управління медичною справою з'явився на 100 років пізніше, ніж у Галичині. Таким органом стала створена у 1871 р. в Чернівцях Буковинська крайова санітарна рада, яка існувала до 1919 р. [5; 7; 11].

Таким чином, наведені дані свідчать про значні розбіжності в державному управлінні охороною здоров'я у Східній та Західній Україні як за часом його встановлення, так і за організаційними формами органів управління, що здебільше зумовлено особливостями устрою панівних на цих територіях держав.

Вважаємо за доцільне також звернутися до досвіду організації управління охороною здоров'я в Україні у період 1917–1919 рр.

Як свідчать літературні джерела, формування органів державного управління охороною здоров'я у цей період мало свої особливості, зумовлені передусім військово-політичною ситуацією. Україна перетворилася на арену громадянської війни та іноземної інтервенції. Влада неодноразово переходила від однієї суспільно-політичної сили до іншої, що не сприяло розвитку національної державної системи охорони здоров'я. За

часів існування Української Народної Республіки (листопад 1917 р. — квітень 1918 р.) управління охороною здоров'я здійснював окремий Медичний департамент у складі Міністерства внутрішніх справ, оскільки така організація дісталася на деякий час Україні у спадок від колишньої Російської імперії. В Українській гетьманській державі (квітень 1918 р. — грудень 1918 р.) було вже створене окреме Міністерство охорони здоров'я та соціальної опіки як орган центральної виконавчої влади для управління галуззю. До його складу входили департаменти (медичний, санітарний, загальний) та відділення (освіти, інформаційно-видавниче, судової експертизи, санітарно-технічне, демобілізаційне). На місцях уряд гетьмана П. Скоропадського пішов шляхом відновлення діяльності міських управ із галузевими відділами, губернських та повітових земських управ. Під час Української Народної Республіки (II) (грудень 1918 р. — 1920 р.) зазначена централізована організаційна структура державного управління охороною здоров'я була здебільше збережена. Впродовж 1919 р. міністр охорони здоров'я та соціальної опіки водночас обіймав посаду заступника Голови Ради Народних Міністрів, що сприяло вирішенню питань взаємодії та координації діяльності з іншими міністерствами та органами управління у складних умовах напруженої внутрішньої ситуації в державі, величезної міграції та соціальних проблем населення, різкого зростання інфекційної захворюваності, дефіциту лікарських засобів. Після утворення у листопаді 1918 р. Західно-Української Народної Республіки серед членів її уряду — Державного Секретаріату — був і державний секретар здоров'я [1; 3; 5; 8; 9].

Як видно з аналізу розглядуваної теми, кожен з урядів України періоду української державності початку XX ст. намагався по-своєму розв'язувати проблеми управління охороною здоров'я, але в умовах короткочасного їх перебування при владі, значних руйнувань медико-санітарної мережі та епідемій вони обмежувались переважно черговими змінами назв централізованого органу управління, а також незначними реформами, які в умовах громадянської війни не могли досягти мети.

Формування централізованого органу управління охороною здоров'я в Україні радянського періоду започатковане створенням при Тимчасовому робітничо-селянському уряді України відділу охорони здоров'я (січень 1919 р.), реорганізованому в лютому того ж року за прикладом Російської Федерації у Народний комісаріат охорони здоров'я, який своїм розпорядженням тоді ж

скасував старі форми лікарського управління. У березні 1919 р. Рада Народних комісарів України своєю постановою організувала місцеві відділи охорони здоров'я на рівні губерній та повітів, що створило організаційні засади системи державного управління охороною здоров'я на центральному та територіальному рівнях. При цьому без місцевого органу управління залишався район, що свідчило про відсутність на той час цілісної системи управління охороною здоров'я, зокрема, у сільській місцевості [1; 3; 5; 7; 8].

Проведення у 1922–1925 рр. в Україні адміністративно-територіальної реформи позначилось для системи управління охороною здоров'я двома важливими заходами: визнанням у 1923 р. району як адміністративно-територіальної одиниці, що стало переламним моментом у цільовому формуванні системи управління сільською охороною здоров'я на цьому рівні, введенням при райвиконкомках посади уповноваженого губернського відділу охорони здоров'я; прийняттям у 1925 р. нового урядового “Положення про місцеві органи Народного комісаріату охорони здоров'я”, згідно з яким замість губернських і повітових відділів встановлювались окружні, міські та районні інспектури охорони здоров'я, яким передавались низові адміністративно-господарські функції. Район на чолі із райздоровінспектором уперше ставав самостійною ланкою управління сільською охороною здоров'я, що було достатньо прогресивним підходом і реалізовувало принципи децентралізації та регіоналізації в управлінні цією сферою.

Друга половина 20-х років (особливо наприкінці) ознаменувались новими підходами уряду колишнього СРСР до ведення народного господарства та управління ним — переходом на п'ятирічні плани розвитку, виконання яких досягалось виключно вольовим, директивним методом управління. Цим було закладено засади адміністративно-командної системи управління, які повністю ліквідували паростки управління державою з наукових позицій, що мали місце у середині 20-х років [1; 3; 5; 8].

Уже наступні адміністративно-територіальні реформи в Україні призвели до скасування у 1930 р. округів та її розподілу на області з реорганізацією окружних відділів охорони здоров'я в обласні. Райздоровінспектури реорганізовані у райздороввідділи (1933 р.). Перші післявоєнні роки для управління системою охорони здоров'я України позначились реорганізацією Народного комісаріату охорони здоров'я у Міністерство охорони здоров'я (1946 р.) при збереженні на

місцях довоєнної структури органів управління. На початку другої половини ХХ ст. була суттєво реорганізована система державного управління сільською медициною: у 1957 р. райздороввідділи були ліквідовані, а їх функції керівництва системою охорони здоров'я на рівні району в області передані головному лікарю центральної районної лікарні. За своїми функціями центральні районні лікарні перетворювались не тільки в осередки спеціалізованої медичної допомоги мешканцям цієї території, що було позитивним чинником в забезпеченні населення району спеціалізованими видами допомоги, а й ставали своєрідними центрами стратегічного і оперативного управління всіма лікувально-профілактичними закладами району [4].

Зазначений перерозподіл функцій на рівні районів області від органу місцевої виконавчої влади, яким був на той час райздороввідділ, до медичного закладу (центральної районної лікарні) вважався тоді прогресивним і перспективним. Як відзначають В. Г. Бідний, Ю. В. Вороненко, Б. П. Криштопа, В. Ф. Москаленко, загальнодержавна система управління охороною здоров'я (міністерство, обласне управління, центральна районна лікарня, медичний заклад) залишалась адміністративно-командною. Це та система управління з її модифікаціями останніх років періоду “застою” в колишньому СРСР, яка дісталася незалежній Україні й стала однією з причин кризи в охороні здоров'я, яку потрібно сьогодні не тільки реформувати, а й створити замість неї якісно нову відповідно до вимог ринку і досягнень світового менеджменту [1; 3; 5; 8].

У той час у містах, у тому числі у великих, органом державного управління залишався міський відділ охорони здоров'я, який підпорядковувався як виконавчому комітету міської ради народних депутатів, так і обласному відділу (а з 1992 р. — управлінню) охорони здоров'я. Це певною мірою призводило до виникнення складностей в управлінні, хоча в умовах адміністративно-командної системи і відсутності реального місцевого самоврядування міський виконавчий комітет був підпорядкований обласному рівню влади.

Щодо рівня району у місті є доцільним відзначити, що на підставі прикладу організації управління в сільській місцевості тут наприкінці 80-х років ХХ ст. здійснювались спроби замінити районні відділи охорони здоров'я (які були підрозділами райвиконкомів) на центральні районні лікарні, як в районах області, проте практика повсякденного життя довела, що в умовах

міста, а особливо великого, заклади такого типу не забезпечували ефективне управління розгалуженою та інтегрованою між собою та з іншими районами міста мережею. Крім того, центральні районні лікарні у великому місті не мали всього набору видів спеціалізованої медичної допомоги, як центральні районні лікарні у сільських районах, та не були з цієї причини досить самодостатніми.

Слід, щоправда, зазначити, що серед вітчизняних організаторів охорони здоров'я і зараз є досить багато прихильників збереження центральних районних лікарень в районах області як органів управління.

З урахуванням проведеного дослідження автор з цього приводу додержується іншої точки зору. За умов, коли всі без винятку заклади охорони здоров'я були лише державними та фінансувались за рахунок коштів державного бюджету, формування бюджету проводилося зверху, вказана організаційна структура державного управління галуззю досить ефективно виконувала свої функції на адміністративно-командних засадах. В умовах перебудови українського суспільства та проведення адміністративної реформи, незважаючи на розвиток науки державного управління, ситуація в управлінні охороною здоров'я на рівні сільського району не змінилась і не відповідає сьогодні суб'єкт-об'єктним відносинам в управлінському процесі та має диспропорції в розвитку суб'єкта та об'єкта управління.

Є доцільним звернути також увагу на досить інтересну спробу реорганізувати свого часу центральні районні лікарні та районні відділи охорони здоров'я в умовах великих міст у територіальні медичні об'єднання.

Така реорганізація була здійснена в багатьох містах колишнього Радянського Союзу, а потім і в Україні, наприкінці 80-х — на початку 90-х років у зв'язку із проведенням експериментів з впровадження нового господарського механізму. Територіальне медичне об'єднання повинно було виступати як сторона, що об'єднувала та виражала інтереси медичних закладів району при укладанні угод і договорів на надання медичної допомоги та медичних послуг тим чи іншим контингентам населення (організованим колективам, працівникам промислових підприємств, інших господарств тощо) на умовах госпрозрахунку та самофінансування [1–3; 5; 8; 10].

Однак фінансові механізми та реалії економічного життя в умовах перехідного періоду не могли забезпечити повне фінансове утримання

чисельних медичних закладів лише за рахунок надходжень коштів промислових підприємств та інших суб'єктів господарювання. В організаційному ж плані створення територіальних медичних об'єднань, які самі теж були великими лікарнями або об'єднаннями поліклінік та лікарень, повторювало створення центральних районних лікарень в умовах адміністративно-командної системи. Проте за роки існування незалежної України, в період становлення та розвитку місцевого самоврядування і його фінансової бази — місцевих бюджетів, система управління на районному в містах рівні через територіальні медичні об'єднання не тільки не була ефективною в організаційному плані, а й справляла негативний вплив на функціонування та розвиток закладів охорони здоров'я, що входили до складу районної мережі та були підпорядковані територіальному медичному об'єднанню як органу управління.

Таким чином, дослідження історичної еволюції організації системи управління охороною здоров'я в Україні свідчить про велику складність як керованої, так і керуючої підсистем, про істотні особливості суб'єкт-об'єктних відносин у цій сфері, підтверджує прагнення владних інституцій упродовж тривалого історичного періоду як до розвитку та посилення централізації в управлінні охороною здоров'я, так і до розуміння влади щодо необхідності децентралізації, вдосконалення управління охороною здоров'я на територіальному рівні. Останні тенденції, як свідчить проведений аналіз, посилюються на тлі становлення та розвитку місцевого самоврядування.



Література

1. Бідний В. Г. Проблеми і шляхи розвитку медичної допомоги в Україні. — К.: Задруга, 2001. — 160 с.
2. Буднік М. М. Регіональне управління адаптацією підприємств до ринкових умов господарювання // Актуальні проблеми державного управління: Наук. зб. — 2000. — № 1. — С. 117–126.
3. Голяченко О. Як же все-таки вивести українську охорону здоров'я із кризи // Медична газета України. — 1995. — № 20 (66), трав. — С. 1.
4. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація: Моногр. / Кол. авт.; Відп. ред. Н. Р. Нижник. — К.: УАДУ, 1997. — 448 с.
5. Журавель В. И., Бирюков В. С., Журавель В. В. Направления и условия реформирования украинского здравоохранения // Актуальні питання реформування системи охорони здоров'я на сучасному етапі соціально-економіч-

ного розвитку суспільства: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. — Х., 2007. — С. 12–13.

6. Захарченко Є. М. Реформування системи охорони здоров'я: історичний досвід, чинники середовища, вибір стратегій // Проблеми формування регіональної політики в галузі охорони здоров'я: Матеріали наук. конф. Ч. 2 / За ред. В. О. Колоденка. — Одеса: ОФ УАДУ, 2001. — С. 78–83.

7. Крыштопа Б. П., Андреева И. М. Менеджер в здравоохранении. — К., 1995. — 181 с.

8. Пути реформирования системы здравоохранения в Украине: проблема выбора // Пульс Украины. — 2006. — № 2. — С. 7–8.

9. Радиш Я. Ф. Державне управління охороною здоров'я в Україні: генезис, проблеми та шляхи реформування / Пе-

редм. і заг. ред. Н. Р. Нижник. — К.: Вид-во УАДУ, 2001. — 360 с.

10. Солоненко І. М., Жаліло Л. І., Кунгурцев О. В. та ін. Ефективність регіональної стратегії в державній політиці збереження здоров'я населення України // Проблеми формування регіональної політики в галузі охорони здоров'я: Матеріали наук. конф. Ч. 1 / За ред. В. О. Колоденка. — Одеса: ОФ УАДУ, 2001. — С. 166–174.

11. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я / За заг. ред. Ю. В. Вороненка, В. Ф. Москаленка. — Тернопіль: Укрмедкнига, 2000. — 680 с.

12. Экономика здравоохранения: Учеб. пособие / Под ред. В. З. Кучеренко. — М., 1996. — 144 с.

Існують різні точки зору щодо взаємозв'язку розвитку науки й практики управління охороною здоров'я із процесами будівництва держави. Дослідження еволюції системи охорони здоров'я України дає змогу зробити висновок, що розвиток місцевого самоврядування сприяє вдосконалюванню управління охороною здоров'я на територіальному рівні.

Существуют различные точки зрения относительно взаимосвязи развития науки и практики управления здравоохранением с процессами строительства государства. Исследование эволюции системы здравоохранения Украины позволяет сделать вывод о том, что развитие местного самоуправления способствует совершенствованию управления здравоохранением на территориальном уровне.

There are various points of view concerning interrelation of development of a science and practice of management by public health services with processes of construction of the state. Research of evolution of system of public health services of Ukraine allows to draw a conclusion that development of local self-management promotes perfection of management by public health services at a territorial level.

Надійшла 7 червня 2007 р.

ОСОБЛИВОСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 1(17), с. 86–92

Розглянуто особливості глобалізації світової фінансової системи як провідного фактора розвитку світового господарства. Визначено основні напрями та етапи фінансової глобалізації, взаємозв'язок глобальної та національної економіки.

Глобалізація господарського життя в сучасних умовах стала провідним чинником розвитку світового господарства, однією з найвпливовіших сил, що визначають економічний розвиток усіх країн світу. Цей процес охоплює все більше держав, причому вкрай різних за ступенем економічного розвитку й розкладом політичних сил.

Термін “глобалізація” почав застосовуватись з кінця 60-х років, але вперше потрапив у центр концептуальних побудов у 1981 р. з легкої руки американського соціолога Дж. Макліна, який закликав “зрозуміти історичний процес посилення глобалізації соціальних відносин і дати йому пояснення”. До середини 80-х років концепція глобалізації була вже настільки поширена, що М. Уотерс писав: “Подібно тому, як основним поняттям 80-х був постмодернізм, ключовою ідеєю 90-х може стати глобалізація, під якою ми розуміємо перехід людства у третє тисячоліття”. У цей же період основні термінологічні аспекти теорії були розроблені Р. Робертсоном, який у 1983 р. умістив поняття “globality” у назві однієї зі своїх статей, у 1985-му дав докладне тлумачення терміну “globalization”, а у 1992-му виклав засади своєї концепції у спеціальному дослідженні, присвяченому особливостям розвитку глобалізаційних процесів [7].

Американський професор Д. Данінг запропонував такі етапи глобалізації світової економіки [12]:

- *перший етап* — 30 років до Першої світової війни. Основна мета при інтеграції на цьому етапі — експлуатація природних ресурсів на

територіях, що перебувають під контролем країн — експортерів капіталу;

- *другий етап* — 25 років після Другої світової війни. Основна мета — переміщення виробництва товарів і послуг, які завершили фазу швидкого зростання у країнах — експортерах капіталу;
- *третій етап* — середина 80-х років. Основна мета — прагнення транснаціональних корпорацій раціоналізувати структури капіталовкладень і скористатися всіма перевагами глобальної або регіональної інтеграції.

На третьому етапі під впливом процесів транснаціоналізації, лібералізації економічної політики, зростання кількості країн — учасниць світового економічного простору процес економічної глобалізації набув свого найбільшого прискорення. На сьогодні єдиного, загальновизнаного визначення глобалізації не існує. Значення цього процесу для розвитку світового господарства надто велике, воно охоплює не тільки економічні аспекти, а й політичні, соціальні.

Об'єктивний зміст глобалізації складають різні за походженням, сферами прояву, механізмами та наслідками процеси, що дають можливість розглядати глобалізацію як якісно самостійну, складну систему явищ і відносин, цілісну в її системності, але внутрішньо досить суперечливу [9].

М. Кастельс, професор соціології Каліфорнійського університету й відомий у світі дослідник проблем інформатизації суспільства, описує глобалізацію як постійний процес розвитку капі-

талістичного способу виробництва, який, долаючи межі часу й простору, наприкінці XX ст. перетворює світову економіку в глобальну, з новою інфраструктурою, створюваною інформаційними й комунікаційними технологіями. Глобальна економіка за Кастельсом — це економіка, здатна працювати як єдина система в режимі реального часу в масштабі всієї планети, тому глобалізація пов'язана з інформаційною трансформацією суспільства, а не з масштабами або економічною діяльністю [4].

На думку експертів МВФ, глобалізація визначається як зростаючий ступінь інтеграції країн в усьому світі, вона зумовлена насамперед торговельними й фінансовими потоками, а також рухом робочої сили й технологій через міжнародні кордони [10].

Згідно з неоліберальним напрямом “неоліберальна глобалізація — це специфічний варіант інтернаціоналізації господарського, політичного і культурного життя людства, орієнтований на форсовану економічну інтеграцію у глобальних масштабах з максимальним використанням науково-технічних досягнень і вільно-ринкових механізмів та ігноруванням сформованих національних утворень, багатьох соціальних, культурно-цивілізованих і природно-екологічних імперативів” [8].

Українські дослідники розглядають глобалізацію з точки зору комплексного підходу. Так, А. С. Філіпенко разом з іншими науковцями доходять висновку, що глобалізація економічного розвитку впливає із глибокої взаємозалежності складових світового господарства, з його єдності й цілісності, що підсилюється в умовах масового розширення інтернаціоналізації виробництва та обігу, інтенсифікації інтеграційних процесів. Відбувається суперечливий процес глобального синтезу світового масштабу, що втягує у свій вир практично всі країни світу [11].

О. Г. Білорус, даючи визначення економічної глобалізації, зауважує, що в її основі лежать уніфікація, інтеграція світової економіки та її особливий синергетичний ефект. Глобалізація високих технологій, виробництва, споживання, фінансування, кредитування веде до зростання обсягів виробництва, посилення стимулюючої конкуренції, зниження цін, підвищення продуктивності праці. Глобальні комунікації роблять більш інтелектуальними виробництво й споживання, а також відкривають нову еру глобальної економіки, що сприяє стрімкому прискоренню [3].

Глобалізація — це особливий рівень прояву міжнародної економічної інтеграції. Отже, на

нашу думку, варто розрізняти глобалізацію як стан і як процес. Як процес вона характеризується зростаючою економічною відкритістю країн, розвитком процесів транснаціоналізації, лібералізацією національних режимів, розвитком і трансформацією світової фінансової системи, формуванням всесвітньої інформаційної мережі. Як стан економічна глобалізація визначає розвиток наднаціональної економічної системи, вільної й незалежної від дії того або іншого уряду.

Розглядаючи ступінчастість процесу глобалізації, С. І. Соколенко визначає такі етапи економічної глобалізації [15]:

1) глобалізація на рівні окремої галузі — визначається тим, наскільки конкурентоспроможність компанії всередині галузі в даній країні взаємозалежна з її конкурентоспроможністю в іншій країні. Глобалізовані галузі промисловості мають тенденцію домінувати на кожному ринку тим самим набором глобальних компаній, які координують свої стратегічні дії у всіх країнах своєї активності. Також глобалізація галузі характеризується концентрацією капіталу, який зростає, через активізацію й злиття компаній;

2) глобалізація на рівні окремої країни — характеризується ступенем взаємозв'язку її економіки зі світовою економікою в цілому. Однак, незважаючи на зростання глобалізації світової економіки, не всі країни повною мірою інтегровані в неї. Це зумовлено насамперед рівнем готовності країни до наслідків, пов'язаних з відкриттям своїх торговельно-фінансових ринків;

3) глобалізація на світовому ринку — визначається економічними взаємозв'язками між країнами, які зростають, і це відбивається на зустрічних потоках товарів, послуг, капіталу, на ноу-хау, які постійно збільшуються.

Російський дослідник розвитку світової економіки Р. Хасбулатов визначив процес глобалізації у такий спосіб: “Глобалізація — процес нагромадження структурних зрушень і поетапного формування органічно цілісного, взаємопов'язаного й взаємозалежного всесвітнього господарства, окремі ланки якого органічно переплетені фінансово-економічними, виробничо-технічними, інформаційними та іншими зв'язками, що безупинно змінюються і є більш всебічними, численними і глибокими, ніж на попередніх етапах. Таким чином, це вищий етап інтернаціоналізації всіх чинників виробництва (продуктивних сил), коли система міжнародних відносин практично пронизує всі національні економіки, зміцнюючи економічну цілісність світу” [13].

Глобалізація як процес об'єктивна тією мірою, якою вона виражає потребу капіталу в розширенні, виходу його за межі національних кордонів, необхідності інтернаціоналізації виробництва й господарської діяльності. Водночас вона є процесом, що політично стимулюється, спрямовується й контролюється великим міжнародним капіталом з використанням державних структур найпотужнішої держави та інших найбільш розвинених країн, а також міжнародних економічних відносин [1].

Сучасна глобалізація світової економіки виражається у таких процесах [2]:

- у поглибленні насамперед інтернаціоналізації виробництва, а не обміну, як це було раніше. Інтернаціоналізація виробництва проявляється в тому, що у створенні кінцевого продукту в різних формах і на різних стадіях беруть участь виробники багатьох країн світу. Проміжні товари й напівфабрикати мають все більшу частку у світовій торгівлі та міжкорпоративних трансфертах. Інституціональною формою інтернаціоналізації виробництва є ТНК;
- поглибленні інтернаціоналізації капіталу, що полягає у зростанні міжнародного руху капіталу між країнами, насамперед у вигляді прямих інвестицій (причому обсяги прямих іноземних інвестицій зростають швидше, ніж зовнішня торгівля й виробництво), інтернаціоналізації фондового ринку;
- глобалізації продуктивних сил через обмін засобами виробництва й науково-технічними, технологічними знаннями, а також у формі міжнародної спеціалізації й кооперації, що пов'язують господарські одиниці в цілісні виробничо-споживчі системи; через виробниче співробітництво, міжнародне переміщення виробничих ресурсів;
- формуванні глобальної матеріальної, інформаційної, організаційно-економічної інфраструктури, що забезпечує здійснення міжнародного співробітництва;
- посиленні інтернаціоналізації обміну на основі поглиблення міжнародного поділу праці, зростання масштабів та якісної зміни характеру традиційної міжнародної торгівлі класичними товарами. Більш важливим напрямком міжнародного співробітництва стає сфера послуг, яка розвивається швидше за сферу матеріального виробництва;
- збільшенні масштабів міжнародної міграції робочої сили. Вихідці з відносно бід-

них країн знаходять застосування в якості некваліфікованої або малокваліфікованої робочої сили у розвинених країнах. При цьому країни, що використовують іноземну працю для заповнення певних ніш на ринку праці, пов'язаних з малокваліфікованою роботою, намагаються втримувати імміграцію в певних межах. Водночас сучасні телекомунікаційні технології відкривають нові можливості в цій галузі й дають змогу безболісно обмежити імміграційні процеси. Будь-яка компанія в Європі, Північній Америці або Японії може з легкістю доручити виконання, наприклад, комп'ютерних робіт виконавцеві, який перебуває в іншій країні, і негайно одержати готову роботу у своєму офісі;

- зростаючій інтернаціоналізації впливу виробництва й споживання на навколишнє середовище, що викликає збільшення потреби в міжнародному співробітництві, спрямованому на вирішення глобальних проблем сучасності.

Починаючи з другої половини XX ст. світ стає все більш інтегрованим, більш охопленим глобальними процесами, серед яких домінуючу роль в інтернаціоналізації світової економіки, випереджаючи темпи розвитку світової торгівлі, починає відігравати міжнародний фінансовий капітал. Саме зустрічні потоки прямих інвестицій, диверсифікованість, розширення та інтеграція міжнародних фінансових ринків вивели світову економіку на якісно новий рівень інтернаціоналізації — глобалізацію і роблять її все більш глобальною у планетарному масштабі [6].

У глобалізаційному процесі міжнародна торгівля не втратила своєї ролі чинника, що сприяє поглибленню міжнародного поділу праці й посиленню взаємозалежності національних економік. Також прояв глобалізації можна спостерігати у розширенні інтеграційних процесів, зростаючій ролі транснаціональних корпорацій. Але основною характеристикою сучасного етапу розвитку глобалізації є фінансова глобалізація.

Розвиток фінансової глобалізації забезпечується посиленням взаємозалежності міжнародного руху капіталу й взаємовпливу країн у сфері фінансових відносин, розширенням кредитно-інвестиційної діяльності транснаціональних корпорацій і банків, механізмами міжнародних фінансових ринків, міжнародного руху капіталу, розширенням джерел надходження доходів і розміщенням активів в інших країнах. В основі фі-

нансової глобалізації лежать висока мобільність капіталів, валюти через національні кордони, масштабність, що постійно зростає, диверсифікованість та інтеграція міжнародних фінансових ресурсів, у результаті чого формуються глобальні фінансові ринки й світове фінансове співробітництво [5].

Розвиток фінансової глобалізації проходив через історичні етапи, зумовлені структурними змінами світового господарства в цілому (еволюція валютної системи, посилення процесів транснаціоналізації, поява нових суб'єктів світового господарства, науково-технічний прогрес). На сьогодні виокремлюють чотири історичних етапи фінансової глобалізації, кожний з яких має свої характерні риси й форми прояву.

Під час Першої світової війни економічне зростання призупинилося, а міжнародна фінансова інтеграція сповільнила темпи свого розвитку, тобто спостерігався мінімальний рух капіталу в період 1914–1945 рр.

Незважаючи на те, що у наступний часовий період 1945–1971 рр. (в економічній літературі цей період одержав назву Бреттон-Вудська валютна система) фінанси, як і світовий рух капіталу, перебували під жорстким контролем, нехай повільно, але почалася реконструкція світової фінансової системи.

Так тривало до початку 70-х років, поки не прийшла нова хвиля міжнародної фінансової інтеграції, основною характеристикою якої стало пом'якшення контролю над переливами капіталу, фінансовими ринками й фінансовими центрами, а також розвиток революційних технологічних інновацій, і не тільки у сфері інформаційних і телекомунікаційних технологій, а й у сфері фінансового прогнозування. Цей процес набув найвищого розвитку у другій половині 80-х років.

Вважається, що коливальний рух фінансової глобалізації можна пояснити за допомогою терміна “Impossible trinity” — “нездійсненна трійка”. Цей термін охоплює три складові: вільний рух капіталу; фіксований валютний курс; незалежна грошово-кредитна політика.

Згідно з цією теорією, держава може контролювати тільки дві складові “нездійсненої трійки”, тобто країна може контролювати тільки два чинники фінансової глобалізації з трьох необхідних. Учені вважають, що найвища мобільність капіталу спостерігається при відповідній підтримці держави, яка прив'язує грошово-кредитну політику до курсу валюти, або у разі прив'язки до золотого стандарту, або у разі відмови від стабіль-

ного курсу, коли монетарна політика держави відповідає внутрішній стратегії держави (як це було після Бреттон-Вудської ери).

І навпаки, коли країни намагалися одночасно стабілізувати свій курс обміну валют і використовувати монетарну політику для задоволення внутрішнього ринку (наприклад, уповільнити спад економічної активності у міжвоєнний період), вони були змушені ввести контроль над скороченням фінансових потоків.

Вчені вважають, що для країн, які розвивалися, вплив фінансової глобалізації був найсприятливішим у 70-ті роки. Економіки цих країн були в той час на різних рівнях розвитку. Вони застосовували широкий спектр режимів курсоутворення (м'яку прив'язку, жорстку прив'язку, повзучу прив'язку, межі коливання і гнучкий валютний курс). Починаючи з 1995 р. зростала кількість країн з економікою, що формувалася, які проголосили у себе гнучкий валютний курс. Проте навіть ті держави, які вибрали вільно плаваючий курс, на практиці побоювалися “вільного плавання” і тим самим втратили можливість застосувати у своїй економіці переваги автономної монетарної політики. Більше того, ринки цих країн, інтегруючись у світогосподарські зв'язки, під впливом фінансової глобалізації, зіткнувшись з кризою, припинили свою фінансову інтеграцію у світове фінансове середовище.

Інтеграція внутрішнього фінансового ринку країн з перехідною економікою і країн, що розвиваються, у світове фінансове середовище не дає змоги матеріалізувати такі очевидні переваги, як формування високоліквідної грошової політики, врегулювання ринку попиту і пропозиції, розширення внутрідержавного фінансування, помітне скорочення вартості фінансових контрактів у національній валюті.

Таким чином, пост-Бреттон-Вудський період фінансової глобалізації не позначився позитивно на країнах з розвинутою ринковою економікою і країнах, що розвиваються.

В умовах сучасної фінансової глобалізації успіх країн з ринковою економікою, що розвиваються, і країн з перехідною економікою, що інтегруються у світову фінансову систему, залежить від взаємодії трьох складових: грошей як запасу валюти; майна; якості законодавчої бази.

Стабільна валюта, плаваючий валютний курс, стабільна законодавча база — це засади, що визначають успішну інтеграцію країни у світову фінансову систему. Ці складові отримали назву “благополучна триєдність”.

Аналіз сучасної фінансової системи свідчить про недосконалість як фінансових ринків країн, так і міжнародних. Фінанси чутливі до таких проблем, як нерозвиненість ринків, асиметрична система інформування, нечесна конкуренція, фінансові махінації, скупченість фінансового капіталу, нестабільність макроекономічної рівноваги, моральне розкладання суспільства. Деякі з цих проблем більшою мірою властиві національному ринку, водночас багато інших проблем очікує нашу державу при інтеграції у світову фінансову систему. Незважаючи на всі ці складності, Україна може інтегруватись у міжнародну фінансову систему, володіючи при цьому перевагою чинників, які становлять “благополучну триєдність”.

На противагу “благополучній триєдності” в економічній літературі формулюється “неблагополучна триєдність”. Найчастіше їй відповідають країни з нерозвинутою валютною системою, з боязкістю “вільного плавання”, зі слабкою законодавчою базою. Таким державам інтегруватись у світову фінансову систему не тільки складно, а й небезпечно. Це зумовлено тим, що країни, які розвиваються, а також країни з транзитивними економіками мають свої особливості і потребують координації своєї стратегії з іншими країнами, щоб отримати максимальну вигоду від фінансової глобалізації, від своєї інтеграції до світової фінансової системи.

Але в цілому зазначимо, що світова фінансова спільнота відіграє важливу роль в успішному просуванні країн, що розвиваються, у фінансову глобалізацію. Міжнародні фінансові організації можуть надати допомогу не тільки в удосконаленні реформ для ринків, що розвиваються, а й в удосконаленні світової фінансової архітектури.

Таким чином, фінансова глобалізація розглядається як інтеграція країн у міжнародний фінансовий ринок, тобто не є якимось новим феноменом. Однак при цьому вона набуває нових форм, ставить нові складні завдання перед економікою країн, що бажають стати рівноправними партнерами в сучасній фінансовій системі.

Під впливом процесів фінансової глобалізації відбуваються зміни у структурі економічної глобалізації: особливу роль відіграють процеси транснаціоналізації та інтеграції національних фінансових ринків у світове фінансове середовище. Як будь-яке економічне явище, фінансова глобалізація має певні наслідки. Розглянемо найбільш значущі наслідки.

1. У зв'язку з посиленням фінансової взаємозалежності між країнами, зумовленої розвитком

ТНК, збільшенням інвестиційних потоків, а також із зростанням позичкового капіталу світове економічне співтовариство із сукупності країн з різним типом соціально-економічного розвитку перетворюється в цілісну економічну систему, де національні одиниці стають складовими єдиного всесвітнього господарського організму, а їх долі здебільшого визначаються ходом розвитку цього організму як цілого.

2. Наслідки фінансової глобалізації не є однаковими для економік країн з різним рівнем розвитку. В сучасному фінансовому середовищі багаті країни багатіють, а бідні — стають біднішими. Це пов'язано з тим, що основний фінансовий капітал зосереджений у високорозвинених країнах, які можуть моделювати ситуації на світових фінансових ринках на свою користь. Незважаючи на те, що деякі країни, що розвиваються, вже скористалися позитивними наслідками фінансової глобалізації (Мексика, Китай, Коста-Ріка з розвитком фінансової глобалізації змогли збільшити частку своєї участі у світовому торговельному обороті й збільшити дохід на душу населення), більша частина країн, що розвиваються, так і залишилася за межею бідності, а вплив фінансової глобалізації збільшив відстань між високо- й слаборозвиненими країнами світу.

На особливу увагу заслуговує питання, пов'язане з виникненням фінансових криз. Активна участь багатьох країн на світовому фінансовому ринку сприяла прискоренню темпів їх економічного зростання впродовж кількох років. Але наступні фінансові кризи пішли не на користь учасників, особливо постраждали країни, що розвиваються. Вони не змогли скористатися з переваг глобалізації, до того ж їм довелося зіптовхнутися з усілякими ризиками.

Однією з проблем фінансових криз, що виникають, є їх “епідемічний” характер. Так, криза 1994–1995 рр. охопила Мексику й Аргентину. Гонконгська криза 1997 р. одночасно торкнулася Таїланду, Малайзії, Південної Кореї, Індонезії й Філіппін, пізніше — Росії, України, Білорусі, інших пострадянських країн, навіть Бразилії [16].

Таке хвилеподібне розширення фінансових криз наприкінці 90-х років, зміни у структурі міжнародних фінансових ринків (зменшення ринків акцій, зростання ринків валюти й коротко- і довгострокових фінансових інструментів), диверсифікованість фінансових технологій, посилення інтенсивності фінансових операцій на основі сучасних інформаційних технологій вимагають пошуку більш комплексних підходів до визначення

мотивів і результатів міжнародної мобільності капіталу [14].

Відзначимо й такі негативні наслідки фінансової глобалізації:

- зростання зовнішньої заборгованості й виникнення боргових криз. Доступність фінансових позик на світових ринках у сукупності з неефективним використанням кредитів призвели до збільшення заборгованості перед Лондонським і Паризьким клубами;
- перевага випуску паперових фінансових документів над виробництвом реальної продукції. На сьогодні вторинний ринок цінних паперів у кілька разів випереджає вартість світового валового продукту, підтримуючи цим глобальне фінансове середовище й світову економіку в цілому.

Глобалізаційні процеси заохочуються у розвинених країнах і викликають серйозне побоювання у країнах, що розвиваються. Це є наслідком нерівноправності економічних відносин країн — учасниць світового господарства. Характерною рисою фінансової глобалізації є фінансове домінування невеликої групи країн-донорів, їх фактична монополія на фінансові ресурси й контроль над фінансовими потоками у світовому просторі. Під впливом глобалізації відбувається розмивання національних кордонів, здійснюється формування цілісних інтеграційних угруповань, що потребують контролю з боку наднаціональних організацій.

Внаслідок глобалізації відбувається перерозподіл ресурсів між приватними й державними секторами економіки. У результаті вся увага приділяється лише збільшенню матеріальних благ, при цьому не реалізуються соціальні програми, що може призвести до виникнення соціального конфлікту.

3. У ході цього процесу національні й всесвітні економічні відносини як розвинених країн, так і країн, що розвиваються, обмінюються ролями. Раніше економічно розвинені країни могли диктувати свої умови на світовій арені, сьогодні ж роль країн, що розвиваються, помітно зросла. На сучасному етапі розвитку світового господарства, у міру формування фінансових ринків поза межами країн, інших ринків, виробничо-збутових структур, всесвітні економічні відносини набувають ролі провідних, тоді як відносини всередині країн, навіть дуже великих і могутніх, змушені пристосовуватися до реалій глобальної економіки.

Процес фінансової глобалізації складний і суперечливий:

- з одного боку, він надає нові можливості для країн-учасниць, а з іншого — є ризик втратити контроль над національною економікою;
- фінансова глобалізація сприяє збільшенню обсягів прямих іноземних інвестицій, але при цьому зростає нерівна конкуренція між країнами з різним рівнем економічного розвитку щодо залучення “якісного” капіталу;
- під впливом фінансової глобалізації відбувається взаємопереплетення національних економік, проте нова фінансова архітектура все більше зазнає дисбалансу світового господарства;
- продовжує зростати роль і вплив розвинених країн на розвиток світової фінансової системи, при цьому відбувається поступове переміщення фінансової полярності у бік нових індустріальних країн.

Таким чином, усі розглянуті аспекти зумовлюють суперечливість фінансової глобалізації, її вплив на темпи й динаміку розвитку світової економіки, особливості процесу інтеграції країн з різним рівнем економічного розвитку у світове фінансове середовище, структурні зміни у світовій фінансовій системі й трансформацію світового господарства в цілому.



Література

1. Аниолиніс Г. П., Зотова Н. А. Глобальный мир: единый и разделенный. Эволюция теорий глобализации. — М.: Международный. отношения, 2005. — 676 с.
2. Владимирова И. Г. Глобализация мировой экономики: проблемы и последствия. — <http://www.dis.ru/manag/archiv/2001/3/7.html>
3. Глобалізація і безпека розвитку: Моногр. / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін.; Кер. авт. кол., наук. ред. О. Г. Білорус. — К.: КНЕУ, 2001. — 733 с.
4. Глобализация мирового хозяйства и национальные интересы России / Под ред. В. Д. Колосова. — М.: МГУ, ТЕИС, 2002. — 631 с.
5. Евстигнеев В. Финансовая глобализация — явление и методологический инструмент // Мировая экономика и международные отношения. — 2001. — № 3. — С. 74–76.
6. Зуев А., Мясникова Л. Глобализация: аспекты, о которых мало говорят // Мировая экономика и международные отношения. — 2004. — № 8. — С. 54–60.
7. Иноземцев В. А. На рубеже эпох. Экономические тенденции и их неэкономические следствия. — М.: ЗАО “Изд-во “Экономика”, 2003. — 776 с.

8. Коллонтай В. Эволюция Западных концепций глобализации (статья первая) // Мировая экономика и международные отношения. — 2002. — № 1. — С. 24–30.
9. Косолапов Н. Глобализация: сущностные и международно-политические аспекты // Мировая экономика и международные отношения. — 2001. — № 3. — С. 69–73.
10. Потенциал и опасности глобализации: Тематич. обзор МВФ от 12 апреля 2000 г. — <http://www.imf.org/external/pr/exr/ib/2000/rus/041200r.htm>
11. Світова економіка: Підруч. / А. С. Філіпенко, О. І. Рогач, О. І. Шнирков та ін. — К.: Либідь, 2000. — 582 с.
12. Стрыгин А. В. Мировая экономика: Учеб. пособие для вузов. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Экзамен, 2004. — 512 с.
13. Хасбулатов Р. И. Мировая экономика: В 2 т. — М.: ЗАО "Изд-во "Экономика", 2001. — Т. 1. — 598 с.
14. Шевченко В. Глобальна мобільність капіталу та трансформаційні економіки // Банківська справа. — 2004. — № 2. — С. 51–59.
15. Школа І. М., Козменко, Бабінська О. В. Міжнародні економічні відносини: Підруч. / За ред. І. М. Школи. — К.: КНТЕУ, 2003. — 589 с.
16. Яремко Л. А. Фінансова глобалізація і національна економіка // Фінанси України. — 2003. — № 10. — С. 45–55.

Процес фінансової глобалізації не тільки надає широкі можливості для країн-учасниць, а й несе із собою ризик втрати контролю над національною економікою. Інтеграція у світовий фінансовий ринок ставить нові завдання перед країнами, економіка яких інтегрується у глобальну фінансову систему.

Процесс финансовой глобализации не только предоставляет широкие возможности для стран-участниц, но и несет с собой риск потери контроля над национальной экономикой. Интеграция в мировой финансовый рынок ставит новые задачи перед странами, экономика которых интегрируется в глобальную финансовую систему.

Process of financial globalization creates not only the big opportunities for countries-participants, but also risk of loss of the control over national economy. Integration of the countries into the world financial market puts many new problems before the countries which economic is integrated into a global financial system.

Надійшла 16 серпня 2007 р.

І. М. РЯБЧЕНКО

Р. О. БЕЛІК

О. В. ГРЕЧУХІН

Харківський інститут МАУП

АРХІТЕКТУРА АВТОМАТИЗОВАНОЇ СИСТЕМИ ПІДТРИМКИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ УПРАВЛІННЯ ПОТОКОРОЗПОДІЛОМ СИСТЕМ ПОДАЧІ Й РОЗПОДІЛУ ВОДИ

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 1(17), с. 93–97

Проаналізовано дані, які використовуються у розрахункових задачах і подаються у графічному вигляді. Запропоновано раціональну модель даних, що має вигляд “іконних” та “віконних” технологій. Впровадження діалогової системи у водопровідно-каналізаційні господарства Донецького регіону довело її ефективність.

У структурі програмного забезпечення важливу роль відіграє її інформаційна база. Особливо це стосується систем з великими об'ємами даних, які мають складну структуру. Для ефективної роботи системи необхідна така організація даних, яка дасть змогу спростити і прискорити роботу алгоритмів. Для цього необхідно ретельно проаналізувати інформаційну базу конкретної галузі, встановити особливості її структури і визначити способи розміщення даних в оперативній пам'яті ЕОМ [1–4].

Ця проблема досліджується в рамках тематичного плану науково-дослідних робіт МАУП з напрямку І.1 01.05 “Інформатика та кібернетика”, код завдання І.1.01.05.02, І.1.01.05.04 “Розв'язок методів та програмного забезпечення для розв'язання задач математичного моделювання та оптимального управління”, і пов'язана з практичними завданнями виробничих управлінь водопровідно-каналізаційних господарств (ВУВКГ) України.

Багато публікацій щодо конкретної предметної галузі — моделювання поточкорозподілу систем подачі й розподілу води (СПРВ) — присвячено опису або інтерактивних систем підтримки прийняття рішень, або використовуванню геоінформаційних технологій для створення графічних довідкових систем. У нашій статті досліджено інформаційні технології, які сприяють побудові

компактної і зручної автоматизованої системи управління з дружнім інтерфейсом та елементами графічної візуалізації результатів комп'ютерного моніторингу технологічних процесів, що протікають в СПРВ.

Спробуємо розробити оптимальну архітектуру діалогової автоматизованої системи підтримки прийняття рішень (ДАСППР) стосовно управління поточкорозподілом (у штатних та аварійних режимах роботи) із зручним графічним інтерфейсом і компактною моделлю структури даних (початкових і розрахункових).

Основу інформаційної бази розрахункових задач водорозподільних мереж становлять дані, які задають її топологію і параметри. Як логічну модель даних зручніше використовувати реляційну модель, що ґрунтується на уявленні інформації про об'єкт у термінах відносин. Кожному елементу об'єкта, що володіє набором властивостей-атрибутів, ставляться у відповідність відношення, які подаються у вигляді таблиці, що складається з рядків-кортежів і стовпців-атрибутів. У відношенні виокремлюються кілька атрибутів, які однозначно ідентифікують кортежі та називаються “ключами”.

Особливість реляційної моделі даних полягає в можливості одноманітного подання даних у вигляді відносин. Наведемо переваги роботи з реляційною моделлю даних для користувача: звична

для непрофесійного користувача таблична форма подання даних; на відміну від мережної або ієрархічної моделі даних не потрібно пам'ятати шлях доступу до даних і будувати алгоритми й процедури обробки свого запиту; мови спілкування з базами даних, що ґрунтуються на реляційній моделі даних, простіші в освоєнні, ніж відповідні мови для мережної та ієрархічної моделей.

Крім цього, реляційна модель даних має такі переваги:

- точність подання даних, що піддаються математичному опису і маніпулюванню з використанням таких засобів, як алгебра і чисельні відносини;
- гнучкість, що полягає в можливості “розрізати” і “склеювати” відносини, внаслідок чого можна одержувати різноманітні файли у потрібній формі;
- простота впровадження, що полягає у достатньо простому фізичному розміщенні однорідних табличних файлів на відміну від розміщення мережних та ієрархічних структур;
- незалежність даних: розширити базу даних шляхом додавання нових атрибутів і відносин простіше в реляційній базі, ніж у разі мережних та ієрархічних структур.

Відповідно до вибраної моделі подання даних розглянемо відносини, які є основою декларативних знань про об'єкт управління — водорозподільні мережі комунального господарства:

- об'єкт (водопровідно-каналізаційне господарство, система подачі й розподілу води, технічні ресурси, трудові ресурси);
- система подачі й розподілу води (активні елементи, пасивні елементи, навантаження, структура мережі, геодезичні відмітки);
- технічні ресурси (машини, механізми, матеріали, резервне устаткування);

- трудові ресурси (персонал, робітники, інженерно-технічні працівники);
- активні елементи (насосні станції, їх місцезнаходження, кількість насосів, водонапірні характеристики, витрати, втрати тиску, середньодобові коливання подачі води);
- пасивні елементи (водоводи, їх місцезнаходження, матеріал, діаметр, втрати тиску, витрати, швидкість, довжина, запірно-регулююча арматура, аварійність, ступінь впливу на функціонування мережі);
- навантаження (місцезнаходження, витрати, необхідний тиск, вільний тиск, геодезичні відмітки).

Частина заданих параметрів є *управляючими* у тому сенсі, що їх регулювання викликає зміну властивостей мережі, частина параметрів є *контрольованими* (витрати, втрати тиску, вільний тиск) у процесі пошуку якнайкращого рішення, частину параметрів, які несуть додаткове інформаційне навантаження, є сенс вважати *процедурними знаннями*, оскільки вони виникають тільки в результаті розрахунків мережі. До таких параметрів належать участь у споживанні цільового продукту у відсотках, швидкість та ін.

Розглянемо, як ці відносини використовуються в розрахунково-графічній компоненті системи прийняття рішень.

Основою для функціонування розрахунково-графічної компоненти системи, що забезпечує розрахунок поточного розподілу в мережі з аналізованою структурою, візуалізацію структури мережі з напрямленими потоками, є наступні дані про елементи об'єкта управління і топологію мережі:

- дані про активні елементи мережі (табл. 1);
- про пасивні елементи мережі (табл. 2);
- про навантаження мережі (табл. 3);
- про місцезнаходження елементів мережі (табл. 4).

Таблиця 1

Таблиця подання даних про активні елементи мережі

Вершина		Коефіцієнт парабол $Q-H$			Витрати, л/с	Втрати тиску, м	Геодезична відмітка, м
початок	кінець	W_0	W_1	W_2			
p1	1	25,0	0,00	0,00	631,80	25,0	240,00
p1	230	25,0	0,00	0,00	307,00	25,0	240,00
p2	484	25,0	0,00	0,00	31,19	25,0	234,50
p3	418	20,0	0,00	0,00	62,51	20,0	240,00

Таблиця 2

Таблиця подання даних про пасивні елементи мережі

Початкова вершина	Кінцева вершина	Матеріал	Діаметр, м	Довжина, м	Положення засувки
1	2	Сталь	0,8	500	Відкрита
2	180	Сталь	0,7	1000	Відкрита
2	3	Сталь	05	500	Відкрита

Таблиця 3

Таблиця подання даних про навантаження

Початковий вузол	Витрати, л/с	Геодезична відмітка, м	Необхідний тиск, м	Вільний тиск, м
2	3,20	239,30	10,00	14,94
3	1,40	238,10	30,00	-35,91
4	2,80	233,50	18,00	-51,72
5	1,66	211,50	18,00	16,96

Таблиця 4

Таблиця подання даних про місцезонаштування вершин мережі

Номер вершини	X-координата	Y-координата
1	15,73	1667
2	15,44	1760
3	12,20	1843
4	678	1705

Ключовими атрибутами у цих відношеннях є номери вузлів (у разі водоводів — номери початкової та кінцевої вершин). Очевидно, що наявність загального ключового атрибута з відношеннями навантажень, водоводів і насосних станцій дає можливість спільно використовувати ці відношення і формувати на їх основі нові відношення, призначені для вирішення конкретних задач.

Для подання даних про мережу в графічному вигляді виникає необхідність у відношенні, що визначає координати вузлів мережі. Оскільки нумерація вузлів мережі єдина для всієї бази даних, то очевидною стає можливість отримання інформації про технологічні параметри будь-якого об'єкта мережі в режимі візуалізації даних.

Для гіперкомпонентного аналізу мережі необхідно використовувати відношення, що визначають, з одного боку, склад і властивості компонент і гіперкомпонент, а з іншого — їх зв'язок з елементами мережі (табл. 5–7).

Ключовим атрибутом у відношенні, що визначає компонентні властивості ребра, є номери початкової та кінцевої його вершин. Для відношень, що визначають властивості компонент і гіперкомпонент, ключовими є атрибути їх номерів.

Таблиця 5

Таблиця подання даних про компоненти графа мережі (КГМ)

Початкова вершина	Кінцева вершина	Номер компоненти	Ліва гранична КГМ	Права гранична КГМ	Номер КГМ
1	2	78	78	78	1
1	115	65	78	66	1
2	3	78	78	79	1

Таблиця 6

Таблиця подання даних про склад і зв'язки компонент графа мережі

Номер компоненти	Склад компоненти	Замикаюча множина	Номер гіперкомпоненти
78	1–2, 2–3, 2–180, 2–181	3–4, 181–182	1
79	12–13	12–139, 13–14	1

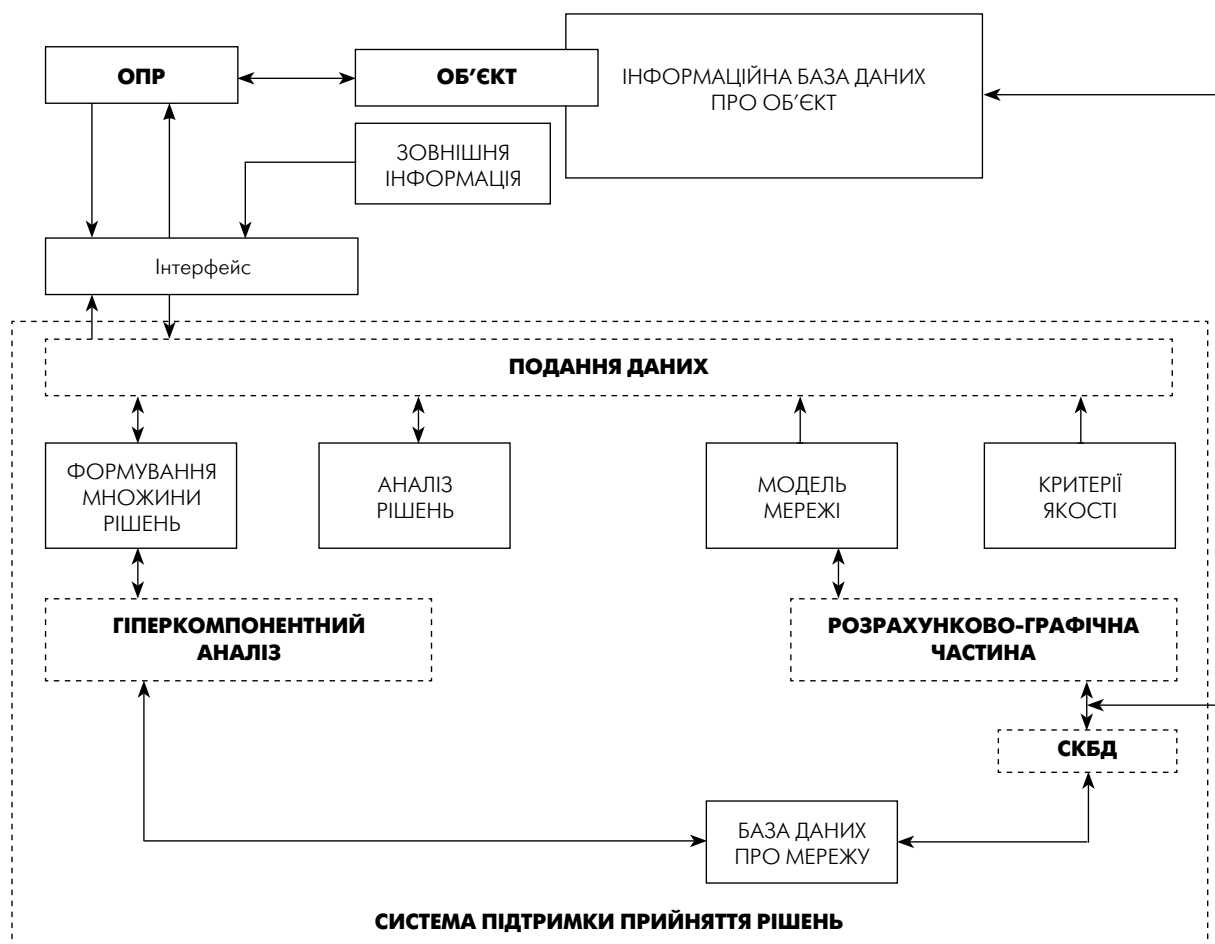
Таблиця 7

Таблиця подання даних для гіперкомпонентного аналізу

Номер гіперкомпоненти	Склад гіперкомпоненти	Замикаюча множина
1	78, 79, 81, 101, 112, 114, 178, 182, 167	78, 178, 182, 167
2	12, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 124	12, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 124

Для повноти інформаційного уявлення необхідна вся сукупність даних, що характеризують потрібні для вирішення аварійних задач властивості об'єкта. Ці дані входять до складу інформаційної бази даних об'єкта, використовуються різними службами водопровідно-каналізаційного

господарства і повинні бути доступними в рамках проекрованої системи. Архітектура ДАСППР відображає взаємодію особи, яка приймає рішення (ОПР), об'єкта (водорозподільна мережа, абоненти мережі, зовнішнє середовище та ін.), інформаційної бази даних (рисунок).



Архітектура діалогової автоматизованої системи підтримки прийняття рішень при управлінні поточкорозподілом у різні інтервали часу

Для зручності експлуатації ДАСППР інформація як розрахункового характеру, так і інформаційного подана з використанням “віконних технологій”, зручних для комплексного моніто-

рингу ситуації. Експлуатація програмного інструментарію на підприємствах водопровідно-каналізаційного господарства засвідчила про зручність інтерфейсу, його простоту.

Таким чином, розроблено архітектуру діалогової автоматизованої системи підтримки прийняття рішень при управлінні поточкорозподілом у різні інтервали часу. Впровадження програмного інструментарію в управління водопровідно-комунальним господарством довело його ефективність. Така система може бути адаптована до інших об'єктів, що описуються як інженерні мережі. Впровадження "іконних технологій" і зручний інтерфейс роблять цей програмний інструментарій корисним при використанні у виробничому процесі.



Література

1. Рябченко И. Н. Моделирование процессов потоко-распределения в системах подачи и распределения воды с использованием ПЭВМ. — Харьков: ДСВ "Основа" при Харьков. ун-те, 1998. — 188 с.

2. Рябченко І. М., Моїсеєнко Н. В., Дозорова О. Ю. Автоматизоване управління фізичними процесами, що протікають у системах подачі й розподілу води в аварійних ситуаціях (математична модель) // Наукові праці МАУП. — 2007. — Вип. 1(15). — С. 24–27.

3. Рябченко І. М., Волков Д. О., Клімбовська А. В. Характеристика комплексної спеціалізованої інформаційної системи управління інженерними мережами на прикладі системи подачі й розподілу води // Наукові праці МАУП. — 2007. — Вип. 2(16). — С. 19–22.

4. Рябченко І. М., Гречухін О. В., Свиридов С. О. Теоретичні засади аварійного управління системами подачі й розподілу води // Наукові праці МАУП. — 2007. — Вип. 2(16). — С. 37–40.

Проведен всесторонний анализ данных, используемых в расчетных задачах при графическом представлении данных. Предложена оригинальная модель данных с использованием "иконных" и "оконных" технологий. Разработанная диалоговая система внедрена в управление водопроводно-канализационным хозяйством предприятий Донецкого региона.

The conducted data analysis, which are used in computation tasks and at graphic presentation of data. The offered rational model of data, which is given as "icon" and "window" technologies. Application of the interactive system in production of the FMMWH Donetsk region led to his efficiency.

Надійшла 21 червня 2007 р.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- **Ангелін Г. Д.** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 86
- **Ашуров Векіл** — доктор наук у галузі політології, зав. кафедри політології Гянджинського університету (Азербайджанська Республіка), докторант, м. Київ — 147
- **Белік Р. О.** — докторант Харківського інституту МАУП — 93
- **Белов С. Н.** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 271
- **Бідзюра І. П.** — д-р політ. наук, зав. кафедри політології, проф. Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 105
- **Білоус А. О.** — канд. іст. наук, доц. Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 30
- **Вакуліч Т. М.** — канд. психол. наук, доц. кафедри медичної психології та психокорекції Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 210
- **Велитченко Л. К.** — Ізмаїльський державний гуманітарний університет — 260
- **Вітавська Г. П.** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 63
- **Головатий М. Ф.** — д-р політ. наук, проф., ректор Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 98
- **Горачук В. В.** — нач. відділу з організації медичної допомоги дітям Територіального медичного об'єднання "Лівобережне", м. Київ — 215
- **Гречухін О. В.** — докторант Харківського інституту МАУП — 93
- **Гринь О. О.** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 86
- **Гуріна О. В.** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 30
- **Гутор М. М.** — аспірант кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича — 181
- **Давиденко А. П.** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 327
- **Дауд Назем** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 162
- **Женжеруха О. Ж.** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 279
- **Загоруй Г. В.** — аспірант Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, м. Київ — 140
- **Карпенко М. Ю.** — канд. техн. наук, доц., проф. кафедри прогресивних інформаційних технологій Харківського інституту МАУП — 46
- **Коваль О. В.** — заст. керівника Служби з питань звернень громадян Секретаріату Президента України, м. Київ — 22
- **Кононенко К. В.** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 235
- **Корінчевська І. А.** — старш. викл. Українсько-Російського інституту менеджменту та бізнесу МАУП, м. Київ — 59
- **Костира А. А.** — канд. іст. наук, доц., наук. консультант голови Української Співки ветеранів Афганістану (воїнів-інтернаціоналістів) (УСВА), докторант МАУП, м. Київ — 198
- **Краснокутський В.** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 312
- **Крисанова О. С.** — студентка IV курсу МАУП, м. Київ — 266
- **Кузнєцов М. С.** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 302

- **Ле Чунг Киен** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 53
- **Лещенко М. В.** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 318
- **Літвіненко К. О.** — студент IV курсу МАУП, м. Київ — 266
- **Мельник П. П.** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 73
- **Мовчан В. В.** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 26
- **Мойсеєнко І. П.** — канд. екон. наук, доц., зав. кафедри фінансів, обліку та аудиту Львівського інституту МАУП — 6
- **Молочко П.** — аспірант кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича — 176
- **Мохамад Камалалдеєн Алжафа** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 155
- **Муханова І. Ф.** — канд. психол. наук, доц. кафедри практичної психології Макіївського державного університету — 210
- **Наумич О. В.** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 220
- **Недюха М. П.** — д-р філос. наук, проф., зав. сектору методології Інституту законодавства Верховної Ради України, м. Київ — 110
- **Онищук Л. А.** — д-р пед. наук, проф. кафедри іноземних мов Українсько-Південноафриканського інституту політичного лідерства та лінгвістики ім. Н. Мандели МАУП, м. Київ — 11
- **Остапчук Т. В.** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 339
- **Парака А. А.** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 283
- **Пахарєв А. Д.** — д-р політ. наук, проф., голов. наук. співроб. Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, м. Київ — 118
- **Пашенко Ю. Г.** — аспірант Київського національного університету культури і мистецтв — 110
- **Підлісний Ю. А.** — аспірант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 249
- **Погорєлова І. С.** — канд. іст. наук, доц. кафедри політології Українсько-Арабського інституту міжнародних відносин ім. Аверроеса МАУП, м. Київ — 130
- **Проценко О. В.** — викл. Миколаївського міжрегіонального інституту розвитку людини ВНЗ університету “Україна” — 245
- **Разумний П. К.** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 230
- **Ротар Н. Ю.** — канд. іст. наук, доц., кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича — 170
- **Рябченко І. М.** — д-р техн. наук, проф., директор Харківського інституту МАУП — 46, 93
- **Рябченко Т. М.** — зав. докторантури Харківського інституту МАУП — 46
- **Свиридов С. О.** — аспірант Харківської національної академії міського господарства — 46
- **Севальнева О. І.** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 69
- **Семенов С. М.** — студент IV курсу МАУП, м. Київ — 266
- **Соболь В. А.** — слухач Національної академії державного управління при Президентові України, м. Київ — 22
- **Соломка Т. М.** — аспірант кафедри психології МАУП, м. Київ — 252
- **Солопенко Р. І.** — канд. екон. наук, проф., зав. кафедри економіки і менеджменту Фастівської філії МАУП — 16
- **Солопенко С. Р.** — старш. викл. кафедри економіки і менеджменту Фастівської філії МАУП — 41
- **Тарасенко Л. Г.** — викл. кафедри медичної психології та психокорекції МАУП, м. Київ — 225
- **Тищенко Н. М.** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 297
- **Токар Б. М.** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 293
- **Туриніна О. Л.** — канд. психол. наук, зав. кафедри загальної та практичної психології

- Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 204
- **Фролова Т. В.** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 241
 - **Фуфаєва О. О.** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 287
 - **Халамендик В. Д.** — канд. пед. наук, проф. Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського — 49
 - **Цікул І.** — аспірантка кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича — 187
 - **Чайка Н. Г.** — канд. іст. наук, Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ — 135
 - **Чепорнюк Є. Г.** — студент IV курсу МАУП, м. Київ — 266
 - **Чижова О. М.** — канд. політ. наук, доц. кафедри політології, соціології та соціальної роботи НТУ України “Київський політехнічний інститут” — 124
 - **Шевченко С. В.** — студентка магістратури Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 135, 193
 - **Шепель О. Г.** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 37
 - **Ютовець С. О.** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 79
 - **Якименко Д. В.** — докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ — 26

In collection of scientific works the articles of research workers, who are engaged in the problems of development of economy and management, political science, psychology and law, are published.

For research workers, teachers, students, and also for everyone who is interested by development of science in Ukraine.

Наукове видання

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Випуск 1(17)

Scientific edition

SCIENTIFIC WORKS OF THE INTER-REGIONAL ACADEMY OF PERSONNEL MANAGEMENT

Issue 1(17)

Редактор *З. П. Чиркова*

Коректори *А. А. Тютюник, Т. К. Валицька*

Комп'ютерне верстання *О. О. Губанова*

Оформлення обкладинки *С. Б. Каргінова*

Підп. до друку 13.03.08. Формат 60×84/₈. Папір офсетний. Друк ротативний трафаретний.

Ум. друк. арк. 42,9. Обл.-вид. арк. 41,8. Тираж 300 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)

03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

ДП «Видавничий дім «Персонал»

03039 Київ-39, просп. Червонозоряний, 119, літ. ХХ

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи № 8 від 23.02.2000*